

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK'ÜN TÜRK DÜNYASINDAKİ ÖNEMİ VE DÖNEMİNDEKİ
FAALİYETLER

Fatma Nilüfer Hasbal

Yüksek Lisans Tezi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Danışman
Prof. Dr. Ahmet Taşağıl

İstanbul – 2024

ATATÜRK'ÜN TÜRK DÜNYASINDAKİ ÖNEMİ VE DÖNEMİNDEKİ
FAALİYETLER

Fatma Nilüfer Hasbal

Tez Jürisi :

Prof. Dr. Ahmet Taşağıl
(Yeditepe Üniversitesi)

.....

Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu
(Marmara Üniversitesi)

.....

Doç. Dr. Ayşen Müderrisoğlu
(Yeditepe Üniversitesi)

.....

ONAY TARİHİ:/...../2024

ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin kendi çalışmam olduğunu ve bu tezde yer alan tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde toplandığını ve sunulduğunu beyan ederim. Bu kuralların gerektirdiği şekilde tüm materyal ve sonuçları tam olarak atıfta bulundum ve referans gösterdim. Tezde kullanılan materyallerin telif hakkı gerektirmesi halinde gerekli izinler alınmış olup, bu tez çalışması herhangi bir intihal içermemektedir.

Bu tezin daha önce başka bir kişi tarafından yazılmış ya da yayımlanmış hiçbir materyali ya da metnini gerekli bilgilendirmenin yapıldığı durumlar dışında hiçbir bölümünü bu üniversitede ya da başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Bu durumların aksi halinde ortaya çıkabilecek her türlü yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Fatma Nilüfer Hasbal

ÖZET

ATATÜRK'ÜN TÜRK DÜNYASINDAKİ ÖNEMİ VE DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLER

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk dünyasına, Türk tarihine, Türk kültürüne olan yoğun ilgisi Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli bir etken olmuştur. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin çöküşü sonrasında Türk milletinin bağımsızlığı ve çağdaş bir ulus devleti kurma hedefine odaklanmıştı. Bu süreçte, Türk diline, Türk kültürüne, Türk tarihine bağlılığı ile Türk dünyasındaki diğer Türk topluluklarıyla olan tarihsel ve kültürel bağlara verdiği değerin en önemli göstergesidir. Atatürk lider yönüyle Türkiye'nin bağımsızlığını ve çağdaşlaşmasını savunurken, aynı zamanda milli sınırlar dışında kalan Türk topluluklarının bağımsızlık ve gelişimini desteklemeye çalışmıştır. Türkiye'nin sınırları çizilerken kültürel ve etnik açıdan Türk milletini temel alan bir milli kimlik inşa etme gayesindeydi. İnsanlığın huzur ve refah içinde yaşamasını arzulayan Atatürk'ün, dönemin siyasi koşullarına göre Türkiye dışında yaşayan Türklerle sürekli bağlantılar kurmuş ve özellikle kültürel bağları güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Bu çalışma Mütareke ve Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini, dış politika stratejisini de anlamak ve bu dönemdeki Türklerle olan ilişkileri değerlendirmek için önemli bir kaynak olacaktır. Mustafa Kemal'in Türkiye dışında varlık gösteren Türkler konusundaki politikasının temelinde şartları iyi değerlendirmek suretiyle, teslimiyetçi olmadan gerçekçi açıdan kalıcı ve yapıcı ilişkiler kurmak yer almaktadır. Bu çalışmada Atatürk döneminde ve onun liderliğinde Türk Dünyası'nda dil ve kültür birliğinin gerçekleşmesi yönünde yapılan çalışmalar aktarılmıştır. Milli mücadele sonrası Cumhuriyet ilanı ile Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye milletine egemenlik ve bağımsızlık kazandırarak diğer milletlerin bağımsızlık simgesi haline gelmiş ve esaret altında yaşayan Türklerin bağımsızlıklarını kazanmaları konusunda örnek bir lider olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türklük, Dış Türkler, Türk Dünyası, Türk Tarihi

ABSTRACT

THE IMPORTANCE OF ATATURK IN THE TURKISH WORLD AND ACTIVITIES DURING HIS PERIOD

Mustafa Kemal Atatürk's intense interest in the Turkish world, Turkish history and Turkish culture has been an important factor in Turkey's modernization process. After the collapse of the Ottoman Empire, Atatürk focused on the independence of the Turkish nation and the goal of establishing a modern nation state. In this process, it is the most important indicator of the value it attaches to the Turkish language, Turkish culture, Turkish history and historical and cultural ties with other Turkish communities in the Turkish world. While Atatürk, as a leader, defended the independence and modernization of Turkey, he also tried to support the independence and development of Turkish communities outside the national borders. While drawing the borders of Turkey, the aim was to build a national identity based on the Turkish nation in cultural and ethnic terms. Desiring for humanity to live in peace and prosperity, Atatürk established constant connections with Turks living outside Turkey, according to the political conditions of the period, and especially aimed to strengthen cultural ties.

This study will be an important resource to understand Turkey's international relations and foreign policy strategy during the Armistice and Republic periods and to evaluate the relations with the Turks in this period. The basis of Mustafa Kemal's policy regarding the Turks living outside Turkey is to establish realistically permanent and constructive relations by evaluating the conditions well, without being submissive. In this study, the efforts made to realize the unity of language and culture in the Turkish World during the Atatürk period and under his leadership are explained. With the declaration of the Republic after the national struggle, Mustafa Kemal Atatürk gained sovereignty and independence for the Turkish nation, becoming a symbol of independence for other nations and an exemplary leader for the Turks living in captivity to gain their independence.

Keywords: Turkishness, Foreign Turks, Turkish World, Turkish History

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ana konusu, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk dünyasındaki önemi ve dönemi boyunca gerçekleştirdiği faaliyetleri içermektedir. Atatürk, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olarak, sadece Türkiye'de değil, aynı zamanda geniş bir coğrafi ve kültürel alan olan Türk dünyasında da derin izler bırakmıştır. Bu çalışmada, Atatürk'ün Türk dünyasındaki etkisi ve onun liderliğinde gerçekleştirilen önemli reformlar ve faaliyetler ele alınacaktır. Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinin lideri olarak, sadece Türkiye'de değil, aynı zamanda diğer Türk devletleri ve toplulukları için de ilham kaynağı olmuştur. Onun önderliğinde gerçekleştirilen laiklik, eğitim, hukuk ve sosyal alanlardaki reformlar, Türk dünyasında modernleşme sürecine öncülük etmiştir. Atatürk'ün dil ve kültür alanındaki çalışmaları, Türk dünyasında ortak bir kültürel ve dilsel bağın güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu çalışma, Atatürk'ün bu etkilerini ve faaliyetlerini daha detaylı bir şekilde ele alarak, Türk dünyasındaki yerini ve önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yüksek Lisans eğitimine başladığım andan itibaren, bilgi ve tecrübelerini paylaşarak rehberlik eden, bilgeliği ile fikirlerimi geliştirmeme yardımcı olan tez danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'a, çalışmalarına olan inancı ile yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Tülay Alim Baran'a, çalışmaların süresince istek ve azmimi yenileyen Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na, manevi desteği için Gülcan Balcı Başkaya'ya, dostluğu ve samimiyetiyle bu süreçte her daim destek olan kıymetli arkadaşlarıma, çalışmalarımı merakla dinleyen ve takip eden tüm dostlarıma, en büyük motivasyon ve enerji kaynağım biricik oğlum Onat Batu Bozer'e, sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANNAMESİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
HARİTALAR LİSTESİ	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1.GİRİŞ	1
2.BİRİNCİ BÖLÜM:	17
ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DÜNYASI	17
2.1. Atatürk'ün Dış Politika Görüşü; “Yurtta Sulh Cihanda Sulh”	17
2.2. Azerbaycan Yardımları; Kardeş Kömeği	23
2.3. Buhara Heyeti'nin Ziyareti; Üç Kılıç	28
2.4. Irak Türkleri; Yerel Diller Yasası:	33
2.5. Besarabya'daki Türkler; Gagauzlar	35
3.İKİNCİ BÖLÜM:	37
ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRK DİLİ VE TÜRK TARİHİ ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	37
3.1. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünün Kurulması	37
3.2. Türk Tarihi Tezi ve Tarih Öğretimi	40
3.3. Türk Tarih Kurumunun Kurulması	47
3.4. Türk Dil Kurumunun Kurulması.....	52
3.5. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi.....	57
SONUÇ.....	60
EKLER.....	61
KAYNAKÇA.....	110
ÖZGEÇMİŞ	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:Türk Adının Taşa Kazınmış Hali.....3

Şekil 2:Tonyukuk Yazıtının Doğu Yüzü.....3

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Türklerin İlk Anayurdunun Haritası.....5

Harita 2: Günümüz Bağımsız Türk Cumhuriyetleri Siyasi Haritası.....12

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ön Türklerde görülen Kùltürler.....	4
Tablo 2: Asya Hun Devleti ve Ardılları.....	6
Tablo 3: Divan-ı Lügat-it Türk'te Türk Boyları.....	6
Tablo 4: Göktürk Devlet ve Toplulukları.....	7
Tablo 5: Avrupa Hun Devleti ve Ardılları.....	8
Tablo 6: Uygur Devleti ve Ardılları.....	8
Tablo 7: Oğuzların Boy Teşkilatı.....	10

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
BCA	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
C.	: Cilt
Haz.	: Hazırlayan
M.E.B	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.B.M.M	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDA	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDTC	: Türk Dili Tetkik Cemiyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TTTH	: Türk Tarih Tetkik Heyeti
yy.	: Yüzyıl
S.S.C.B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği

1.GİRİŞ

Bu çalışmada Atatürk dönemi Türkiye dışında yaşayan Türk devlet ve toplulukları ile ilişkiler araştırılmıştır. Dünyanın en kadim milleti olan tarihi M.Ö. yıllara dayanan Türklerin tarih sahnesine çıkışı ve yaşadıkları coğrafyalar dikkate alındığında Türklerin köklü bir tarihe geçmişe sahip olmasına rağmen Atatürk dönemine kadar yeterli Türk Tarih araştırmaları yapılmamış olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Türk adının ve milletinin doğuşundan itibaren tarih sahnesinde yer alan Türkler, yaşadıkları coğrafyalar, kurulan Türk devletleri araştırılmış, Atatürk'ün Türk tarihine, Türk kültür ve dil birliğine verdiği önem, döneminde kurulan ilişkiler çalışmamızın bir diğer alanını oluşturmuştur.

Atatürk'ün Türklük ve Türk dünyası hakkındaki görüşleri ve düşünceleri, onun Türk milletine olan güvenini ve takdirini yansıtır. Atatürk, Türk milletinin asil bir millet olduğuna ve büyük potansiyele sahip olduğuna inanıyordu. Onun fikirleri, Türk milletine özgüven aşılamayı ve Türklüğüyle gurur duymayı teşvik etmeye yönelikti. Atatürk'ün Türklüğe duyduğu büyük saygı ve sevgi, onun Türk milletinin asil karakterini ve direncini takdir ettiğini gösterir.

"Benim yaradılışında fevkalâde olan bir şey varsa, Türk olarak dünyaya gelmemdir".

"Ne mutlu Türküm diyene".

"Türk, çetin işler başarmak için yaratılmıştır".

"Türk'e müspet ve iyi bir şey veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur".

"Her Türk ferdinin son nefesi, Türk milletinin nefesinin sönmeyeceğini, onun ebedi olduğunu göstermelidir".

"Türk'ün haysiyet ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır."

En zor zamanlarda bile Türk milletine olan güvenini ve sadakatini ifade eden bu sözler, Atatürk'ün en büyük Türk milliyetçisi olduğunu vurgular.¹

Kadim bir millet olan Türklerin adının kaynağı bulmak birçok araştırma için önem arz etmiş ve onları aramaya sevk etmiştir. Uzun bir tarihi geçmişe sahip Türklerin adının kaynağı konusunda araştırmacılar çok çeşitli çıkarımlarda bulunmuşlardır. Thraklar, Turukku'lar, Tyrkae'ler, Troia'lar gibi bazı kavimleri Türk adını taşıyan ilk kavim olarak

¹ Mehmet Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 1.

göstermek isteyen araştırmacılar da olmuştur. Sadece adları Türk'e benzeyen bu topluluklar ile ırksal yada insani benzerlikler mevcut değildir. Aslında Türk adının iki heceli hali M.S. Göktürkler zamanında kullanılmaya başlamıştır. Göktürk yazıtlarında Türk adı daha çok "Türük" olarak ifade edilmiştir.² Türk adına birçok farklı kaynakta ve araştırmacı tarafından çeşitli anlamlar verilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir; "Deniz kıyısında oturan adam" anlamına gelen "Takye", miğfer anlamına gelen "T'u-küe", terk edilmiş anlamına gelen "Trk". Ancak 1911 yılında yayımlanan Türkçe bir belge ile Türk adının "güç-kuvvet" manasına geldiği anlaşılmıştır. Bu görüş Göktürk kitabelerini çözen Thomsen tarafından 1922'de kabul edilmiş, 1927'de Gy.Nemeth'in araştırmaları ile de kesinlik kazanmıştır. Nitekim Çin kaynaklarına göre de Türk kelimesi Aşına ailesine ait bir kabileyi ifade etmektedir³. Göktürk'lerden itibaren Türk adının hızla yayılması ilgi çekicidir. Bu durum Türk soyundan gelen, Türk adı altında tanınmış olması ile yakından ilgilidir. Göktürk devletinin çökmesi sonrası ise çeşitli bölgelere göç etseler de toplayıcı bir tabir olarak Türk adını kullanmışlardır. Örneğin, İslam kaynakları, Batı Göktürk' lere bağlı olan Karluklar ve Türk gruplarınca kurulan Karahanlı Devleti'nden "Türk Hanları" diye bahsetmektedir.⁴ Türk kelimesinin cins ismi olarak kullanıldığı bilinmekte olup, Altaylı yani; Seyhun nehrinin Kuzeyindeki ve Doğusundaki toplulukları tanımlamak için Pers metinlerinde ve Hun tabirlerinde kullanıldığı bilinmektedir.⁵

Türk adının taşıyan ilk Türk devleti olan Göktürk tarihini öğrenmek demek günümüze değin kurulan Türk devletlerini anlamak demektir. Türk dünyası içinde Göktürklerin ayrı yeri ve önemi vardır. Yaşayan her Türk topluluğun bu devlet ile bir şekilde bağlantısı mevcuttur. Türk sözü bu devirde Dünya tarihindeki yerini alarak tüm kıtalara yayılmanın temeli olmuştur. Günümüzde dahi dünya üzerindeki Türk kökenli halk ve topluluklarda konuşulan Türk Dili, Göktürklerin konuşup yazdığı dil ile bağlantılıdır. Özetle Türkçe'nin temelleri Göktürk döneminde ortaya çıkmaktadır.⁶

² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s. 43-44.

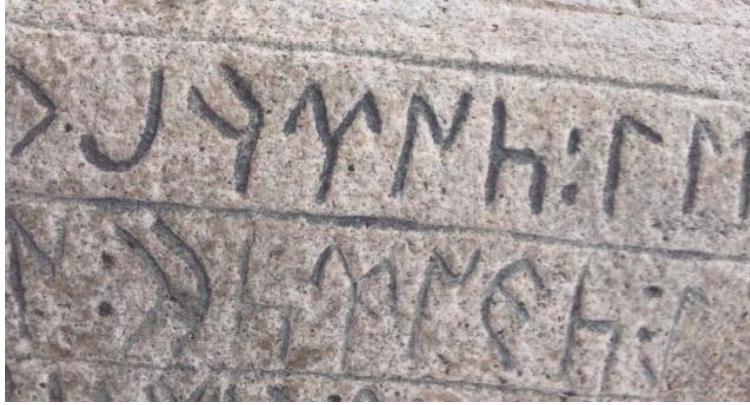
³ İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 44-45.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülahazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 24-25.

⁵ Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslamiyet Öncesi Türk Tarihi)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2019, s. 43-44.

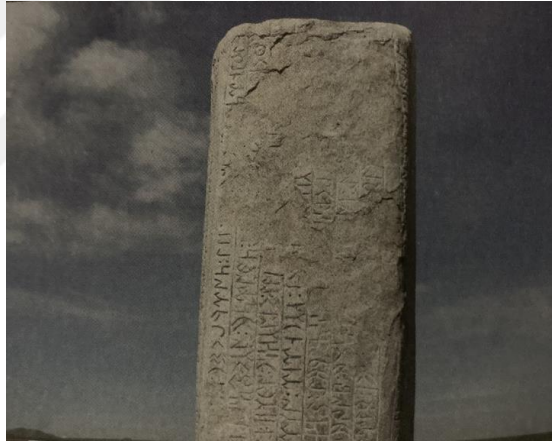
⁶ Ahmet Taşağıl, *Bilge Türk Tonyukuk*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 40-42.

Şekil 1: Türk Adının Taşa kazınmış Hali

Kaynak: Ahmet Taşağıl, *a.g.e.*, s.177.

Şekil 2: Tonyukuk Yazıtının Doğu Yüzü

Kaynak: Ahmet Taşağıl, *a.g.e.*, s.176.

Batılı devletler henüz tarih sahnesinde yer almamışken, Türkler o devirlerde farklı medeniyetler kurarak, insanlığın huzur ve güvenliğini sağlamışlardır. Bu durum Türkleri daha ilgi çekici kılmıştır. Türk soyunun nereden geldiğini ortaya koymak, yüzyıllardır birçok tarihçinin ilgi odağı olmuştur. Türk adını devletin resmi adı olarak ilk kullanan Göktürk imparatorluğudur. Bu durum Türk adını etnik bir tanım değil, siyasi bir ad olduğunu ortaya koymaktadır.⁷

⁷ İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 44.

Tablo 1: Ön Türklerde görülen Kùltürler

<i>1. Proto Türkler (M.Ö. 4000-2100)</i>
Anav Kùltürü (M.Ö. 4000-1000), Afanasevo Kùltürü (M.Ö. 3000-1700), Kelteminar Kùltürü (M.Ö. 3000), Andronovo Kùltürü (M.Ö. 1700-1200), Karasuk Kùltürü (M.Ö. 1200-700), Tagar ve Taştık Kùltürü (M.Ö. 700-100)
Çin'de Devlet Kuran Türk Hanedanları: 1. Chou (Cov) Hanedanı (M.Ö. 1050-247) 2. Tabgaçlar (338-557)

Kaynak: Salim Koca, "Türklerin Soy Kütüğü", *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı*, 2013, s. 233.

Balkan bölgesinden Çin Seddi'ne kadar devam eden oldukça geniş bir bölgede günümüzde dahi yaşamaya devam eden Türkler, çağlar boyunca yine bu bölgede yurt edinmişlerdir. 1950'li yıllarda yapılan arkeolojik çalışmalar ile Türklerin en eski yurdunun Altay dağlarının kuzeyi ile Sayan dağlarının güneybatısı arasında kalan bölge olduğu anlaşılmıştır. Bunun sonucunda Afanasyevo kùltürü ve devamındaki Andronovo kùltürü eski Türk yurdunun yani Proto-Türklerinin temsilcileri olduğu anlaşılmıştır.⁸

Türk nüfusunun büyük çoğunluğunun Orta Asya'da yaşamasından dolayı, Türklerin kökeni söz konusu olduğunda tarihçilerin gözleri bu bölgeye dikilir.⁹ Çin, İran, Arap ve Yunan kaynakları, Türklerin anayurdunun Türkistan olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Çin kaynaklarını dayanak gösteren tarihçiler Türklerin ilk anayurdunu özellikle Altay Dağlarını ve çevresini kabul etmiştir. Etnologlar ise, İç Asya'nın kuzey bölgesini Türklerin ilk anayurdu olarak belirtmektedirler. Antropologlar Tanrı Dağları ile Kırgız bozkırlarının arasını; Sanat tarihçileri ise, Kuzeybatı Asya ile Altaylar arasını; Kùltür tarihçileri, Baykal Gölü'nün güneybatısını Türklerin anayurdu olarak tanımlamışlardır. Anayurt konusunda bu kadar çeşitli görüş olmasının sebebi; hareketli bir yaşam tarzına sahip olan Türklerin gittikleri her bölgeye kùltürlerini taşımalarından kaynaklanmaktadır.¹¹ Arkeolojik kazılar sonucunda Türklerin anayurduna ait veriler elde edilmiş ve özellikle ellili yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda; Sayan dağlarının güneybatısı ile kuzeyde Altay dağları arasındaki bölgenin en eski Türk anayurdu olduğu sonucuna varılmıştır.¹²

⁸ Ahmet Taşağıl, *a.g.e.*, s. 45.

⁹ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, İstanbul 2020, s. 7.

¹⁰ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 20.

¹¹ Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019, s. 5.

¹² Ahmet Taşağıl, "Türk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, (2012), s. 467.

Harita 1: Türklerin İlk Anayurdunun Haritası

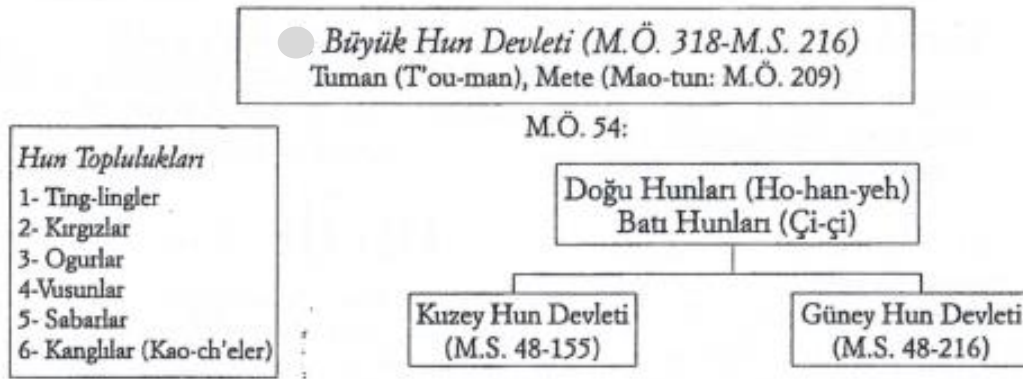

Kaynak: Hüseyin Fazla, ‘Türk Dünyası ve Türkistan’ <https://strasam.org/tarih/turk-tarihi/turk-dunyasi-ve-turkistan-194> , [Erişim Tarihi: 11.06.2022].

Asya Hun ya da Büyük Hun İmparatorluğu, Türklerin kurduğu ilk devlettir. Türklerin tarih sahnesine çıkışlarında çeşitli teori ve görüşler bulunmaktadır. Türk tarihindeki erken dönemdeki bulgular dilbilim çalışmaları haricinde, yazılı kaynaklara ve arkeolojik buluntulara dayanmaktadır. Çoğunluk araştırmacı ve tarihçiye göre ilk büyük Türk topluluğu Hunlar olup, Türk tarihinin bu göçebe devletten çok daha geriye gittiği yönündedir. Hunların devlet olarak teşkilatlanmaları, M.Ö. 3. yy civarındır. Çin kaynaklarına göre Orta Asya’da Hun varlığı M.Ö. 206’da başlamıştır.¹³ Mete Han döneminde ilk büyük Türk devleti olan Asya Hun Devleti’nin sınırları; sınırları Japon denizi ile Hazar denizi arasında kalan çok geniş bir bölgeye kadar genişlemiştir. Hun akınlarından korunmak için yapılan Çin seddine rağmen çoğunlukla Çin’de Hun hakanları hakim olmuş ilişkiler sadece savaş anlamında değil, ticaret ve sanat alanında da oldukça ilerlemiştir.¹⁴ Konar-Göçer bir toplum olan Türkler, boylar halinde yaşamıştır.

¹³ Ahmet Taşağıl, *a.g.e.*, s. 467.

¹⁴ Ramazan Özbey, ‘Tarihte Türk Devletleri’, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt XX/7, 2013, s. 239-256.

Tablo 2: Asya Hun Devleti ve Ardılları

Kaynak: Salim Koca, "Türklerin Soy Kütüğü", *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı*, 2013, s.234.

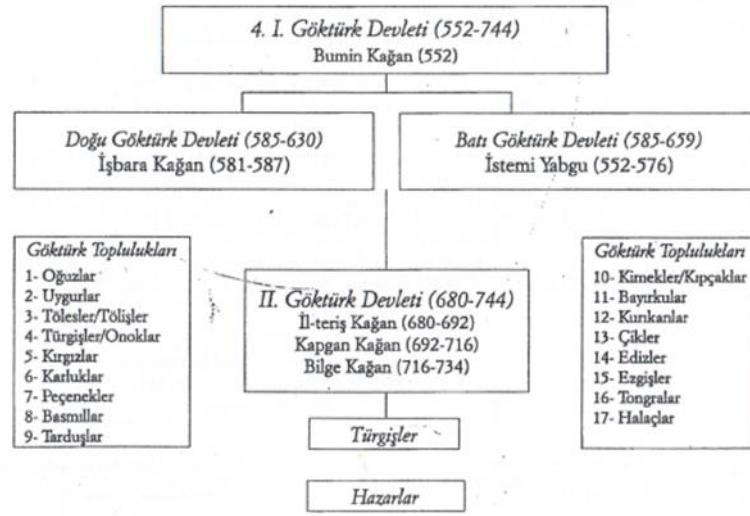
Tablo 3: Divan-ı Lügat-it Türk'te Türk Boyları

Bulak	Çaruk
Çiğil	Ezgiç
Halaç	Kanglı
Kurluk	Kıpçak

Kaynak: Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslamiyet Öncesi Türk Tarihi)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2019, s.341.

Göktürkler tarih sahnesine çıktığı dönemde Moğol asıllı Juan-Juan'lara vassal olarak bağlıydılar. Juan-Juan'lar Moğolistan başta olmak üzere nerdeyse tüm Orta Asya'nın hâkimiydiler. Göktürklerin askeri ve siyasi güç ve faaliyetlerini anlamamıza yardımcı Çin yıllıklarına göre; Göktürklerin 542 yılında Çin'e akın yapacak kadar güçlü olduklarını anlamaktayız. Göktürklerin Çin'e yönelik akınları, hem siyasi hem de askeri açıdan önemli etkileri olduğunu gibi Orta Asya tarihinde belirgin bir rol oynadıklarının göstergesidir. 552 yılında Bumin kağan önderliğinde Çin'e yapılan sürekli akınlar sonrası bağımsızlıklarını kazandılar.¹⁵ Göktürk kağanlığı Doğu Asya'da ve özellikle bugün ki Moğolistan ve Çin'in kuzeyinde Orta Asya'nın geniş bozkırlarında etkili oldular. Orta Asya'nın tarihinde belirgin bir rol oynayan Göktürkler ve bölgenin siyasi dengelerini etkileyerek tarihte derin izler bıraktılar.

¹⁵ Ahmet Taşağıl, *a.g.e.*, s. 126-128.

Tablo 4: Göktürk Devlet ve Toplulukları

Kaynak: Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslamiyet Öncesi Türk Tarihi)*, s.234.

Hunların ardılları oldukları açıkça bilinen Göktürkler, Türk adı kurulan ilk bağımsız devlettir. Yaklaşık 2 yy süren tarihleri boyunca model bir devlet olarak kendisinden sonra gelenlere örnek teşkil etmişlerdir. Hem kendilerinin hem de komşularının kaynaklarında Türkler adıyla kaydedilen bu devlet yazıtlarının bir yerinde Kök Türk geçtiğinden bu adla anılmışlardır. Türkiye Türkçesinde ise Göktürk ifadesi ile tarihimizde yer bulmuştur. Türk adının, kültürünün ve dilinin diğer devletler tarafından tanınması ve yayılması tam anlamı ile Göktürkler sayesinde olmuştur.¹⁶

M.S.4.yy.'da Hunlar dağınık boylar halinde yaşamaktaydılar, bu boylar bir yandan Batı'ya doğru akınlarına devam ederken bir yandan da yeni yurt arayışındaydılar. Karadenizin kuzeyindeki Hun boyları akınlarına devam edip Kafkasları da aşmışlar ve Roma imparatorluğunun da ikiye bölünmüş olan dönemde Trakya bölgesine kadar ilerleyerek Tuna'yı aşarlar. M.S. 395-398 yılları arasından gerçekleşen bu akınlar sırasında Hunlar henüz bir devlet düzeni içinde değildi.¹⁷ Avrupa Hun Devleti'nin en güçlü dönemi Atilla'nın hakimiyetinde olan dönemdir. M.S.470'e kadar varlığını sürdüren devlet, kendisinden sonra başa geçen oğullarının devleti iyi yönetememesi nedeni ile çökmüştür.¹⁸

¹⁶ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 123-126.

¹⁷ Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi Birinci Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979, s.486-490.

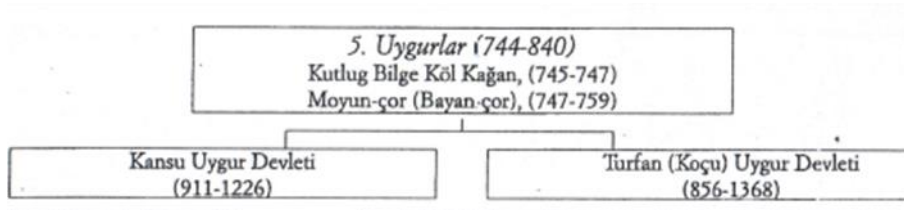
¹⁸ Ramazan Özbey, *a.g.m.*, s. 239.

Tablo 5: Avrupa Hun Devleti ve Ardılları

Avrupa Hun Devleti (M.S. 350-469) Balamir, Karaton, Rua, Bleda, Attila (434-453)
Doğu ve Orta Avrupa Türk Kavimleri ve Devletleri 1- Sabarlar 2- Avarlar (565-805) 3- Ogurlar (Oğuzlar) 4- Kutugurlar (Dokuz Oğuzlar) 5- Utugurlar (Otuz Oğuzlar) 6- Bulgarlar Büyük Bulgarya (On-Ogur Bulgar Devleti) (Kobrat) Etil (Idil) Bulgar Devleti Tuna Bulgar Devleti (Asparuh), (584-1018)

Kaynak: Salim Koca, "Türklerin Soy Kütüğü", s.234.

Orta Asya Türk tarihinde bozkır kültürü ile kurulan üçüncü büyük devlet Uygurlardır. 8.yy'da Göktürklerin zayıflaması ile bağımsızlıklarını kazanan Karluklar ve Basmıllar kendi devletlerini kurma fırsatını buldular. Yerleşik hayat tarzına geçmesi ve farklı dinlere mensup olmalarının etkisi ile bozkır kültüründe sanatsal açıdan çok farklı bir yer edinmişlerdir.¹⁹ Büyük Hunların torunları olan Uygurlar Orhun, Tola ve Selenga ırmakları ile Balkan gölünün çevresindeki bozkırlara uzanan geniş bir coğrafyada varlıklarını sürdürmüşlerdir.²⁰

Tablo 6: Uygur Devleti ve Ardılları

Kaynak: Salim Koca, "Türklerin Soy Kütüğü", s.235.

7.yy'ın ortalarından itibaren Müslümanlarla temas etmeye başlayan Türkler, yaklaşık yarım yy. daha çok Araplar ile karşılıklı mücadelede bulundular. O dönemlerde Müslüman halkların idarecisi konumunda Emevi hanedanı karşısında mücadele eden Abbasilerin ihtilal hareketlerinde Türklerin büyük etkisi olduğunu ifade edebiliriz. 751 yılında gerçekleşen Talas savaşında Çinlilere karşı Abbasiler ve Türkler birlikte hareket etmişlerdir. Yüzyıllardır bozkır topluluğu olarak hayat bulan Türklerin büyük çoğunluğu

¹⁹ Ahmet Taşağıl, *a.g.e.*, s. 197.

²⁰ Ramazan Özbey, *a.g.e.*, s. 239.

Gök-Tanrı dinine mensubu ve şaman kültürünün etkisi ile varlıklarını sürdürüyorlardı. Yaklaşık 10 yy'da İslamiyet'i kabul etmeden önce Türkler Orta Asya'dan Tuna çevresine kadar çok geniş bir saha içerisinde yayılmaları ile farklı din ve kültürler ile tanışmışlardı. 4.yy'da Çin'de devlet kuran Tabgaçlar Budizm'i 8.yy'da devletleşen Uygurlar Maniheizm dinini, Hazarlar Museviliği, Peçenek, Kuman, Bulgarlar vb Türk toplulukları da Hristiyan dinini benimsemişlerdi. İslam dininin Türk inanç ve geleneklerine uygun yönlerinin bulunması ve özellikle tek Tanrı inancı olan Gök-Tanrı dinine sahip olmaları, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinde önemli etkenlerdir.²¹ “*Türklerin İslâmiyet'i kabulü kavimler göçü ve Haçlı seferleriyle birlikte Ortaçağ'a damgasını vuran üç büyük olaydan biridir. Bilinenin aksine İslamiyet, Türkler arasında kültürel alışveriş ve barışçıl yollarla, evlilikler ve ticaret yoluyla yayılmış olup; kılıç zoruyla değil kendi irade ve istekleri ile benimseyip kabul etmişlerdir.*”²²

Mısır'daki araştırmacıların dışında kalan bazı tarihçiler Karahanlılar'ın İlk Müslüman - Türk devletini olduğunu savunurlarken bazı tarihçiler ise İtil Bulgar Hanlığının İlk Müslüman - Türk devleti olduğu görüşünü savunurlar. Onuncu yy'da Bulgar tüccarların İslam tüccarlarıyla teması İslam dini ve kültürünün yayılmasında önemli rol oynamıştır. İtil Bulgarları arasında İslam dinini kabul edenlerin arttığı dönemde Abbasi halifeliğinde gelen elçilerin de etkisi ile Türk-İslam kültürünün Avrupa'daki temsilcileri olmuşlardır.²³

İlk Türk-İslâm hânedanları olan Tolunoğulları ve İhşîdiler Türkler'in Abbasi halifesinin güdümünde oldukları dönemde Mısır'da kurulmuştur. Bahsi geçen devletlerde özellikle ordu ve halk Türkler'den değil, yerli unsurlardan oluştuğu için bu hanedanların hâkimiyetinde olan sahalarda Türk kültürü fazla etkili olamamıştır.²⁴ Afganistan, Türklerin tarih boyunca hüküm sürüp ve devlet kurdukları ülkelerden biri olup, en parlak dönemini Sultan Mahmut ile yaşayan Gazneliler devleti kurulmuştur.²⁵

Doğu - Batı Türkistan coğrafyasında hüküm sürerek İslam Türk ailesine mensup olan Karahanlılar ise Altay sistemine uygun olarak 2 kağan idaresinde kurulmuştur.²⁶

²¹ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge-Kültür Sanat, İstanbul 2019, s.15-16.

²² Abdülkerim Özaydın, “Türklerin İslamiyeti Kabulü” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X, (2012), s. 474.

²³ Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s. 27-28.

²⁴ Salim Koca, “Türk-İslam Devletleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II, (2012), s. 480.

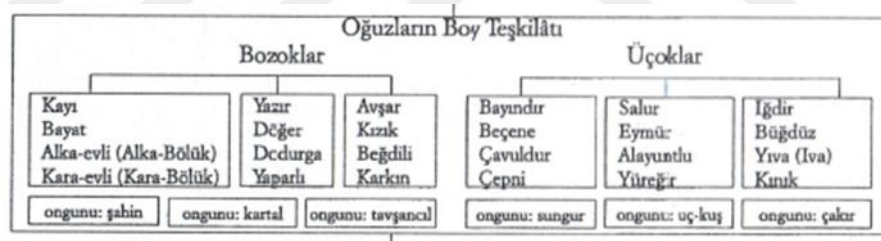
²⁵ Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s. 44-47.

²⁶ İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 31.

Yirmi dört Oğuz kabilesinin Kınık boyuna sahip olan Büyük Selçuklu Devleti şüphesiz Türklerin tarihi boyunca kurdukları en önemli devletlerden biridir.²⁷

İslam dünyasına Türkler'in asıl hakimiyetinin Selçuklu hanedanı ile başladığını ifade edebiliriz. Selçuk Bey 10. yüzyılın ikinci yarısında Oğuz Yabgu Devleti'nden ayrılarak Cend şehrine yerleşerek Müslüman olmuştur. Oğuzlar ise, Selçuk Bey'e katılarak Müslümanlığı kabul etmiş ve Türkmen adını almışlardır. Türkmen adı ise 13. yüzyıldan itibaren Oğuz adının yerine kullanılmıştır. Orta Asya'dan başlayarak İslam dünyasında geniş bir coğrafyada hüküm süren Selçuklu hanedanı İslam dünyasındaki siyasi ve kültürel yapılara etki ederek Türk kültürü ile İslam medeniyetinin birleşmesine öncülük etmişlerdir. Büyük Selçuklu Devleti'nin Türk tarihinde gerçekleştirdiği Malazgirt zaferi ile Anadolu toprakları Türklere yurt olmuştur. Türklerin İslâm dünyasındaki gelişimi açısından önemli rolü üstlenmiş, kuruluş döneminden itibaren ise Bizans ve Haçlı gibi büyük tehditlerle mücadele etmişlerdir.²⁸

Tablo 7: Oğuzların Boy Teşkilatı

Kaynak: Salim Koca, 'Türklerin Soy Kütüğü', s.235.

Gazneliler Devleti'nin baskıları ile Azerbaycan dolaylarına giderek Doğu Anadolu'ya akınlar yapan Türkmen gruplar, Malazgirt zaferi ile Anadolu'ya girmeye başlamış bu bölgelerde 1.Beylikler döneminin yaratıcıları olmuşlardır.²⁹ 1243'de gerçekleşen Köseadağ savaşı sonrası Moğollar karşısında çöküş sürecine giren Selçuklular İlhanlı devletine bağlanmışlardır. Bu durumdan yararlanan sınır uçlarındaki beyler Selçuklular ile bağlantılarını keserek 2. Beylikler dönemi olarak bilinen yıllarda büyük-küçük beylikler kurarak Anadolu'da hâkimiyet sürmüşlerdir.³⁰

²⁷ İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 52.

²⁸ Salim Koca, *a.g.m.*, s. 480-482.

²⁹ Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s. 213.

³⁰ Erdoğan Merçil *a.g.e.*, s. 254.

Türk-Moğol geleneklerini benimseyerek Orta Asya'da 14. yüzyılın sonlarına doğru Timur tarafından kurulan Timurlu Devleti İslamiyeti yaymayı hedeflemiştir. Önemli bir lider olarak bilinen Timur büyük bir imparatorluk inşa etmiş ve Türk-Moğol devletlerinin birçoğunun İslamiyeti benimsemesine yol açmıştır. Timur'un liderliğindeki devlet ölümünden sonra torunu olan Babür'e geçmiş, Babür ise Hindistan'a giderek Babür İmparatorluğu'nu kurarak güney Asya tarihinde önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur.³¹

Osmanlıların soyu Oğuz Türkleri arasında yer alan Kayı boyuna dayanır ve kurucusu Osman Gazi'dir. Osman Bey, 13. yy sonları ile 14. yy başlarında Osmanlı Devleti'nin temellerini atmış ve Bizans'a karşı genişleme politikalarını benimseyerek zamanla güçlenmişlerdir. Osmanlı devleti Kurucusu Osman Bey'in liderliği sonrası gelen padişahların başarıları sayesinde giderek büyüyerek güçlenmiş ve nihayet 15.yüzyılda II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi ile imparatorluğa dönüşmüştür. 1302'de bir Bizans kuvvetini yenmesi ile Osmanlı Beyliği Türkmen beylikleri arasında ön plana geçti. İran ve Orta Asya bölgesinde büyük bir imparatorluk kurmuş olan Timurlu Devleti'ne 1402 Ankara Savaşı ile yenilerek Fetret dönemine giren Osmanlı Devleti'nin, imparatorluk haline dönüşmesi 1453'de İstanbul'un fethetmesi ile başlayan süreçtir. I. Süleyman döneminde Avrupa'da etkili olmaya başlayan yaklaşık altı yüzyıl Anadolu ve Avrupa topraklarında hüküm sürdü.³² I. Dünya savaşından yenilgi ile ayrılan 1918'de Batılı devletlerce toprakları işgal edilen devlet tamamen çöktü.

11.yy'da Anadolu'ya yerleşen Türkler, bu bölgede kurdukları devletlerin adını genellikle kurucularının adlarını baz alarak seçmişlerdir. Türkiye adı ise, 2. Haçlı seferlerinden sonra Anadolu'daki Türk varlığını geniş anlamda ifade etmek için Batılılarca kullanılmaya başlamıştır. 19.yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen milliyetçilik düşünceleri, milli kimliklerin öne çıkmasına neden oldu. II. Meşrutiyet döneminde, devlette yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimler, Türk aydınlarını etkilemişti. Bu süreçte, Türk milliyetçiliği belirgin hale geldi ve devletin dağılma süreciyle birlikte modern Türk devletinin temelleri atılmış oldu. 1918'de Osmanlı Devleti tarafından imzalanan Mondros Ateşkes anlaşması sonrası ülke Batılı devletlerce işgal edilmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Atatürk idaresinde 1919'da Samsun'da başlayan Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandı. 1920'de TBMM'nin açılması sonrası 1923'de imzalanan Lozan

³¹ Salim Koca, *a.g.m.*, s. 480-482.

³² Feridun Emecen, "Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IX, (2007), s. 487.

anlaşması ile mutlak egemenliğine ve bağımsızlığa kavuştuktan 1923’de Türkiye Cumhuriyeti ilan etti ve yeni devletin adı Türkiye olarak belirlendi.

Harita 2: Günümüz Bağımsız Türk Cumhuriyetleri Siyasi Haritası

Kaynak: <https://www.harita.gov.tr/urun/bagimsiz-turk-cumhuriyetleri-siyasi-haritasi/203>, [Erişim Tarihi: 19.01.2024]

Doğu Kafkasya ile Ermenistan arasında kalan bölgede yer alan 1991’de Bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti’nin %90’ı Türk’tür. Azerbaycan, Güney Kafkasya bölgesinde, Hazar Denizi’nin batısında yer alır. Kuzeyde Rusya, batıda Gürcistan ve Ermenistan, güneyde İran ile komşudur. Stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca önemli bir ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Azerbaycan’ın tarihi, eski medeniyetler ve büyük imparatorlukların etkisi altında şekillenmiştir. Bu tarihsel süreç, ülkenin bugünkü kimliğini belirlemede önemli rol oynamıştır. 1514 yılında Çaldıran Zaferi sonrasında 18.yy sonlarına kadar Osmanlı hakimiyetinde olan ancak Osmanlı’nın bu bölgedeki gücü ve hakimiyeti zayıflamaya başlayınca Azerbaycan’da; sık sık Rus kuvvetleri görülmeye başladı. Türkiye ve İran arasındaki ticaret merkezi olması ayrıca bölgenin hem zirai hem de hammadde kaynaklarının zenginliği sebebi ile Rusya Azerbaycan bölgesi ile daima ilgilenmiştir. Osmanlı - Rus savaşları sonunda yapılan Edirne Antlaşması sonrası İran şahlığı ve Çarlık Rusya’sı arasında bölünmüştür. 1918’de Mehmed Emin Resulzâde

liderliğinde *Azerbaycan Milli Şûrâsı* ismini alarak *Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti* ilân edildi. Kızıl Ordu 1920'deki işgali ile hükümet feshedildi. Azerbaycan, daha sonra S.S.C.B.'yi oluşturan 15 cumhuriyetten biri haline geldi. Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılında Bağımsızlığına kavuşmuştur.³³ Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ile birçok benzerlik gösterir, ancak kendine özgü lehçe ve özelliklere sahiptir. Azerbaycan Türklerinin kültürel zenginlikleri, halk dansları, müzikleri ve edebiyatları ile de ön plana çıkar. Azerbaycan, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde, ülke hızla modernleşme ve ekonomik gelişme yolunda ilerlemiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde ekonomik ve kültürel alanda önemli adımlar atan Azerbaycan, bölgesel ve küresel düzeyde önemli bir aktör haline gelmiştir. Bu dinamik yapı, Azerbaycan'ın gelecekte de güçlü bir şekilde varlığını sürdüreceğinin işaretidir.

Kazak Türklerinin yaşadığı bölge anlamına Kazakistan Orta Asya'nın geniş bozkırlarında Türk Anayurdu olan Altay dağlarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada hüküm süren Türk Devleti'dir. Yüzyıllarca Rusya'nın asimile siyasetine maruz kalmışlar 1991'de bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Kazakistan toprakları tarih boyunca çeşitli kavim ve kabilelerin göç güzergâhı üzerinde yer aldığından farklı kültürlerin etkileşmesine maruz kalmıştır. 17. yüzyıldan itibaren Rus İmparatorluğu'nun Kazakistan topraklarına yönelik genişlemesi başlamışsa da 19. yüzyılın ortalarına kadar bu topraklarda tam anlamıyla Rus hakimiyeti sağlanamamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Ruslar Kazakistan topraklarını tamamen kontrol altına almış ve bölgede asimilasyon siyaseti uygulamışlardır. 1917'de başlayan Rus İç Savaşı döneminde Kazakistan'da bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır. Rus İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında Kazakistan bağımsızlığını ilan etmiş, ancak 1919'da Kızılordu tarafından işgal ederek Sovyet etkisi altına alınmıştır. 1920'de Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş, 1924'te ise yeni Sovyet cumhuriyetlerinin oluşması sırasında da yeni topraklar ilave olarak Kazakistan bugün ki sınırlarına ulaşmıştır. 1991'e kadar Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak varlığını sürdürdü bu tarihte Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle bağımsızlığını ilan etmiştir. Kazakistan günümüzde Orta Asya'da bağımsız bir devlettir.³⁴ Kazakistan, Orta Asya'nın geniş bozkırlarında, tarihi Türk Anayurdu olan Altay Dağları'na kadar uzanan geniş bir coğrafyada yer alan önemli bir devlettir. Tarihi bağları, kültürel zenginlikleri ve

³³ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 11-69.

³⁴ Mehmet Saray *a.g.e.*, s. 79-96.

modernleşme çabaları ile dikkat çeken Kazakistan, hem bölgesel hem de küresel düzeyde önemli bir aktör haline gelmiştir. Kazakistan'ın bu dinamik yapısı, onun gelecekte de güçlü bir şekilde varlığını sürdüreceğinin işaretidir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Kazakistan, hızla modernleşme ve ekonomik gelişme sürecine girmiştir. Başkent Astana (yeni adıyla Nur-Sultan), modern mimarisi ve planlı gelişimi ile dikkat çekmektedir.

Kırgızlar, Orta Asya'nın eski Türk kabileleri arasında yer alır ve M.Ö. 2. yüzyılda, bugünkü sınırlarının doğu ve kuzeydoğusunda ilk devletlerini kurmuşlardır. Hunların zayıflaması ile Sibirya'nın güneybatısı ile Altay Dağları çevresinde Hakas devletini kursalar da 6.yy'ın ikinci yarısında Orta Asya'da önemli bir Türk hükümdarlığı olan Göktürk Devleti'nin idaresi altına girmişlerdir. Yenisey bölgesinde Kögmen dağlarının kuzeyinde yerleşik Kırgızlar Göktürklerin hakimiyetini kolay kabul etmemişlerdir. Bu dönemde Orta Asya'da ticaret önemli bir faaliyetti Kırgızlar da bu dönemde ticaret sayesinde zenginleşmişlerdi. Göktürklerin zayıflaması ile Uygurların hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Orta Asya'daki siyasi değişimlere bağlı olarak farklı Türk boylarının etkileşim gösterdiği dönemde Fergana bölgesine yapılan fetihler esnasında Kırgızlar arasında İslamiyet yayılmış ve siyasi ve kültürel değişimleri de beraberinde getirmiştir. Timur devleti döneminde Moğol saldırılarına maruz kalmışlar Kazakistan topraklarına kadar çekilerek onlarla yaşamaya başlamışlardır. Bu sebeple Kazak-Kırgızlar olarak anılmaya başlamışlar ve ayrılması için Kırgızlar *Kara Kırgızlar* diye anılmıştır. Kırgızlar 18.yy'da Orta Asya'daki Hive ve Buhara mücadelesinden bıkan Türkler tarafından kurulan Hokand Hanlığının hâkimiyetine girmişlerdir. Bu hanlığın merkezi konumunda olan Fergana Vadisi ise tarım, ticaret ve kültürel etkileşimlere ev sahipliği yapmıştır. Ancak, Hokand Hanlığının egemenliği uzun sürmemiş, 19. yüzyılın ortalarında Rusların genişleme politikaları sonucunda bölgeyi kaybetmişlerdir. 1905 Rus İhtilâlini de kapsayan ve bölgede önemli bir sosyal ve siyasi çalkantıya neden olan, Orta Asya dünyasında geleneksel anlayışa karşı modernleşme ve reformları savunan bir düşünce akımı olan Ceditlik hareketi Tatarların etkisi ile Kırgızlar arasında da başlamıştır. Bolşevik ihtilali döneminde ise Rus idarecileri Türkistan bölgesinde, ihtilâl hükümetinin direktifiyle işçi, asker ve köylü grupları gibi yerel özerk yönetim alanlarını oluşturarak ülkeyi yönetmeye başladılar. Bu bölgede ortaya çıkan şuralar toplulukların kendi kendilerini yönetmelerine imkan tanıyan yapılarıdır. 1921 yılında bölgedeki Türk grupları, Türk

halklarının birliğini sağlamak maksadı ile Türkistan bölgesindeki etnik Türk gruplarını bir araya getirme amacını ile Zeki Velidi liderliğinde Türkistan Millî Birliği'ni kursalar da Ruslar'ın şiddetli baskısı yüzünden Türkistan'dan uzaklaşmak zorunda kaldılar. 1936 yılı sonlarında S.S.C.B.'nden biri haline getirilen Kırgızistan, 1990'da tarihinde hâkimiyetini, 1991'de ise bağımsızlığını ilân etmiştir.³⁵

Günümüzdeki eski adı ile Turan coğrafyasının bir kısmını oluşturan Özbekistan, şehirleri, mimarisi ve tarihî eserleriyle dikkat çekerek Orta Asya'nın tarihî ve kültürel bağlamında önemli bir rolünü oynamaktadır. Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular gibi farklı Türk devletlerinin bu bölgede etkili olması ile ticaret yollarının güzergahında olması bölgeyi önemli bir kültürel ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Fergana vadisi, Semerkant vahası vb bölgede gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar neticesinde yerleşimin Eskiçağ'lara kadar dayandığı ve ilkel insan topluluklarının bu coğrafyada yayılmış olduğu tespit edilmiştir. Özbeklerin olduğu bölge 13.yy.'da Moğollar'ın istilâsına uğramış, 15.yy sonlarında Timur döneminde güçlenerek Maverâünnehir'e, 16.yy'da Orta Asya'ya kadar kadar yayılmayı başarmışlardır. Bu yy sonlarında ise küçük hanlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkistan tarihinde "Üç Özbek Hanlığı" olarak bilinen bu dönem de Hokand, Hive ve Buhara hanlıkları bölgede hüküm sürmüştür. 19.yy'da Ruslar tarafından işgal edilmeye başlayan bölgede Türkistan Genel Güvernörlüğü kuruldu ve ardından hanlıklar sömürge haline geldi. Bolşevik ihtilali sırasında Taşkent'de çıkan ayaklanma sonrası Ruslar bölgeyi ele geçirdi ve Özbekistan bu dönemde özellikle manevi anlamda çok zarar gördü. 1950'lere kadar bir çok aydın bu rejimin kurbanı oldu. 1991 yılında Sovyet sisteminin çözmesi ile Özbekistan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilân etti.³⁶

Türkmenistan, Orta Asya'da yer alır ve batıda Hazar Denizi, kuzeyde Kazakistan ve Özbekistan, doğuda Afganistan ve güneyde İran ile komşudur. Ülke, geniş çöl alanları ve önemli nehirler ile karakterizedir. Türkmenistan'ın tarihi, eski medeniyetler ve göçebe Türk boylarının etkisi altında şekillenmiştir. Türkmenler, Orta Asya'nın tarihsel ve kültürel yapısında önemli bir rol oynamıştır. İslam kaynaklarında Müslüman Oğuzların Türkmen olarak anıldığı bilinmektedir. Türkmenistan ülkesi adını Türkmenlerden almakta olup, İslamiyet öncesi Sasaniler hakimiyetinde kalmış, Abbasiler döneminde ise sırası ile

³⁵ Mehmet Saray *a.g.e.*, s. 217-295.

³⁶ Mehmet Saray *a.g.e.*,s. 301-375.

Tahiriler ve Samaniler egemenliğine girmişlerdir. Moğol istilasası ile kaderleri değişen Türkmenlerin bir kısmı Azerbaycan ve Anadolu'ya yerleşmişler bir kısmı ise Moğol ve Timur hakimiyetinde kalmışlardır. 18.yy sonlarında toparlanan Türkmenler bugün ki Doğu Türkmenistan bölgesine yerleşerek varlıklarını koruma mücadelesi ile Rus işgaline kadar bağımsız bir hayat yaşamışlardır. 19.yy sonlarında Rus işgali sonrası 20.yy'da Türkistan bölgesinde bağımsızlık hareketleri başlasa da SSCB'ye dâhil edilmiş ve ancak 1991'de bağımsızlığını kazanmıştır.³⁷

³⁷ Mehmet Saray *a.g.e.*, s. 379-450.

2.BİRİNCİ BÖLÜM:

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DÜNYASI

2.1. Atatürk'ün Dış Politika Görüşü; ‘Yurtta Sulh Cihanda Sulh’

Günümüzde Bağımsız Türk devletleri ve diğer ülkelerde yaşayan Türk azınlıklarının etkileşimi ile birlikte bu gücünün artırılması gerektiği düşünmekteyiz. Orta Asya Türk devletleri ile iyi ilişkiler kurmanın ve geliştirmenin Türkiye'nin uluslararası konumunu güçlendirecektir. Orta Asya Türk devletleri ile ilişkilerin geliştirilmesini kısıtlayıcı siyasi, ekonomik, kültürel ve jeopolitik faktörler mevcuttur. Türkiye'nin Orta Asya Türk devletleri ile iyi ilişkiler kurarak güçlenme stratejisinin, tarih boyunca Türk dünyasıyla olan bağlarını güçlendirmeye yönelik tavrıdır. Ancak, her iki tarafın da içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullar göz önüne alındığında, ilişkilerin geliştirilmesi bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Milli Mücadele döneminde Orta Asya halkları ve diğer coğrafi alanlarda yaşayan Türkler ile tam anlamı ile güçlü bir ilişki kurulamamıştır. 21. yüzyılın başlarına yaklaşıldığı dönemin arifesinde, yani 20. yüzyılın başlarında, 1. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, 1917'de Rus Çarlığı'nda gerçekleşen Ekim Devrimi sonrası çarlık rejimi çökmüştür. Bu dönemde, istiklal ve bağımsızlık mücadeleleri sırasında Transkafkasya bölgesinde öne çıkan milletler arasında Gürcüler, Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri bulunmaktadır. Ekim Devrimi, Rus Çarlığı'nın çöküşüne ve Bolşevik iktidarın kurulmasına yol açmıştır. Bu olaylar, bölgedeki etnik gruplar arasında bağımsızlık ve özerklik taleplerini ön plana çıkarmıştır. Özellikle Azerbaycan Türkleri, Gürcüler ve Ermeniler, bu dönemde kendi bağımsız devletlerini kurma çabalarına girişmişlerdir. Bu süreçte, Transkafkasya'daki etnik gruplar arasında yaşanan çatışmalar ve çekişmeler, bölgenin siyasi haritasının şekillenmesine etki etmiştir. Her bir millet, kendi bağımsızlık hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla çaba sarf etmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi devletlerin kuruluşları bu döneme dayanmaktadır. Transkafkasya'daki bu olaylar, bölgenin tarihsel ve siyasi gelişimine önemli etkiler yapmış, bu ülkelerin sınırları ve bağımsızlık mücadeleleri, 20. yüzyıl boyunca devam eden önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı sürerken, Ankara'da 23 Nisan 1920'de T.B.M.M.'nin açılmasından sadece 3 gün sonra, Mustafa Kemal o dönem Sovyet Rusya lideri olan Vladimir Lenin'e yazdığı mektupta, bölgedeki Batılı tehditlerin uzaklaştırılacağı ve iki taraf arasında işbirliğinin geliştirilmesi adına adım atılması vurgulamıştır. Ancak, 10

Ağustos 1920'de Türkiye'nin, Mustafa Kemal önderliğindeki mücadelesi sürerken İstanbul Hükümeti ile Müttefik Devletler arasında ağır şartlar getiren Sevr Antlaşması antlaşma imzalandı. İstanbul Hükümeti antlaşmayı imzalamış olsa da, kurtuluş mücadelesi veren Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, verilen bölgeleri kurtarmak için harekete geçmişlerdir. Bu dönem, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi ve antlaşma süreci açısından kritik bir dönemdir. Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki hareket, Sevr Antlaşması'nı reddederek Türk Kurtuluş Savaşı'nın temelini atmış ve sonunda Türkiye'nin bağımsızlığını kazanmasına yol açmıştır. Türk milleti, tarih boyunca bağımsızlık ve egemenlik mücadelesini sürdürmüş önemli millettir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında, Türk milleti için önemli bir dönem olan Milli Mücadele dönemi, ulusal bağımsızlık mücadelesinde kritik bir rol oynamıştır. Bu süreçte, Türk milletine liderlik eden Mustafa Kemal, içeride ve dışarıda çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmış, ancak kararlılıkla mücadele etmiştir. Mustafa Kemal Türk milletinin lideri olarak, halkın direniş ruhunu ve kararlılığını öncülük etmiş ve ulusal bağımsızlığın korunması için önemli adımlar atmıştır. 1920'lerin başlarında Türkiye'nin uluslararası ilişkileri de önemli bir rol oynamıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ancak bu süreçte çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle ortak düşman İngilizlere karşı ittifak kurmak amacı ile Bekir Sami Bey önderliğinde Moskova'ya gönderilen heyet Sovyetlerin ikiyüzlü tavrı sebebi ile istenilen sonucu alamamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin uluslararası alandaki diplomatik çabalarının zorluklarını göstermektedir. Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi ve uluslararası ilişkileri açısından önemli bir dönemdir. Türk milleti, içeride ve dışarıda karşı karşıya kaldığı zorluklara rağmen, ulusal bağımsızlık ideali etrafında birleşmiş ve kararlılıkla mücadele etmiştir. Bu dönemde yaşananlar, Türk milletinin bağımsızlık ve egemenlik mücadelesindeki kararlılığını ve ulusal çıkarlarını koruma iradesini yansıtmaktadır. Ayrıca, uluslararası ilişkilerde yaşanan deneyimler, Türkiye'nin dış politika yönelimini ve stratejilerini anlamak için önemli bir kaynaktır. Özetle Mustafa Kemal Türk dünyası ile ilişki kurularak köklerimize inmemizi, dil, tarih ve kültürel açıdan esaret altında olan soydaşlarımızla yakınlaşmamız gerektiğini savunmuş ve bu anlamda gayret etmiştir.³⁸

1919 yılında başlayan ulusal mücadele dönemi ile 1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatına kadar geçen süreci kapsayan Atatürk dönemi; Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu içeren, savaş,

³⁸ Ercan Karakoç, *Atatürk'ün Dış Türkler Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 40.

uluslaşma ve diplomasinin iç içe geçtiği kritik bir zaman dilimidir. Atatürk'ün vizyonunun en önemli unsuru olan Ulus Devletinin kurulması, bu süreçte bir çok engelle karşılaşmıştır. Atatürk dönemi, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı, savaş, uluslaşma ve diplomasinin bir arada yürütüldüğü bir süreçtir. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden, bağımsız ve modern bir Türk Devleti'nin doğuşuna kadar uzanan zorlu bir yolculuğu temsil eder. Atatürk'ün vizyonu, milletin bağımsızlık ve özgürlüğünü sağlamanın yanı sıra, modern bir devlet yapısının kurulmasını da içeriyordu. Bu vizyon, karşılaşılan tüm engellere rağmen başarıyla hayata geçirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün önderliğinde bağımsız, laik ve demokratik bir devlet olarak dünya sahnesinde yerini almıştır. Atatürk'ün dış politika anlayışı, bir yandan Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenliğini korumayı amaçlarken, diğer yandan uluslararası barış ve işbirliğini teşvik etmeye yönelik pragmatik ve dengeli bir yaklaşımı yansıtır. Atatürk'ün dış politika vizyonunun en önemli ilkelerinden biri, "Yurtta sulh, cihanda sulh" yani "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesidir. Bu ilke, Türkiye'nin hem iç hem de dış politikada barışçıl bir tutum sergilemesini ifade eder. Atatürk, savaşın yıkıcı etkilerini görmüş bir lider olarak, barışın korunması ve sürdürülmesinin, ulusal çıkarların uzun vadede korunması için en iyi yol olduğunu savunmuştur. Atatürk döneminde, Türkiye'nin dış politikası, bölgesel işbirlikleri ve ittifaklarla güçlendirilmiştir. Balkan Antantı ve Sadabat Paketi gibi bölgesel ittifaklar, Türkiye'nin komşu ülkelerle dostane ilişkiler kurmasını ve bölgesel barışı sağlamlaştırmasını amaçlamıştır. Bu ittifaklar, Türkiye'nin bölgesel güvenliğini ve istikrarını korumasına yardımcı olmuştur. Atatürk, dış politikanın sadece askeri ve siyasi alanlarla sınırlı olmadığını, eş zamanlı olarak ekonomik ve kültürel diplomasi ile desteklenmesi gerektiğini de savunmuştur. Atatürk, Türkiye'nin dış politika stratejilerini belirlerken ülkenin gücünü ve kapasitesini çok iyi değerlendirmiş, bu konuda hayalcilikten kaçınmıştır. Atatürk'ün dış politikası, realist bir perspektife dayanarak Türkiye'nin gerçekçi hedefler belirlemesini ve bu hedeflere ulaşmak için ulusal kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmasını öngörür. Türkiye'nin jeopolitik konumu, hem bölgesel hem de küresel düzeyde önemli bir oyuncu olmasını sağlarken, Atatürk'ün bu konumu ustalıkla kullanması, ülkenin dış politikasını şekillendirmiştir. Türkiye, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan ve Karadeniz, Akdeniz, Ege Denizi gibi stratejik deniz yollarına erişimi olan bir ülkedir. Bu konum, Türkiye'yi tarih boyunca büyük güçlerin ilgisini çeken ve jeopolitik açıdan kritik bir ülke haline getirmiştir. Atatürk, Türkiye'nin bu stratejik avantajını, ulusal

çıkarları korumak ve geliştirmek için kullanmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin uluslararası alanda daha etkin ve saygın bir konum elde etmesine katkıda bulunmuştur.³⁹

Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesindeki liderliği ile tarihte yer alan en önemli şahsiyettir. Kurtuluş Savaşı'nın ilk dönemindeki stratejik hedefleri belirlerken, gerçekçi ve milli hedeflere odaklanarak, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını koruma ve güçlendirme yolunda önemli adımlar atmıştır. Atatürk'ün liderliği, Anadolu'da bağımsızlık hareketinin ve askeri teşkilatlanmanın sağlanmasıyla başlamıştır. Bu süreçte, 1919'da Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi toplantılar düzenlenerek, hareketin siyasi yapısı şekillendirilmiş ve milli hedefler belirlenmiştir. Atatürk, tam bağımsızlık, ulusal egemenlik ve ülke sınırları konusundaki gerçekçi politikalarıyla dikkat çekmiştir. Misak-ı Milli'nin belirlediği hedefler, Türk milletinin yaşadığı vatan odaklı bir siyasetin yansımasıdır. Atatürk, imkan ve kabiliyetlerinin sınırlarını aşmayıp, milletin gerçekçi beklentilerine uygun stratejiler geliştirerek başarıyı teminat altına almıştır. Bu yaklaşımıyla, Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü koruma ve güçlendirme konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur. Atatürk'ün liderliği, ideolojik saplantılardan ziyade milli çıkarları öncelikli olarak görmesiyle de dikkat çeker. Pan-İslam, Pan-Türk ve Turancılık gibi ideolojilere iltifat etmemesi, onun pragmatik ve gerçekçi bir lider olduğunu gösterir. Bu yaklaşımı, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinde ideolojik kaygılar yerine milli çıkarları öncelikli gördüğünü yansıtır. Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliği, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesindeki kararlılığını ve başarısını güçlendirmiştir. Gerçekçi, milli ve hedef odaklı politikalarıyla, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını koruma ve güçlendirme yolunda önemli adımlar atmıştır. Atatürk'ün liderliği, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesindeki kritik bir dönemde ülkenin geleceğini şekillendirmiştir.⁴⁰

Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesi, Anadolu'nun her yanında büyük bir infiale ve protestolara neden oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın hemen ardından Kurtuluş savaşımızın başlangıcı sayılan 19.05.1919'da Samsun'a gitmesi ve oradan harekete geçmesi, Türk milletinin var olma ve yaşama hakkının organizasyonunun gerçekleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur.⁴¹ Mustafa Kemal Cumhuriyet dönemi daha

³⁹ Elnur Mikayılov, *Atatürk Dönemi Türkiye Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 43.

⁴⁰ Barış Doster, *Atatürk, Türk Dünyası ve Mazlum Milletler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2004, s. 38-39.

⁴¹ Mustafa Bıyıklı, "Kaynakçalı ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XX/22, 2015, s. 353-367.

yoğun olmak üzere milli mücadele dönemi dahil imkanlar dahilinde sınırlarımız dışında kalan Türk toplulukları ve devletleriyle ilişki ve bağ kurmaya çalışmış, kalıcı dostluklar tahsis etmek için uğraşmış ve özellikle aynı ata, dil ve kültüre sahip olmamız sebebi ile ömrü boyunca bu konuda araştırma yapmış ve yaptırmıştır. Bu anlamda 1919 yılı sonlarında Mustafa Suphi'nin Moskova, Kazan, Samara, Türkistan, Volga ve Ural civarında yaptığı gezi⁴² ve belki de Burdur Milletvekili İsmail Suphi'nin Kasım 2021'de Tataristan Şura Cumhuriyeti'nde yaptığı inceleme gezisi ilk örneklerden biridir⁴³

Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politika anlayışını tam anlamıyla anlayabilmek için, hayatının önemli dönüm noktalarında, dış ilişkilere ilişkin yaklaşımlarını ve stratejilerini irdelemek gerekmektedir. Bu dönemleri: Osmanlı subayı olarak ulaştığı neticeler, Kurtuluş Savaşı lideri olarak elde ettiği başarılar ve Cumhuriyetin kurucusu ve lideri olarak geliştirdiği politikalar şeklinde incelenebilir. Mustafa Kemal, bir Osmanlı subayı olarak 20. yüzyılın başlarında görev yapmaya başladığında, imparatorluğun çöküş dönemine tanıklık etti. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin bir yandan iç isyanlar ve yönetim zafiyetleri, diğer yandan da dış baskılar ve toprak kayıplarıyla mücadele ettiği bir süreçti. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı, Osmanlı'nın askeri ve siyasi gücünün zayıfladığını gösteren önemli olaylardı. Mustafa Kemal'in bu dönemdeki temel düşüncesi, imparatorluğun nasıl kurtarılacağı ve modernleştirilebileceği üzerine yoğunlaşmıştı. O, askeri alanda modernleşme, disiplin ve stratejik düşüncenin önemini vurgulamış ve savaş alanında gösterdiği başarılarla dikkat çekmiştir. Çanakkale Savaşı'ndaki başarısı, onun askeri dehasını ve vatanseverliğini ortaya koyan önemli bir örnektir. Mustafa Kemal'in liderliğindeki Kurtuluş Savaşı, onun dış politika stratejilerinin en açık şekilde görüldüğü dönemdir. Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında fiilen sona ermesi ve Anadolu'nun işgal edilmesi, Türk milletinin varlık-yokluk mücadelesini başlattı. Mustafa Kemal, bu dönemde ulusal bağımsızlığı sağlamak için hem diplomatik hem de askeri stratejiler geliştirdi. Misak-ı Milli (Ulusal Ant) ilkeleri doğrultusunda hareket ederek, Türkiye'nin ulusal sınırlarını belirledi ve işgalci güçlere karşı direnme kararlılığını ortaya koydu. Lozan Antlaşması'nın imzalanması, onun diplomatik başarısının bir sonucu olduğu gibi Türkiye'nin bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanınmasını sağladı.

⁴² T.C. Cumhurbaşkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 571, Yer Bilgisi 930.2.0.0./1.2.1.

⁴³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0 Yer Bilgisi 200.362.2.

Cumhuriyetin ilanından sonra, Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politika anlayışı, "Yurtta sulh, cihanda sulh" prensibi üzerine inşa edilmiştir. Bu ilke, Türkiye'nin barışçı bir dış politika izlemesi ve uluslararası ilişkilerde dengeli, bağımsız bir tutum sergilemesini amaçlamaktadır. Atatürk, Türkiye'nin uluslararası alanda saygın bir konuma gelmesi için yoğun diplomatik çabalar sarf etmiş ve komşu ülkelerle dostane ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Balkan Antantı ve Sadabat Paktı gibi bölgesel ittifaklar, Türkiye'nin barış ve işbirliği arayışının somut örnekleridir. Ayrıca, Atatürk, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını ve modernleşmesini hızlandırmak için dış ülkelerle olan ilişkilerini geliştirmiş ve bilim, teknoloji, eğitim alanlarında Batılı ülkelerle işbirliği yapmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politika mantığı, yaşadığı dönemin zorlukları ve Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi ile şekillenmiştir. Bir Osmanlı subayı olarak devletin çöküşünü engelleme çabası, Kurtuluş Savaşı lideri olarak ulusal bağımsızlığı sağlama başarısı ve Cumhuriyetin kurucusu olarak barışçıl ve dengeli bir dış politika izleme hedefi, onun dış politika anlayışının temel taşlarını oluşturmuştur. Atatürk'ün vizyonu, Türkiye'nin modern, saygın ve bağımsız bir ulus – devlet olarak dünya sahnesindeki yerini almasını sağlamıştır. Bu süreçte gösterdiği liderlik ve stratejik deha, onun dış politika yargılarının evrensel değerler ve milli çıkarlar doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymaktadır. Osmanlı subayı olarak başladığı kariyerinde, askeri modernizasyon ve stratejik düşünceye önem vermiş; Kurtuluş Savaşı lideri olarak ulusal bağımsızlık ve direniş ruhunu canlandırmış; Cumhuriyetin kurucusu olarak ise modern, bağımsız ve barışçıl bir Türkiye inşa etmiştir. Bu süreçte gösterdiği liderlik ve vizyon, Türk milletinin bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin başarısının anahtarı olmuştur.⁴⁴ Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini uluslararası düzeyde yaşatmayı ve barışa katkıda bulunan kişi ve kuruluşları onurlandırmayı amaçlayan prestijli bir ödül olan Atatürk Uluslararası Barış Ödülü, Atatürk'ün barışsever ve insani değerleri yücelten mirasını gelecek nesillere aktarmakta ve dünya barışına yönelik çabaları desteklemektedir. 14.11.1984 tarihli ve 84/8769 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe girerek 1986-2000 yılları arasında verilip günümüzde yeni tebliğler sebebi ile yönetmeliğe dönüştükten sonra verilmeyen, “*Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Tüzüğü*” gereğince yapılan ödül dağıtımı bu barışçıl düşüncelerin simgelerinden biriydi.

⁴⁴ Elnur Mikayılov, *a.g.t.*, s. 44-46.

2.2. Azerbaycan Yardımları; Kardeş Kömeği

Azerbaycan, stratejik konum ve zengin doğal kaynakları sayesinde, Kafkasya bölgesinin en önemli devletlerinden biri olmuştur. Tarih boyunca hem Asya ve Avrupa arasında bir geçiş hattı hem de çeşitli medeniyetler için bir sığınma bölgesi olmuştur. Geçmişte olduğu gibi bugün de jeopolitik önemini korumakta olup, hem bölgesel hem de küresel politikada önemli ülke olarak varlığını sürdürmektedir. Ekim 1917'de gerçekleşen Bolşevik İhtilali, Azerbaycan halkının bağımsızlık mücadelesini hızlandıran bir dönüm noktası olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi, Türkiye'nin dış politikasını yeniden şekillendirdi. Bu dönemde, Türkiye'de Milli Mücadele hareketi başladı ve Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yeni bir dış politika çizgisi belirlendi. Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması, hem bölge hem de dünya tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Osmanlı Devleti ile imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin temelini atmış ve askeri işbirliğini sağlamıştır. Türkiye'nin dış politikası ve Milli Mücadele hareketi, Azerbaycan ile olan bağların güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu süreç, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin ve Türkiye ile olan ilişkilerinin tarihsel önemini ortaya koymaktadır. Azerbaycan ile ilişkiler, tarihin çeşitli dönemlerinde güçlü bağlarla şekillenmiştir. Bu ilişkilerin önemli bir parçası olan Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da kurulan ve sosyal yardımlaşma amacı güden bir sivil toplum kuruluşudur. Özellikle Müslüman toplumun ihtiyaçlarını karşılamayı ve sosyal dayanışmayı artırmayı hedefleyerek eğitim, sağlık, sosyal yardım gibi alanlarda faaliyet göstermiştir. Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı, büyük bir yıkım olmuştur. Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, bu dönemde Osmanlı Devleti'ne maddi yardımlarda bulunarak özellikle yetimlerine yönelik bağış kampanyaları düzenlemiş ve yetim kalmış Türk çocukları için önemli destekler sağlamıştır. Bu yardımlar, Osmanlı Devleti'nin toplumsal dayanışma ve moralini yükseltmeye katkıda bulunmuştur.⁴⁵

Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi, 20. yüzyılın başlarında büyük bir hız kazandı. 1904 yılında Mehmet Emin Resülzade'nin talimatıyla kurulan Musavat Partisi, Azerbaycan'ın milli bağımsızlık ve demokratikleşme hedeflerini savunan en önemli siyasi güçlerden biri haline geldi. Partinin kuruluşundan itibaren, Azerbaycan aydınları ve

⁴⁵ Samire Memmedova, *Milli Mücadele Döneminde Büyük Millet Meclisi'nin Sovyet Rusya ve Azerbaycan İle Münasebeleri (1920-1922) (Sovyet Rusya ve Azerbaycan Belgelerine Göre)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2016, s.4.

milliyetçi liderleri, bağımsızlık yolunda büyük çabalar sarf ettiler. Müsavat Partisi'nin programı, demokratik bir yönetim kurmak, milli kimliği korumak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak üzerine odaklanmıştı. Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi, 1918-1920 yılları arasında doruk noktasına ulaştı. Müsavat Partisi'nin önderliğinde yürütülen mücadele, büyük zorluklara rağmen, başarılı oldu. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ilan edildi. Bu, İslam dünyasında kurulan ilk demokratik cumhuriyet olma özelliğini taşıyordu. Ancak, bu bağımsızlık mücadelesi Rus Bolşeviklerinin Azerbaycan'ı işgal etmesiyle kısa süre sonra son buldu. Buna rağmen, Azerbaycan'ın bağımsızlık ruhu ve milli kimliği, sonraki yıllarda da canlılığını korudu. Anadolu Türklerinin, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesine verdiği destek, iki ülke arasındaki kardeşlik bağlarının güçlenmesine katkıda bulundu. Türkiye'nin askeri ve manevi desteği, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol oynadı. Bu dönemde, her iki ülkenin aydınları ve liderleri, ortak bir amaç etrafında birleşerek, bağımsızlık ve özgürlük için el ele verdiler. 1919 yılının yazında, Mustafa Kemal'in liderliğinde Anadolu'da başlatılan Kurtuluş Savaşı, sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesine de ilham kaynağı oldu. Anadolu'daki milli mücadele, Azerbaycan Türklerinin Rus yönetimine karşı verdikleri mücadelede moral ve stratejik destek sağladı. Türkiye'nin Batılı emperyalist güçlere karşı direnişi, Azerbaycan'da da bağımsızlık ateşini körükledi. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Kurtuluş Savaşı ve Mehmet Emin Resulzade'nin liderliğindeki Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi, iki ülkenin kaderlerinin nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Her iki milletin de bağımsızlık ve özgürlük için verdiği mücadeleler, milli iradenin ve azmin zaferini simgeler. Türkiye ve Azerbaycan'ın bu ortak tarihsel deneyimleri, günümüzde de süregelen güçlü kardeşlik ve işbirliği ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Bu mücadeleler, bağımsızlık ve özgürlüğün ancak milli birlik ve kararlılıkla elde edilebileceğini bir kez daha kanıtlamaktadır.⁴⁶ Mehmet Emin Resulzade'nin 1923 yılında İstanbul'da Arap alfabesiyle basılan "*Azerbaycan Cumhuriyeti: Keyfiyyeti, Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyyeti*" adlı eserinde, Atatürk'ü "*Kurtulan Doğu'nun Sembolü*" olarak adlandırmıştır. Bu nitelendirme, Atatürk'ün Doğu dünyasında oynadığı rolün ve onun liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlık mücadelesinin geniş bir yankı uyandırdığının bir ifadesidir.

⁴⁶ Elnur Mikayılov, *a.g.t.*, s. 45.

Azerbaycan Yardımları Erzurum Kongresi döneminde alınan kararlar ve yaşanan gelişmeler, Türk tarihinde önemli bir dönüm noktasını işaret eder. Bu süreçte, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine destek veren Azerbaycan'ın rolü ve bu yardımların niteliği, o dönemin stratejik ve siyasi dinamiklerini yansıtır. Erzurum Kongresi'nin ardından gönderilen temsilcilerden biri olan Dr. Ömer Lütfi Bey'in raporu, o dönemdeki siyasi atmosferi ve bölgesel dengeleri gözler önüne serer. Kazım Karabekir Paşa'ya iletilen bilgiler, Kafkasya'da Bolşevik etkilerinin artmakta olduğunu ve Azerbaycan'da Müsavat hükümetinin İngilizlerin kontrolünde olduğunu ortaya koymaktadır. Bakü'deki yönetimin Türkiye'deki milli harekete karşı kayıtsız kaldığı ve nakdi yardıma isteksiz olduğu bilgisi, Türk mücadelesi için önemli bir gerçeği yansıtır. Ancak bu durum, Türk milletinin kararlılıkla sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesini zayıflatmamış, aksine daha da güçlendirmiştir. Dr. Ömer Lütfi Bey'in raporu, Türk-Azerbaycan ilişkilerinin derinliğine ve karşılıklı dayanışma ruhuna da işaret eder. İki ülke arasındaki bu tarihi bağlar, sadece o dönemin siyasi olaylarına değil, bugün de Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güçlü ilişkilere temel oluşturur. Sonuç olarak, Azerbaycan Yardımları Erzurum Kongresi döneminde alınan kararlar ve yaşanan gelişmeler, Türk tarihinde önemli bir yer tutar. Dr. Ömer Lütfi Bey'in raporu, o dönemin siyasi ve stratejik dinamiklerini anlamak için önemli bir kaynaktır ve Türk-Azerbaycan kardeşliğinin tarihî derinliğini gösterir. Nakdi yardımı reddetmesi ise, Azerbaycan'ın siyasi önceliklerinin maddi kaynaklardan daha önemli olduğunu vurgular. Bu bilgiler, dönemin Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin karmaşıklığını ve bölgesel politikanın etkilerini göstermektedir. Dr. Fuat Sabit'in Bakü'deki Azerbaycan Hükümeti yetkilileriyle yaptığı görüşme, dönemin siyasi dinamiklerini ve Azerbaycan'ın tutumunu açıkça yansıtmaktadır. Azerbaycan Hükümeti'nin istikrarsızlığa karşı olduğu ve bu nedenle önlem almaya hazır olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, İngilizlerle olan ilişkileri ve Sulh Konferansı'ndaki umutları, tedbirli davranmalarına neden olmuştur. Açıkça yardım etmek istememeleri, belirsizlik dönemindeki dengelerin ve siyasi hesapların karmaşıklığını yansıtmaktadır. Bu görüşme, Azerbaycan'ın dönemin bölgesel politikalarına uyum sağlama çabasını ve iç ve dış müdahalelerle baş etme stratejilerini göstermektedir. Bulunduğu bölgedeki stratejik konumu ile siyasi pozisyonunu dikkate almış olsa gerek ki, İngiliz İstihbarat servisi, Azerbaycan'ın Anadolu'ya yardım etme konusunda harekete geçme niyet olduğu kanısına varmıştır. Azerbaycan'ın özel diplomatik temsilcisi olan Yusuf Vezirov'un İstanbul'da Mustafa Kemal'in temsilcileriyle görüştüğüne dair olan bilgiler, dönemin uluslararası ilişkilerinin karmaşıklığını ve çeşitli aktörlerin bölgedeki olaylara müdahil

olma isteğini göstermektedir. Bu görüşmeler, bölgedeki siyasi dengeleri etkileme ve çeşitli gruplar arasında işbirliği veya müzakerelerin yürütülmesi amacıyla gerçekleştirilmiş olabilir. İngiliz İstihbarat Servisi'nin bu tür faaliyetleri izlemesi ve yorumlaması, dönemin uluslararası politikasının karmaşıklığını ve çıkar çatışmalarını yansıtmaktadır. Vezirov'un ifadesi, Türklerle Azerbaycanlılar arasındaki kardeşliğin güçlendirilmesi ve bu ilişkinin resmileştirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Bu tür bir anlaşma, bölgedeki Türk ve Azerbaycan halklarının ortak çıkarlarını ve dayanışmasını vurgulayabilir ve böylece siyasi ve askeri alanda iş birliği imkanlarını artırabilir. Ancak, Türk milliyetçileri tarafından beklenen mali ve askeri yardım, Azerbaycan'ın o dönemdeki siyasi ve askeri durumuna dayanmaktadır. Bu yardım, Azerbaycan'ın bağımsızlığını korumasına ve iç ve dış tehditlere karşı koymasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte, Bolşeviklerle iş birliği yapma isteği, o dönemdeki siyasi bölünmeler ve çıkar çatışmalarının bir yansıması olabilir. Bolşevikler, bölgedeki siyasi dengeyi etkilemeye çalışan önemli bir güç olarak ortaya çıkıyor olabilirler. Ancak, bu iş birliği isteği, Türk milliyetçileriyle Azerbaycan arasındaki ilişkileri karmaşıktırabilir ve çeşitli gruplar arasındaki güveni zedeleyebilir. Azerbaycan'ın Türkiye'ye olan yardım konusundaki çekinceleri, bölgedeki karmaşık siyasi ve stratejik durumdan kaynaklanmaktadır. Gürcistan ve Ermenistan'ın İtilaf Devletleri ile iş birliği yapması, Azerbaycan'ı dış tehditlere karşı savunmasız bırakmıştır. Ancak, Azerbaycan yönetimi Türkiye ile ilişkilerini titizlikle yönetmektedir. 1920 yılından itibaren Azerbaycan'ın yardım konusunda belirsiz tutumu kısmen sürsede bazı girişimlere de başladığı görülmektedir. Azerbaycan Maliye Nazırı ve Bakü İslam Cemiyeti Hayriyyesi ve Abdülvasi Bey girişi ile Mart 1920'de düzenlenen müsamere sonucu 3bin pound toplanarak bakü bankasına yatırılmıştır. Azerbaycan'ın Bolşevikler, İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali sonrasında bu yardım parasının Ankara'ya aktarılması gecikmiştir.⁴⁷ Mayıs 1920'de Kurtuluş savaşının maddi manevi en yıpratıcı olduğu zamanlarda Mustafa Kemal 15.Kolordu komutanı olan Kazım Karabekir'e çektiği telgraf ile kaynak bulunmadığını belirterek Azerbaycan hükümetinde borçlanma olasılığını düşünmesini rica etmiştir.⁴⁸ Kazım Karabekir Paşa 1 Aralık 1920'de TBMM'ye bir telgraf göndermiş ve Rusya ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin Erzurum'da olan askeri okullara yardım yaptığını bildirilmiştir. 1921 yılında ise Mustafa Kemal Paşa, Azerbaycan

⁴⁷ Meltem Tekerek, "Kurtuluş Savaşı'nda Azerbaycan ve Rusya'nın Türkiye'ye Maddi Yardımları", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Cilt XI/2, 2021, s. 172-178.

⁴⁸ Ali Sevim, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 334.

Başkanı Nerimanov'a bir mektup göndererek borç para talebinde bulunmuştur. Mektup 17 Mart 1921 tarihinde TBMM Bakü Büyükelçisi Memduh Şevket Bey tarafından Nerimanov'a teslim edilmiştir. Azerbaycan Hükümeti içindeki bazı bakanların olumsuz görüşlerine rağmen Nerimanov, Mustafa Kemal Paşa'nın bu talebine olumlu cevap vermiştir''17 Mart 1921 tarihli bu başvurusuna Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin 1.000.000 altın rublelik yardım kararı, T.B.M.M Hükümeti için önemli bir destek olmuştur. Bu yardım, Azerbaycan'ın Türkiye'ye olan bağlılığını ve dayanışmasını göstermektedir. 1.000.000 altın rublenin Bakü'deki TBMM Hükümeti temsilciliğine teslim edilmesi, Türkiye'nin Milli Mücadele dönemindeki ekonomik ve askeri güçlenmesine katkı sağlamıştır. Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin bu yardımı, bölgedeki siyasi ve stratejik ilişkilerde Türkiye'nin gücünü artırmış ve Milli Mücadele hareketine moral ve motivasyon kazandırmıştır. 23 Mart 1921 tarihli telgraf, Azerbaycan Sovyet Hükümeti'nin Türk halkına olan destek niyetini açıkça ifade etmektedir. Telgrafta, Azerbaycan'ın Türk halkına yardım elini uzatma isteği vurgulanmaktadır. Bu telgraf, Azerbaycan'ın Türkiye'ye olan dostane ve yardımsever tutumunu göstermektedir. Azerbaycan Sovyet Hükümeti'nin Türkiye'ye yönelik desteği, bölgedeki siyasi ilişkilerin ve dayanışmanın önemli bir göstergesidir. Azerbaycan Hükümeti'nin, elinden geldiği kadar yardım etme istek ve imkanına sahip olduğu gibi bu yolla sempatisini fiilen göstermek istemektedir. Sovyet Gürcistan'ın da yardımıyla Bakü'den yola çıkan 30 tank ham petrol ve 2 tank benzin taşıyan bir tren Kars'a doğru yola çıkmıştır. Bu trene ek olarak Tiflis'ten 8 tank gazyağı eklenecektir. Azerbaycan'ın Türk halkına gönderdiği bu yardım, kardeş iki ulus arasında sıkı bir dayanışma ve iş birliği döneminin başlangıcını oluşturacaktır. 1922 yılının 17 Eylül'ünde Bakü'de Hasanov tarafından düzenlenen "Kırmızı Aypara" etkinliği sırasında toplanan gelirin tamamının Türkiye'ye gönderildiği belirtilmektedir, ancak bu etkinlikte elde edilen miktar ve gelirin cinsi hakkında spesifik bilgi verilmemektedir. Azerbaycan 1920 yılından itibaren yardım girişimlerine başlamış olsa da ilk yardım ancak 1921 yılında Anadolu'ya ulaşabilmiştir. Yapılan bu yardımlar; daha çok altın ve para değil de petrol ve petrol ürünleri şeklinde olduğu ve ayrıca Rusya'dan gelen yardımların lojistik destek verilerek Anadolu'ya intikali yönünde olduğu söylenebilir.⁴⁹

⁴⁹ Meltem Tekerek, *a.g.m.*, s. 173.

2.3. Buhara Heyeti'nin Ziyareti; Üç Kılıç

Buhara Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Osman Hoca, Sakarya Savaşı sonrası TBMM ile resmi bir ilişki kurmayı arzuluyordu. Buhara tarafından oluşturulan heyet Anadolu'ya gönderildi. Heyet, deniz yoluyla İnebolu'ya gelmiş ve oradan karayoluyla hareket etmiş ve 7 Ocak 1922'de Ankara'ya ulaşmıştı. Heyette bulunan Enver Behnan (Şapolyo) Bey, o dönemde öğretmenlik yapmakta olup daha sonraları Türkiye'nin önde gelen tarihçilerinden biri olmuştur. Enver Behnan Bey, heyetin getirdiği hediyeleri inceleme fırsatı bulmuştur.⁵⁰ Heyet, başkanları Recep Bey önderliğinde, Türkiye'ye gelerek Türk halkının destanlaşmış kurtuluş mücadelesini yakından görmek ve T.B.M.M ile resmi ilişkiler kurmak istiyordu. Heyetin yanında getirdiği armağanlar ise büyük bir merak uyandırmıştı. En başta büyük Türk Emiri olan Timur'a ait olduğu ifade edilen üç kılıç olmak üzere, yine Timur'a ait olduğu iddia edilen el yazması bir Kur'an-ı Kerim ve deriden imal edilmiş kalpaklar bulunuyordu. Bu tarihi ve değerli eserler, Türk halkı için büyük bir anlam taşıyordu. Heyet, armağanlarla birlikte Ankara'ya ulaşarak, T.B.M.M'nde Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etti. Bu ziyaret, Türk-Buhara ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturdu. Heyetin Türkiye'ye getirdiği armağanlar, Türk halkının tarihine ve kültürüne olan bağlılığını ve saygısını göstermektedir. Buhara Heyeti'nin Ankara ziyareti, Türk Kurtuluş Mücadelesi' nin uluslararası alandaki destek ve tanınma çabalarında önemli bir adımdı. Bu ziyaret, Türk halkının bağımsızlık mücadelesine olan uluslararası ilgiyi ve desteği artırmıştır. Aynı zamanda, Türkiye ile Orta Asya arasındaki kültürel ve tarihi bağların güçlenmesine de katkı sağlamıştır. Heyet Başkanı Recep Bey'in, bu Ankara ziyaretinde öncelikle Buhara Cumhuriyeti'nin iyi dileklerini ileterek armağanlarını teslim etmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilen el yazması Kur'an-ı Kerim ve özel yapım kılıçlarla birlikte gerçekleşen bu önemli buluşmada, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşma büyük bir önem taşımaktadır. Bu konuşma, o dönemin önemli yayınlarından biri olan Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer almıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı bu konuşmada, Buhara Cumhuriyeti ve halkı adına gelen muhterem heyete Türk halkı, T.B.M.M adına "*hoş-âmedî*" (hoş geldiniz) ifadelerini belirtilmiştir. Bu ifadeler, Türk-Buhara ilişkilerindeki dostluk ve iyi niyetin bir ifadesi olarak kabul edilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu samimi ve içten karşılaması, Türk halkının uluslararası ilişkilerdeki incelikli ve diplomatik yaklaşımını göstermektedir. Bu karşılama,

⁵⁰ Murat Alper Parlak, *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri 26-28 Eylül 2012*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 307-326.

Türkiye'nin dış politikada barışçıl ve işbirlikçi bir tutum izlediğini vurgulamaktadır. Buhara heyetinin ziyareti ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşması, Türk-Buhara ilişkilerindeki dostluğun ve karşılıklı saygının güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu önemli konuşmasında, Buharalıların Türk milletiyle olan ırki ve dini bağlarına dikkat çekilmesi, geçmişte bu bağların istilacı güçlerin varlığı nedeniyle tam olarak gelişemediğine vurgu yapması oldukça dikkat çekicidir. Aynı zamanda, bu ifadelerle birlikte Türk-Sovyet ilişkilerine de işaret edilerek, Sovyetler'in Batı kapitalizmine karşı verdiği mücadelede Türkiye'nin yanında durma potansiyeline dikkat çekilmektedir. Paşa'nın Bolşevik Devrimi'ne atıfta bulunarak, Türk Ordusu'nun kahramanlığını ve bu devrimin doğu halkları arasındaki dayanışmayı artırdığına olan inancını ifade etmesi, Türk-Sovyet iş birliği ve dayanışmasının önemini vurgulamaktadır. Bu sözler, Türk milletinin doğu halklarıyla olan tarihi bağlarını hatırlatmakta ve bu ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşması, Türkiye'nin dış politikasında barışçıl ve işbirlikçi bir tutumu desteklemekte ve doğu halklarıyla olan ilişkilerini güçlendirmeye yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu sözler, Türkiye'nin doğu halklarıyla olan ilişkilerini derinleştirme ve bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunma çabalarını yansıtmaktadır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu ifadeleri, Buharalıların Türk milletiyle olan ırki ve dini bağlarını açıkça vurgulamakta ve bu bağların tarih boyunca istilacı ve zalim güçlerin varlığı nedeniyle tam olarak gelişemediğini ifade etmektedir. Aynı zamanda, Paşa'nın bu sözleriyle, Türk-Sovyet ilişkilerindeki potansiyel iş birliği ve dayanışmaya da vurgu yapmaktadır. Mustafa Kemal, Türk-Sovyet yaklaşmasını dikkate alarak ve ayrıca Sovyetler'in de Batı'daki emperyalist tavra karşı savaşmasına atıfta bulunarak, "Şark İnkılab-ı Kebiri" olarak adlandırılan Bolşevik Devrimi'ne değinmiştir.⁵¹ Bu devrim, Kahraman Türk Ordusu'nun da büyük bir gurur kaynağıdır. Paşa, bu büyük olayın doğu halklarını birbirlerine daha da yakınlaştırdığını ve güçlendirdiğini ifade etmektedir. Bu sözler, Türk milletinin doğu halklarıyla olan tarihi ve kültürel bağlarını vurgulamakta ve bu ilişkilerin güçlenerek devam etmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Ayrıca, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde iş birliği ve dayanışmayı desteklediğini ve bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmayı amaçladığını göstermektedir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ifadeleri, her ulusun kendi kaderini belirleme hakkına saygı duyulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu vurgu, Rusya

⁵¹ Murat Alper Parlak, *a.g.m.*, s. 307-326.

Devrimi'nin de bir parçası addedilebilecek bağımsız Buhara Şuraları temsilcilerine yapılan bir teşekkür ile dikkat çekmiştir.⁵² Mustafa Kemal sonrasında T.B.M.M'nin başkanı sıfatıyla hükümetine teşekkür ederek, Buhara Şuraları'nın bağımsızlık mücadelesini desteklemekte ve her ulusun kendi kaderini belirleme hakkını önemseydiğini dile getirmektedir. Bu sözler, Türkiye'nin diğer ulusların bağımsızlık mücadelelerine olan desteğini ve uluslararası ilişkilerdeki barışçıl tutumunu yansıtmaktadır. Buhara Cumhuriyeti ve halkının, ülkemizdeki Müslüman-Türk kardeşlerine gönderdiği bu nadide Kur'an-ı Kerim'i ve Türk Halk Ordusu tebrik ve takdir edilmesinin göstergesi olarak gönderdikleri kılıçları, çok önemli miraslar olarak değerlendirmiştir. Bu iki değerli miras, dini ve Allah'a hizmet eden gücü temsil ettiği vurgusuyla, bu armağanlar sadece maddi birer eşya değil, aynı zamanda manevi birer sembol olarak kabul edilmekte ve Türk ve Müslüman kardeşliğinin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu ifadeler, Türkiye ile Buhara arasındaki kardeşlik ve dayanışma bağlarının önemini vurgulamakta ve bu tür kültürel ve dini değerlerin paylaşımının uluslararası ilişkilerdeki önemine işaret etmektedir. Mustafa Kemal Paşa heyete hitaben yaptığı konuşmada; *"Bu emanetleri elinizden alırken, kalbim heyecan ile dolu. Halkımız ve ordumuz, uzaklardaki kardeşlerimizden gelen teşciat ve tebrikat nişanelerinden şüphesiz çok mütehassıs ve mesrur (duygulu ve mutlu) olacaklardır. Dindaş ve karındaş Buhara halkının arzusunu yerine getirerek, bu kitab-ı mukaddesi (kutsal kitabı) millete, seyf-i muazzezi (kutsal kılıcı) de İzmir fatihine teslim edeceğim. Allah'ın inayeti ile İnönü ve Sakarya muzafferiyetlerini kazanan millî ordumuz, inşaallah pek yakında bu kılıcı da kazanmış olacaktır"* ifadelerini kullanmıştır.

Uzun ve yıpratıcı müdahaleler sonucunda Hükümet konağına Türk bayrağını dikerek, İzmir'in işgalini noktalayan Yüzbaşı Şerafettin Bey, İzmir'e ilk giren Türk subayı olmuştur. Yüzbaşı Şerafettin, 15 Mayıs günü gerçekleştirilen bir törenle, Üçüncü Kılıç'ı "İzmir'e giren İlk Türk Zabiti" unvanıyla birlikte aldı. Yüzbaşı Şerafettin'in bu unvanı ve Buhara'dan gelen kılıcı hediye alması, İzmir'in kurtuluşumuzdaki önemini bir göstergesi niteliğinde olmuştur.

Buhara'lı öğrencilere burs desteği sağlanması; TBMM'nin Buhara'dan gelip olup Kastamonu, Trabzon ve Ankara'daki bazı okullarda okuyan öğrencilerin öğrenim giderlerini karşılamak üzere Maarif Vekaleti emrine 1500 lira verilmesi ile bir karar çıkartılmıştır.⁵³ Bu durumda hem manevi desteklerin bir teşekkürü olduğu kadar, özellikle

⁵² Murat Alper Parlak, *a.g.m.*, s. 307-326.

⁵³ BCA, 30-18-1-1 Yer bilgisi 8.43.2.

eğitim alanında her nerde yaşar yaşasın Atatürk her bir Türk'e destek olma zihniyetine sahip olmuştur. Buhara hükümetinin hediyesi olan Kur'an kerim, TBMM kütüphanesinde olup, fiziki erişme kapalıdır, yazma ve nadir bir eser olup, Yazı alanı: 140x70 mm., Satır sayısı: 35.'dir. *“Kırmızı rengin ağır bastığı, iç kısımları gül motifleriyle bezenmiş Özbek bir cilt içindedir. Satır araları altın yaldızla işlenmiştir. Bütün yapraklar müzehhep ve mücedveldir.”* Ve ayrıca *“Başta, müzehhep iki yaprakta Kur'an okumanın faziletine dair iki hadis yer almaktadır. Fatiha suresi iki yaprağa yazılmış ve her iki yaprak da müzehhep mihrabiye şeklindedir. Başında "Buhara Halk Şurası Cumhuriyeti tarafından Büyük Millet Meclisi Kütüphanesine hediye edilmiştir" kaydı vardır.”*⁵⁴

Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün dış politika konusundaki prensiplerinin başında ülkenin çıkarlarını koruyarak uluslararası alanda tarafsız ve bağımsız bir duruş sergileyerek, dış politika da etkin rol oynama amacını gütmüştür. Bunun yanı sıra Türkiye'yi çağdaş bir devlet olması amacı ile reformlar düzenlemiş ve uluslararası alanda daha etkin rol oynamasını sağlamıştır. Dış politikada özellikle siyasi ve ekonomi gücü önem vererek ülkenin kendi kararlarını alan ve ekonomik olarak gücünü arttıran bir konuma getirme amacı taşımıştır. Uluslararası ilişkilerde barışçıl bir devlet duruşu sergileyerek, savaş ortamlarında uzak duran, işbirliği diyalog ve uzlaşma ile sorunları çözüme kavuşturmayı amaçlayan bir ülke konumuna getirmiştir. Bu prensiplerden yola çıkarak Atatürk'ün Cumhuriyet döneminde dış ilişkilere bakış açısı ve tutumu sayesinde Türkiye'nin uluslararası alanda güçlenmesini sağladığı gibi bugün ki modern ve tam bağımsız devlet statü ile ülkenin saygınlığını arttırmıştır.

1923 Lozan Antlaşması, Türkiye'nin bağımsızlığını tanıyan ve İtilaf Devletleri'nin Türkiye'deki nüfuzunu ortadan kaldıran bir belgedir. Bu antlaşma, yeni bir diplomasi ve politikanın sınırlarını belirlemiş ve hakemlik ile kolektif güvenlik prensiplerine dayanan bir uluslararası ilişkiler anlayışını ortaya koymuştur. 1925-1933 yılları arasındaki dönem, barış diplomasisi ve politikasının etkili olduğu bir dönemdi. Bu süre zarfında, uygun bir uluslararası çevre ve siyasi istikrar sayesinde demokrasinin yayılması, ekonomik refahın artması ve sosyal koşulların iyileşmesi gibi olumlu gelişmeler yaşandı. Ayrıca,

⁵⁴ Eylül 2022'de ki Araştırma Notlarım ve TBMM Kütüphanesinden Alınan Bilgilerden Derlenmiştir. https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=293629&query_desc=kwl%2Cwrdl%3A%20buhara%20kur%27an, [Erişim Tarihi: 16.11.2023].

silahsızlanma girişimleri ve 1929'da başlayan Avrupa birliği taslağı görüşmeleri, barış ve huzur umutlarını daha da pekiştirdi.⁵⁵

Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilanı sonrası TDK ve TTK kurma çalışmalarını başlatmadan önce, Türklerin geniş coğrafyada yaşadıklarını ve Türk yurdunun sınırlarının deniz ve parçalarıyla belirlendiğini ifade etmektedir. Türklerin tarih boyunca yaşadığı coğrafyaların genişliği ve Türk milletinin varlığını sürdürdüğü her alanın Türkler için bir vatan olduğu belirtilmektedir. "Türk Eli" olarak tanımladığı bu açıklaması Türk milletinin köklerine, geniş anavatanına, tarihi ve kültürel mirasına vurgu yaparak, Türk milletinin bağlılığını ve kökenlerine duyduğu saygıyı ifade etmektedir.⁵⁶ Cumhuriyet'in 10.yıl kutlamaları kapsamında Atatürk 29 Ekim 1933'de Ziraat bankası lokalinde çok önemli bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Türk dünyası ile olan ilişkilerin ve Türkiye'nin uluslararası politikadaki rolünün önemine dair önemli bir vurgu yapmıştır. Sovyetler Birliği ile dostluğun ve müttefikliğin önemine değinirken, aynı zamanda geleceğin belirsizliğine dikkat çekilir. Bu belirsizlikler karşısında Türkiye'nin hazırlıklı olması gerektiği ve diğer Türk topluluklarına sahip çıkması gerektiği ifade etmiştir. Atatürk'ün bu konuşması, Türkiye'nin sadece ulusal çıkarlarını değil, aynı zamanda Türk dünyasındaki diğer toplulukların da geleceklerini göz önünde bulundurduğunu ve onlara destek olma gerekliliğini dile getirmiştir. Bu söylemleri Türkiye'nin sadece kendi coğrafyasıyla sınırlı kalmayıp, geniş bir perspektifle düşünmesi gerektiğini gösterir. Atatürk'ün manevi köprülerin güçlendirilmesi gerektiğine inanması, dil, inanç ve kültürel bağların önemine işaret eder. Bu, Türkiye'nin sadece siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerinden değil, aynı zamanda kültürel ve manevi bağlar üzerinden de diğer Türk topluluklarıyla yakın ilişkiler kurması gerektiğini göstermektedir. Atatürk'ün bu konuşması, Türkiye'nin dış politika ve uluslararası ilişkiler alanında nasıl bir tutum benimsemesi gerektiği konusunda önemli ipuçları sunar. Türkiye'nin, sadece ulusal çıkarlarını değil, aynı zamanda Türk dünyasındaki diğer toplulukların da refahını gözetmesi gerektiği görüşünde olup Türkiye'nin uluslararası alandaki etkinliğini artırarak, bölgesel ve küresel barış ve istikrara katkı sağlamasına olanak tanır.⁵⁷ Atatürk'ün, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Çankaya Köşkündeki bir program sırasında bu hususta yaptığı konuşma dikkat çekicidir. Türk dünyası ile olan ilişkisine ve Türkiye'nin uluslararası alandaki konumuna dair önemli

⁵⁵ Mustafa Bıyıklı, *a.g.m.*, s. 348.

⁵⁶ Ercan Karakoç, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁷ Ercan Karakoç, *a.g.e.*, s. 37.

vurgular yapmıştır. Atatürk bu konuşmasında Türkiye'nin sadece kendi sınırları içinde değil, aynı zamanda Türk topluluklarının yaşadığı coğrafyalarda da etkin olması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin diğer Türk topluluklarıyla olan ilişkilerini stratejik bir bakış açısıyla ele almış ve bu ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Özellikle dil, tarih ve kültürel bağların önemine değinerek, bu unsurların Türk toplulukları arasındaki dayanışmayı güçlendirmede kilit rol oynadığını belirtiyor. Ayrıca, Türkoloji alanında yapılan çalışmalara da değinerek, Türkiye'nin bu alandaki çabalarını ve ilerlemelerini vurgulamıştır. Dil ve tarih encümenleri gibi kuruluşlar aracılığıyla dil ve tarih alanındaki çalışmaların sürdürülmesi, Türk dünyası ile olan ilişkilerin derinleştirilmesine katkı sağlayacak önemli adımlar olarak değerlendirmiş, Türkiye'nin ulusal sınırlarını aşarak geniş bir coğrafyada yaşayan Türk topluluklarıyla olan ilişkilerini güçlendirme ve onlarla dayanışma içinde olma vizyonunu ortaya koymaktadır. Atatürk'ün bu sözleri, Türkiye'nin uluslararası alandaki etkinliğini artırarak, bölgesel ve küresel barışa katkı sağlamak adına önemli bir ilham kaynağı olarak nitelendirilebilir.⁵⁸

2.4. Irak Türkleri; Yerel Diller Yasası:

Irak Türkleri ya da başka bir deyişle Türkmenler Musul vilayetinin Türkiye'den kopması sonrası Türkmenler sınır ötesinde kalan ve Türkiye dışında kalan son soydaşlarımız olmuşlardır. 1926 yılına kadar Türk vatandaşı olan Irak Türkleri, resmi olarak Musul vilayeti Irak'a bağlanınca Türkmen kardeşlerimiz Irak vatandaşı olmuşlardır. Bu tarihten itibaren Türkiye, Irak'tan kalan Türkmenlerin sorunlarına değinmiş, orada kalan vatandaşları ile ilgilenmiş ve bu durumu hem görev hem bir hak olarak görmüştür. Lozan anlaşmasının 30.maddesine göre Türkiye'den ayrılan bir toprakta yaşayanlarda Türk vatandaşlıklarını kaybediyordu. Irak ile ayrı bir göç anlaşması yapılmadığı için Haziran 1926'da Türkiye ile İngiltere-Irak arasında yapılan anlaşma Lozan'a dayandırılarak Türk vatandaşlığına geçmek isteyen Türkmenlere 2 ay süre tanınmıştır. Ayrıca yine aynı anlaşma maddesine göre Türkiye lehine siyasi eylemler içinde yer alan Türkmenler için genel bir af çıkartılması hükmü Irak Türkmenleri için bir güvence kaynağı olmuştu. Türkiye'ye gelen 2. Yabancı devlet adamı olan Irak Kralı Faysal ile Atatürk'ün kurduğu dostluk, Irak'ta yaşayan Türkmenler için de güven kaynağı olmuştur.⁵⁹ Irak Devleti'nin kuruluşu sonrası, Irak'taki Türklere "Araplık" ve "Iraklılık" benimsetilmeye çalışılmıştır.

⁵⁸ Ercan Karakoç, *a.g.e.*, s. 38-39.

⁵⁹ N.Bilal Şimşir, *İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s. 271-275.

Özellikle 1930-1931 ders yılında, Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretimi yasaklanarak ve az sayıdaki okulda Türkçe, yabancı dil gibi haftada bir saate indirilmiştir.⁶⁰ Ocak 1932'de Ankara'ya gelen Irak kralı Faysal ile Atatürk arasında bir dostluk oluşmuş ve kendisi Türkiye'deyken Irak'ta yerel diller yasası yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, suçluların iadesi, ticaret anlaşması ve ikamet sözleşmesi başlıklarından oluşan yeni bir sözleşme imzalanmıştır. Türkiye-Irak ilişkilerinin Kilidi sayılabilecek 1932 Anlaşmaları ile Tarih boyunca coğrafi yakınlığı ve kültürel bağlarıyla öne çıkan Türkiye ve Irak arasındaki ilişkiler, 20. yüzyılın başlarından itibaren önemli bir dönemece tanıklık etmiştir. Bu dönemlerden biri de 1932 yılında gerçekleşen ve Türk-Irak ilişkilerinde dönüşüm yaratan anlaşmalardır. 1932'nin başlarında, Irak Krallığı'nın Kralı Faysal, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyaret etti. Bu ziyaret, Türk-Irak ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etti. Faysal'ın Türkiye ziyareti sırasında gerçekleşen görüşmeler ve imzalanan anlaşmalar, iki ülke arasında güçlü bir dostluğun temellerinin atılmasına vesile oldu. Bu dostluk ziyareti sırasında, Irak'ta yabancı dillerin kullanımıyla ilgili bir yasa yürürlüğe girdi. Türkiye'nin laik ve milliyetçi politikalarıyla uyumlu olan bu yasa, Irak'ta Türkçe'nin daha yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamayı hedefliyordu. Böylece, Türkçe ve Türk kültürü Irak'ta daha fazla tanınır hale gelirken, Türkiye-Irak ilişkileri de daha da güçlenmiş oldu. Ayrıca, bu ziyaret sırasında Türkiye ve Irak arasında suçluların iadesi, ticaret anlaşmaları ve ikamet sözleşmelerini kapsayan yeni bir sözleşme imzalandı. Bu anlaşmalar, iki ülke arasındaki iş birliğini güçlendirirken, hukuki ve ticari ilişkileri düzenlemeyi amaçlıyordu. Türkiye ve Irak arasındaki bu tür anlaşmalar, bölgesel istikrarın ve iş birliğinin sağlanmasına önemli katkılarda bulundu. Sonuç olarak, 1932'deki Türkiye ziyareti ve bu ziyaret sırasında imzalanan anlaşmalar, Türkiye-Irak ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu anlaşmalar, iki ülke arasındaki dostluğu pekiştirirken, bölgesel iş birliğinin ve istikrarın güçlenmesine de katkıda bulunmuştur. Özetle, 1931'de 74 sayılı kanun ile Irak'ta yürürlüğe giren Yerel Diller yasası ile yerel halkın Türkmence olarak tabir ettiği Türk Dili yerel bir dil olarak yerini almıştır. 1933'de tamamlanan Irak anayasası'na göre devletin dini Arapça olarak ilan edilse de yerel diller yasası istisna kabul edilmiştir.⁶¹ Bu durumun Türk-Irak dostluğunun bir sonucu olduğunu ve Türkmen çocukların oluşturduğu okullarda eğitim dilinin Türkçe olarak yapılmasını Atatürk'ün kurduğu dostluk ve iyi ilişkiler olduğunu

⁶⁰ Bilgay Duman, "Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik Nsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Cilt XII/13, 2012, s. 89-96.

⁶¹ N. Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 277-278.

söylemek mümkündür. Türkiye ile Irak arasındaki dostluğun ve iyi ilişkilerin, Türkmen çocukların eğitim dilinin Türkçe olarak yapılmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Atatürk'ün Irak Kralı Faysal ile olan dostluğu ve Türkiye'nin Irak'a verdiği destek, Türkmen çocuklarının eğitime de yansımıştır. Türk-Irak ilişkilerindeki bu olumlu gelişmeler, Türkmenlerin Türk kültürü ve diline olan bağlılığını güçlendirmiştir.

2.5. Besarabya'daki Türkler; Gagauzlar

Atatürk'ün 1931'de Türk Ocakları Genel Başkanı olan Suphi Tanrıöver'i Romanya Büyükelçisi olarak ataması ve görevini yerine getirirken özellikle Gagauz Türklerine destek olması, Türk dünyası ile olan bağları güçlendirmek ve Türkçenin yaygınlaşmasına katkıda bulunmak amacıyla yapılmış stratejik bir adımdır. Hamdullah Suphi Tanrıöver Romanya'daki Gagauz kasabalarını ve köylerini dolaşarak, Türkçe eğitimi ve kültürel faaliyetlerin desteklenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle Atatürk'ün de desteğiyle, bu bölgede Türkçe eğitim veren 26 okul açılmış ve bu okullara Türk öğretmenler gönderilmiştir. Bu çabalar, Türk kültürünün ve dilinin yayılmasına ve Türk topluluklarının eğitim seviyesinin yükseltilmesine yönelik önemli bir adım olmuştur. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bu çalışmaları, Türk kültürünün yayılmasında ve Türk topluluklarının eğitime katkı sağlamasında önemli bir rol oynamıştır. Gagauz Türklerinin Türkçeye yakınlığı, tarihsel, kültürel ve dilbilimsel faktörlere dayanan bir gerçektir. Gagauz Türkleri, Türk dil ailesine mensup bir topluluk olup, Türk kültürü ve geleneklerini sürdürmektedirler. Atatürk'ün bu destek politikası, Gagauz Türklerinin Türkçeye olan bağlarını güçlendirmeyi ve dilin yaygınlaşmasını sağlamayı amaçlamıştır. 200 öğrencinin Türkiye'ye getirilmesi ve 80 Türkçe öğretmenin Romanya'ya gönderilmesi, Gagauz Türklerinin eğitime ve Türkçe öğrenmelerine önemli bir katkı sağlamıştır. Bu adımlar, Gagauz Türklerinin Türk kültürüne olan bağlılığını güçlendirmiş ve dilin korunmasına destek olmuştur. Atatürk'ün Gagauz Türklerine verdiği destek, Türk dünyası ile olan ilişkilerin güçlenmesine ve Türkçenin yaygınlaşmasına yönelik stratejik bir adım olmuştur. Bu politika, Türk milletinin birlik ve beraberliğini pekiştirmek ve Türk kültürünün yaşatılmasını sağlamak amacıyla hayata geçirilmiştir.⁶²

Gagauzların Türk dünyasının bir parçası olduğunu yansıtan en önemli çalışmalardan biri, 1933 yılında Mehmet Fuat Köprülü tarafından tercüme edilerek özet

⁶² Adil Dağıstan, "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XI/54, 2002, s. 48-57.

olarak yayımlanan Tadeusz Kowalski'nin “Les Turcs et la Langue Turque de la Bulgarie du Nord-Est” adlı makalesidir. Bu makale, Gagauzların etnik kökenlerini, kültürel bağlarını ve dilsel özelliklerini inceleyerek, onları Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak tanımlar. Tarih boyunca Balkanlar ve Doğu Avrupa’da farklı bölgelerde yaşayan Gagauzlar, kültürel ve dilsel özellikleriyle diğer Türk halklarından ayrılmakla birlikte, Türk dünyasıyla olan bağlarını korumuşlardır. Köprülü'nün çalışmasında, Gagauzların tarihsel süreç içinde nasıl şekillendiği ve Türk halklarıyla olan ilişkileri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Tadeusz Kowalski, Polonyalı bir Türkolog olup, 20. yüzyılın başlarında Türk dili ve kültürü üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Gagauzların Türk dünyasındaki yeri, dil, kültür ve tarih açısından önemli bir konudur. Türk dilinin farklı lehçelerini konuşan Gagauzlar, Türk dünyasının dilsel çeşitliliğini ve zenginliğini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, Hristiyan inançları ve Ortodoks kilisesine bağlılıkları ile diğer Türk topluluklarından farklılaşan Gagauzlar, kültürel çeşitliliğin bir örneğidir. Köprülü'nün ve Kowalski'nin çalışmaları, Gagauzların bu özelliklerini vurgulayarak, onların Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.⁶³

Gagauzlarla ilgili en fazla yayın yapan gazeteci-yazar Yaşar Nabi Nayır, 1935 yılının yazında Besarabya’ya giderek Gagauzların yaşadığı yerleri ziyaret etti. Gagauzlarla ilgili gözlemlerini bir yazı dizisi olarak “Türk Gagauzlar” başlığı ile Ulus gazetesinde yayımladı. 1935 yılında yaptığı Besarabya ziyareti sırasında, Gagauzların günlük yaşamlarını, geleneklerini ve dillerini yerinde gözlemleme fırsatı bulmuştur. Bu gözlemlerini ve edindiği bilgileri, Türk okuyucusuna aktararak Gagauzların Türk dünyasındaki yerini ve önemini vurgulamıştır. Gagauzların Türkçenin bir lehçesini konuşmaları ve Türk kültürel öğelerini korumaları, onların Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.⁶⁴

⁶³ Asım Korkmaz, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Besarabya’da Gagauz Türklerinin Tarihi ve Kimliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2021, s. 43-52.

⁶⁴ *Ulus*, 22.12.1935, s. 4.

3.İKİNCİ BÖLÜM:

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRK DİLİ VE TÜRK TARİHİ ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

3.1. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünün Kurulması

Türkiyat Enstitüsü, Türkiye'nin ilmi araştırma alanında önemli bir kuruluşu olarak Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında Türk kültür ve medeniyetinin farklı alanlarında derinlemesine araştırmalar yapabilecek akademik bir kurumun eksikliği hissedeb, Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle hayata geçirilmiştir. Atatürk, Türk sanatları, Türk Dili ve Edebiyatı ve Türk tarihi ile coğrafyası alanlarında araştırmalar yapmak ve sonuçlarını ilim dünyası ile paylaşmak üzere M.Fuad Köprülü'yü görevlendirir. M.Fuad'ın çalışmaları sonrası hazırlanan kararname ile Atatürk'ün imzasının taşıyan kuruluş talimatnamesinde Türklük üzerine ait bütün ilim yayma şubelerinde araştırma ve yayın yapmak, ülke dışındaki diğer kuruluşlarla iletişime geçilerek uluslararası bir bilim merkezi haline gelmek için “*İstanbul Darulfünunu Edebiyat Fakültesi'ne bağlı “Türkiyat Enstitüsü teşkil edilecek”*” ifadeleri yer almaktaydı.⁶⁵ 19.yy'da kurulan Osmanlı Devleti yükseköğretim kurumu olan İstanbul Darulfünunu, Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak Türkiyat Enstitüsü için düzenlenen yönetmelik 12.11.1924'de kabul edilmiştir.⁶⁶ Türkiyat Enstitüsü ilk bilimsel araştırma enstitülerinden biri olup, T.C'nin kurulmasının hemen ardından Türk kültürü ve medeniyetinin üzerine araştırma, inceleme ve çalışmalar yapmak üzere kurulan kurumun kurucu müdürü; 1939'a yılına kadar müdürlük yapan Ord. Prof. Mehmed Fuad Köprülü'dür⁶⁷. Enstitü, Türk kültürü ve medeniyeti alanlarında derinlemesine araştırmalar yapacak bir akademik kurumun temelleri atılmıştır. Enstitü, İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Türkiyat Enstitüsü'nün kuruluşunda önemli bir isim olan M. Fuat Köprülü, enstitünün müdürlüğüne atanmıştır. Köprülü, o dönemde Edebiyat Fakültesi'nde müderrislik yapmaktadır ve Türk edebiyatı alanında önemli çalışmaları bulunan bir akademisyendir. Onun liderliğinde, Türkiyat Enstitüsü Türk kültürü, edebiyatı, tarihi, sanatı ve diğer disiplinler üzerine derinlemesine araştırmalar yapmıştır. Türkiyat Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi bünyesindeki çalışmalarına başladığında, ilk olarak günümüzde İstanbul Üniversitesi'nin merkez

⁶⁵ İsmail Güleç, “Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü” <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkiyat-arastirmalari-enstitusu>, [Erişim Tarihi: 14.01.2024].

⁶⁶ BCA, 30-18-1-1 Yer bilgisi 11.55.4.

⁶⁷ <https://turkiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/enstitumuz/enstitu-mudurleri> [Erişim Tarihi: 11.06.2022].

binasının girişinde bulunan ve o dönemde "Profesörler Evi" olarak bilinen bir binada faaliyet göstermiştir. Bu bina, günümüzde bir lokanta olarak kullanılmaktadır. Enstitü, burada 1948 yılına kadar araştırma ve çalışmalarını sürdürmüştür.⁶⁸ Enstitü, 1948'de Beyazıt Hamamı arkasında yer alan Seyyid Hasan Paşa Medresesi'ne taşınmıştır. Bu yeni yer, Edebiyat Fakültesi'nin yanında bulunmaktadır. Ancak, 1989 yılından itibaren ise Enstitü için özel olarak inşa edilen yeni binaya taşınmıştır. Bu yeni bina, Horhor'da Fatih Parkı karşısında bulunan beş katlı ve 2bin m² kullanım alanına sahip modern bir yapıdır. Enstitü'nün daha geniş ve modern bir ortamda faaliyetlerini sürdürmesine olanak sağlamaktadır.⁶⁹ 1111 sayılı kararnâme 1924'de kuruluşu tamamlanan enstitü amaçları arasında Türk dilinin ve edebiyatının ana kaynaklarını filolojik yöntemlere uygun yayımlamak, Türk dilinin metinlere dayalı gramer ve sözlüğünü yapmak, Türk halk edebiyatı ürünlerini derlemek, başta dil, tarih ve olmak üzere Türk kültürünün tüm alanlarında araştırmalar yapmak, yurt dışında Türk kültürüyle ilgili yayınları inceleyerek listesini hazırlamak, özel bir Türk kültür bilimi kütüphanesi kurarak burada Türk kültürünü ilgilendiren yayınları toplamak, ayrıca değerli yazmalardan bir arşiv oluşturmak, ve enstitüde yapılan bu araştırmaların sonuçlarını düzenli biçimde yayımlamaktır. Enstitünün müdürlüğüne atanan aynı zamanda Türkiye Türkolojisi'nin kurucusu olan Fuad Köprülü ilk çalışmalarına İ.Ü merkez binasının girişindeki binada başlayarak 1948 yılına kadar burada çalışmaya devam etti. Türk kültürü çalışmalarını tanıtmak üzere ulus içinde ve uluslararası camiada Türkiyat Mecmuası adıyla bir dergi çıkarmak enstitünün hedeflerinden biriydi.⁷⁰ Türkiyat Enstitüsü 1924-1982 yılları arasında bu adıyla faaliyetlerini sürdürdü. 1982-1991 yılları arasında ise 2547 sayılı üniversiteler kanunu kapsamında Türkiyat Araştırma Merkezi olarak hizmet verdi. Ancak, 24 Ocak 1991'de Resmi Gazetede yayımlanan 3699 sayılı kanunla İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne bağlanarak Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü adını almıştır.⁷¹ Bu değişiklikler, Enstitü'nün yapılanmasında ve adlandırılmasında önemli dönemeçlerdir, faaliyetlerini sürdürürken kurumsal kimliğinde değişikliklere yol açmıştır. Günümüzde faaliyetine devam eden bu enstitüde Türk dili, Türk tarihi, Türk edebiyatı ve Türk sanatı konularında bir kütüphane

⁶⁸ Mustafa Özkan, "Kuruluşunun 70. Yılında Türkiyat Enstitüsü", *Türkiyat Mecmuası*, 2010, s. 3.

⁶⁹ <https://turkiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/enstitumuz/tarihce> [Erişim Tarihi: 24.02.2024].

⁷⁰ İsmail Güleç, "Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, (2012), s. 560.

⁷¹ <https://turkiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/enstitumuz/tarihce> [Erişim Tarihi: 24.02.2024].

bulunmaktadır. Türkiyat Enstitüsü kuruluşunun ardından yoğun bir bilimsel faaliyete girişmiş, alanında en önemli dergi olan Türkiyat Mecmuasını yayımlamıştır.⁷²

Türkiyat Enstitüsü'nün kuruluş talimatnamesinde belirtilen amaçlar şu şekildedir:

- Türk Dilinin ve Edebiyatının kökenlerini ve çeşitli dönemlerdeki örneklerini, filolojik yöntemlerle inceler ve yayımlar.
- Metinlere dayanarak Türk Dilinin dilbilgisi ve sözlüğünü oluşturmayı da amaçlar.
- Türk Halk edebiyatı eserlerini derlemek,
- Dil, tarih, edebiyat ve Türk kültürü alanlarında araştırmalar yapmak,
- Yabancı dillerde yayınlanmış Türk kültürü ile ilgili araştırma ve incelemeleri Türkçe'ye çevirmek,
- Türk kültürü ile ilgili yapılmış yayımların Yurt dışında bibliyografyasını hazırlamak,
- Türkoloji Kütüphanesi kurularak Türk kültürü ile ilgili yayınları bir araya getirmek suretiyle; kıymetli yazmaların, fotokopi ve mikrofilmlerinden bir arşiv oluşturmak,
- Enstitüde gerçekleştirilen araştırmaların bulgularını düzenli olarak yayımlamak,
- Türk kültürü çalışmalarını tanıtmak için "*Türkiyat Mecmuası*" adında bir dergi yayımlamak.
- Yurt için ve yurt dışında Türk kültürü alanında faaliyet gösteren akademisyenler ve kurumlarla iş birliği yaparak konferans ve seminerler organize etmek.⁷³

Yapılan çalışmalar arasında özellikle vurgulanması gereken Enstitü bünyesinde özel bir ihtisas kütüphanesinin oluşturulmasıdır. Bu anlamda kütüphanenin temelini oluşturan kitaplar, 1922'de vefat eden Türk asıllı Rus bilgini Katanov'un eşinden Evkaf kurumunun satın alarak Süleymaniye kütüphanesine teslim ettiği kitaplardır. Zeki Velidi Togan ile Katanov'un yakınlığı, daha sonra bu bilim adamının zengin kütüphanesinin T.C tarafından satın alınarak Türkiye'ye kazandırılmasında etkili olmuştur⁷⁴. Zeki Velidi 1927'de davet üzerine Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi Türk Tarihi Öğretmenliğine tayin olmuştur.⁷⁵ Katanov, bu kitapları Azerbaycan T.C'nde kurulacak olan ilimler akademisinin Türkoloji birimi için ömrü boyunca itina ile seçip bir araya

⁷² İsmail Güleç, *a.g.m.*, s. 560.

⁷³ Mustafa Özkan, *a.g.m.*, s. 3.

⁷⁴ Ahmet Şimşek, 'Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970)'

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-zeki-velidi-togan-1890-1970/>, [Erişim Tarihi: 15.03.2024].

⁷⁵ BCA, 30-11-1-0 Yer bilgisi 30.2.5.

getirmiştir.⁷⁶ Bu amaçlar doğrultusunda Türkiyat Enstitüsü, Türk kültürünün çeşitli alanlarında araştırmalar yapmak, yayınlar hazırlamak, ulusal ve uluslararası alanda Türk kültürünü tanıtmak ve bu alandaki çalışmaları desteklemek için faaliyet göstermektedir. Bu çerçevede, Türk dili, edebiyatı, tarihi, sanatı ve diğer kültürel unsurların araştırılması ve tanıtılması amaçlanmaktadır. Türkiyat Enstitüsü, Türkiye'nin kültürel ve akademik hayatında önemli bir yere sahip olmuş, Türkoloji alanında pek çok araştırmacı yetiştirmiş ve Türk kültürünün tanıtılmasına büyük katkı sağlamıştır. Bugün hala Türk kültürü ve medeniyeti üzerine araştırmalar yapan kurumlar arasında yerini korumaktadır.

3.2. Türk Tarihi Tezi ve Tarih Öğretimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi karakteri, o dönemin kültürel ortamı ve yönetici statüsündekilerin idealleri, Osmanlı'nın tarih anlayışını ve yazıcılığını etkilemiştir. Bu durum, Osmanlı tarihçiliğinin perspektifini ve eksikliklerini şekillendirmiştir. Osmanlı vatandaşı olmanın siyasi meşruiyeti ile İmparatorluk tarihçiliği arasında doğrudan bir ilişki vardır ve bu ilişki, Osmanlı tarih yazıcılığının karakterini belirlemiştir. Yöneticilerin hayatları ve başarılarına dair yapılan tarih yazıcılık sadece geçmişin belgelenmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Osmanlı devlet geleneğinin bakış açısını ve tarihi varlığının temellerini şekillendirmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı tarih yazıcılığı, geçmişin anlatımıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun meşruiyetini pekiştirmeye ve devlet geleneğini sürdürmeye yönelik bir araç haline gelmiştir. XV. yy ortalarından XIX. yy'ın ilk çeyreğine kadar yazılan Osmanlı tarihleri, birbirlerinin neredeyse aynısı olmalarının yanı sıra, İslam ve Osmanlı tarihinden başka önemli insanlık tarih unsurlarına değinmemektedir. Bu tarihler genellikle Osmanlı liderlerinin hayatlarına, fetihlere ve askeri zaferlere odaklanırken, İslam dünyasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel değişimleri veya Avrupa'daki ilerlemeleri ihmal etmişlerdi. Bu durum, Osmanlı tarihlerinin kısıtlı bir bakış açısına sahip olduğunu ve evrensel tarih anlayışından uzak olduğunu göstermektedir.⁷⁷ 1930'lu yılların başlarında ortaya çıkan *Türk Tarih Tezi*, dönem içindeki çalışmaların ve kaynakların yetersizliğine rağmen yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kendinin ve geçmişini ortaya çıkarma çabasının ürünü olduğunu ifade edebiliriz. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Türklük kimliği zayıflamış ve hatta Türk olmak, aşağılanacak bir durum olarak algılanmıştı. Milli mücadele dönemini ve sonrasında Türk

⁷⁶ Mustafa Özkan, *a.g.m.*, s. 5.

⁷⁷ Celal Metin, *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1923-1960)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1998, s. 8-10.

tarih tezinin doğuşunu yaşayanlar veya o zamanların yazılarını okuyanlar hatırlayacaklardır ki Atatürk'ün öncelikli hedefi, Türk milletine kimliğini kazandırmak ve onun şerefli tarihine ve büyük niteliklerine sahip olduğunu yeniden hatırlatmaktı. Atatürk'ün, Türklüğü öven ve "bir Türk yüz düşmana bedeldir" gibi ifadelerle Türklüğü yücelten sözleri, hep bu amaçla söylenmiştir.⁷⁸ Türk tarih tezinin genel olarak kabul gören birinci nedeni, Türklere gurur duyabilecekleri yeni bir kimlik sağlamak ve bunu dünyaya kabul ettirmek üzere 'bilimsel verilere' dayandırmaktı⁷⁹. Atatürk'ü Deguignes'in 1756-1758 yılları arasında beş cilt olarak yayınlanan ve 1924'de Hüseyin Cahit Yalçın tarafından çevrilen '*Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarihi Umumiyesi*' adlı eserden etkilenecek Türk tarihini araştırıp değerlendirme ve tarihsel süreçteki boyutlarını ele alma konusunda etkilediğini söylemek mümkündür. Atatürk'ün dünya görüşünde ve toplumsal olayları değerlendirme sürecinde tarihin önemli bir yer aldığını ifade edebiliriz. Türk tarihinin gerçek içeriğini ve boyutlarının ortaya çıkarma amacının Tarih tezinin oluşmasına ve bu alandaki tarih çalışmalarına yol almıştır.⁸⁰ Atatürk'ün tarihteki temel arayışı, önyargılardan uzak, spekülasyondan kaçınan ve farklılıkları aşırı vurgulamayan bir karaktere sahipti. Tam tersine, bilimsel bir zihniyete öncelik veriyor, milli çıkarlar çerçevesinde tarafsız ve evrensel bir perspektifle tüm dünya tarihini ele alıyordu. Atatürk'ün amacı, gerçeklere dayalı bir tarihçilikle, inkılapların ortaya çıkardığı görüş farklılıklarını ve uzlaşmaz görüşleri milli bir tarih anlayışı etrafında birleştirmektir. Bu şekilde, inkılapların ruhunu taşıyan yeni nesillere, devletin, rejimin ve inkılapların arkasında sağlam bir bağlılık oluşturacak ideolojik bir çerçeve sunmak istiyordu. Ayrıca, Misak-ı Milli sınırları içindeki Türk milletine Anadolu'nun Türklüğünü kanıtlayan tarihi delillerle dünya çapında kabul ettirmek ve Türk milletinin Anadolu'ya olan bağlılığını pekiştirmek de onun hedefleri arasındaydı.⁸¹ Dönemi yaşamış Peyami Safa'ya göre, Tarih Tezi'nin amacı, Avrupalıların milli gurur ve iddialarının önüne geçmektir. Osmanlı çocuğunun kendini aşağı görmesini ortadan kaldırmak ve ona Avrupa medeniyetine girebileceğini kanıtladıktan sonra, tarihin derinliklerine inerek Türkiye'nin büyük ve ebedi hakikatini ruhuna işlemektir.⁸² Gençlik yıllarından beri tarih okumaya ve

⁷⁸ Ekrem Akurgal, "Tarih İlmi ve Atatürk", *Belleten*, XX, (1956), s. 579.

⁷⁹ Gökçen Başaran, *Ulusal Kimliğin İnşası ve Medyada Popüler Tarih Söylemi: Tefrika Tarihi Romanlar (1928-1938)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004, s. 149.

⁸⁰ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019, s. 32-33.

⁸¹ Celal Metin, *a.g.t.*, s. 31.

⁸² Gökçen Başaran, *a.g.t.*, s. 149-150.

araştırmaya meraklı olan Atatürk, savaş yıllarındaki yazdığı Günce'sinde okuduğu kitapların arasında tarihi eserlerin olduğunu belirtmişti. Nitekim Atatürk, Türk milletinin kadim geçmişe sahip büyük ve üstün uygarlık yeteneği ile tarihte yerini almış bir millet olduğunun bilincindeydi. Yüzyıllardır kendine güvenini ve inancını yitirmiş olan ulus kurtuluş savaşından zafer ile ayrılmıştı ancak Türk milletinin sadece savaş esnasında değil, medeniyet alanında da büyük bir ulus olduğunun bilincine varması gerekiyordu. Bunu anlamak için önce kendi tarihimizin araştırılması, bilinmesi ve öğretilmesi gerektiğine inanan Atatürk bu alandaki çalışmaları başlatmış ve titizlikle takip etmişti.⁸³ Atatürk'ün 1919 yılına ait konuşmasında Anadolu'nun Türklüğünü tarih öncesi dönemlere dayandıran bir görüş ifade etmediğini söylemek doğru olabilir. Ancak, 1922 yılına ait bir konuşmasında Asya'da kurulan Türk imparatorluklarına ait belgelerin milattan önceye uzandığını ve Türklerin binlerce yıl önce büyük devletler kurduğunu iddia ettiğini görüyoruz. Bu, Atatürk'ün tarih algısının Orta Asya'ya ve Türklerin tarih öncesi dönemlerine odaklandığını göstermektedir.⁸⁴ 1929/1930 ders döneminde Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde Yurt bilgisi ve Tarih dersleri vermeye başladığı sıralarda, Atatürk'ün Yurt Bilgisi dersi için okutacağı kitabı yetersiz bulduğunu belirtir. Bu konuda çeşitli kitapları Tevfik Bıyıklıoğlu'na araştırtmış ve Almancadan tercümeler yaptırmıştır. Bu tercümelerden istifade eden Atatürk'ün Türk tarihi alanındaki çalışmalarında Fransızcadan okudukları ile birlikte notlarını Afet İnan'a ve Tevfik Bıyıklıoğlu'na tercüme ve dikte ettirmiştir. Afet İnan, Medeni Bilgiler adı verilen Yurt Bilgisi'ne ait belgelerin el yazıları ile oluşan ilk müsveddelerinin kendisine, Atatürk'e ve Bıyıklıoğlu'na ait olduğunu aktarmıştır.⁸⁵ Atatürk bu yıllarda Paris'te büyükelçilik yapan Fethi Okyar'a Bıyıklıoğlu tarafından telgraf çektiler, Fransızca ders ve tarih kitapları getirttiğini ve Türk tarihi hakkında yazılan eserlerin gönderimini istediğini biliyoruz.⁸⁶ Özellikle tarihimizin doğru araştırılması ve çalışılması konusuna büyük emek harcayan Atatürk'ün amacı Türklük kültürünün ve bilincinin oluşmasını sağlayarak kutlu tarihimizin gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarmaya çalışmıştır. Atatürk'ün Nutuk çalışmasına odaklandığı zamanlarda, Afet İnan'ın okuduğu bir kitapta Türk ırkının sarı ırk olduğundan ve barbar olarak nitelendirildiğini belirtilmesi sonrası son derece hiddetlenmiş ve Türk Tarihi konusundaki

⁸³ Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Tarih Kurumu*, Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, s. 3.

⁸⁴ Celal Metin, *a.g.t.*, s. 33.

⁸⁵ Nurer Uğurlu, *Medeni Bilgiler (Uygarlık Bilgileri)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2017, s. 10-11.

Ari İnan, *Prof. Dr. Afet İnan*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 102-103.

⁸⁶ Sinan Meydan, *Atatürk ve Türklerin Saklı Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2019, s. 38-39.

çalışmalar yoğunluk kazanmıştır.⁸⁷ Sonuçta 28 Nisan 1930 tarihindeki Türk Ocakları Kurultayı'nın son toplantısında Afet İnan'ın konuşmasının ardından verdiği kırk imzalı önerge sonrası Türk Tarihini araştırmak üzere 4 Haziran 1930'da ilk toplantısını gerçekleştiren heyetin ilk başkanı olarak Tevfik Bıyıklıoğlu seçilmiştir.⁸⁸ Atatürk'ün de çalışma ve araştırmalarına bizzat katıldığı bu heyet tarafından 1930'da Türk tarih tezinin ortaya atıldığı "Türk Tarihi Ana hatları" eseri ve 4 ciltlik Lise ders kitapları hazırlanmıştır. TTKH'i 1930'un sonlarına doğru okullar için fasikül olarak basılan notlardan yararlanarak Türk Tarihinin Ana Hatları adlı 606 sayfalık eser yayınlatılmıştır. Bu eser Cumhuriyet'e kadar Türk tarihinin ve Türk ırkının ortaya çıkışını ve dünyanın meydana gelişinden başlayarak anlatmaktaydı. Bu eserin "*Türk Tarihine Medhal*" ve "*Orta Asya*" kısımlarında oluşan broşür, M.E.B'nca 1931'in yılının başında otuzbin adet basılarak okullara dağıtıldı.⁸⁹ Şubat 1932'de Atatürk yeni tarih öğretiminin ve görüşünün öğretmenlere anlatılması için bir kus düzenlenmesini bildirdi. "*Tarih Öğretmenleri Kursu*" olarak planlanan bu toplantının adı "*Birinci Türk Tarih Kongresi*" olarak değiştirildi. Temmuz 1932'de Ankara Halkevi'nin tiyatro salonunda toplanan kongreyi maarif Vekili Mahmut Esat tarafından açılmış ve Atatürk tarafından tüm oturumlar dikkatle takip edilmiştir. Nitekim Atatürk'ün Türk tarihinin araştırılması ve yazılması esnasında "*Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cür'et gösteren adamlar olmalıyız*" ifadeleri gerçeklere ulaşma ve onları aktarma konusunda ne kadar titizlikle davranmak gerektiğinin bir göstergesidir. Ayrıca, "*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir, yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır*" ifadeleri de bu düşüncelerini pekiştirmektedir. Bu çalışmalardan yola çıkılarak Şubat 1932 tarihinde verdiği direktifleri Tarih kongresine taşınmış ve ardından lise eğitimi için 4 ciltlik tarih ders kitapları hazırlanmıştır.⁹⁰ 1930-1939 yılları arasında okul çağındaki Türk gençliğinin eğitime büyük katkı sağlayan bu kitaplar, ilerleyen yıllarda yeniden gözden geçirilerek ancak aynı kalitede basılacaklarına dair umutlar vardı. Ne yazık ki, bu umutlar gerçekleşmedi ve bu eserler tamamen ortadan kalktı. Atatürk'ün 1931'de kurum başkanı T.Bıyıklıoğlu'na yazdığı mektupta yer alan cümleler; "*Tarih yazmak için tutulan yolun mantiki ve bilhassa ilmi olması şarttır. Bu münasebetle yüksek heyetinizin reisi bulunan zat-ı âlinize hatırlatırım ki yeni dünya*

⁸⁷ Afet İnan, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 9.

⁸⁸ Afet İnan a.g.e., s. 12-13.

⁸⁹ Uluğ İğdemir, a.g.e., s. 3.

⁹⁰ Uluğ İğdemir a.g.e., s. 9-15.

ufuklarına açacağımız yeni tarih semasında dikkatli olunuz. Sümmettedarik bir eser vücuda getirerek ferdasında nâdim olmaktansa hiçbir eser vücuda getirmemek, aczini itiraf etmek evlâdır. İlim sahasında vesveseli olmak, miskin müesseselerin mezunlarına inanmaktan evlâdır."⁹¹

Atatürk'ün bu ifadeleri tarih yazımının ciddiyetini ve bilimsel özelliğini vurgulamakta, tarih yazımında izlenecek yolun mantıklı ve özellikle bilimsel olması gerektiğini belirtmektedir. Yeni dünya görüşlerine uygun bir tarih anlayışıyla hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekerek, önemli olanın yüzeysel bir eser değil, derinlikli ve sağlam bir eser ortaya koymak olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, ilim sahasında şüphecilikten kaçınılması gerektiğini ve güvenilir bilgiye dayanmanın, tarih yazımının önemine ve ciddiyetine vurgu yaparak, bilimsel yöntemlerin izlenmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir. 1930 yılında İstanbul'da Devlet Matbaası'nda basılan Türk tarihinin ana hatları adlı eser, sadece 14 sayfalık bir giriş, 606 sayfalık ana kısmı ve bibliyografya bölümüyle oluşmuştur.. Ancak, bu nadir kitabın özelliği, içeriği kadar yayılımının da sınırlı olmasıdır. Yalnızca belirli kişilere ve o dönemin seçkin çevrelerine dağıtılmıştır. Atatürk'ün isteği de hazırlanan bu kitabın sadece şahıslara, onların görüşlerini öğrenmek gayesiyle verilmesidir. Giriş kısmındaki başlık altında şu satırlar mevcuttur; *Türk Ocağı "Türk Tarihi Heyeti" azalarından Afet Hf. ile Mehmet Teyfik, Samih Rifat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemseddin, Vâsıf ve Yusuf Ziya Beyler tarafından iktıtaf tercüme ve telif yolları ile yapılmış bir teşebbüstür.*"

Giriş sayfasından yer alan diğer bir cümleye göre ise, Türk Tarihi Heyeti'nin diğer üyelerinin ve konuyla ilgili diğer kişilerin görüş ve eleştirilerini toplamak amacıyla sadece yüz adet basıldığını anlaşılmaktadır. Bu özel basım, Türk tarihine ve kültürüne ilişkin önemli bir araştırma ve değerlendirme çalışmasının sonuçlarını daha geniş bir çevreye ulaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kalın cildin, çok dar bir okuyucu kitlesi için hazırlandığı görülüyor. Atatürk'ün taslak veya müsvedde halindeki eserin yayılmasını istememesine rağmen, onun isteğiyle bunun aksine bir girişimde bulunulduğu belirtiliyor. Az nüsha basılarak o yıllardaki ilgililere dağıtılan ancak yetersiz olduğu düşünülen bu eserin geniş kapsamda yayılması istenmemiş, ancak anlatılmak istenen fikrin ise zaman kaybedilmeden tanınması doğru bulunmuştu. Bu fikri açıklayan cümleler şöyle özetlenmiş; *"Bu eserin gayesi asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet*

⁹¹ Semavi Eyice, "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", *Belleten*, XII, (1968), s. 509.

ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk Milletine, tarihî hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktadır...". Bu cümlelerin ardına ise Atatürk'e ait şu ifadeler eklenmiş; "Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve cengâverlikte değil, fikirde ve medeniyette de insanlığın şerefisin.... Hafızasındaki binlerce ve binlerce yılın hâtırasını taşıyan tarih, medeniyet safında lâıyk olduğun mevkii sana parmağıyla gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel ! Bu, senin için hem bir hak, hem de bir vazifedir!"⁹²

Türk Tarihinin Ana Hatları, 600 sayfalık bir hacimde, Türk tarihinin dünya tarihi içindeki yerini tartışan bir denemeydi. Kuşkusuz, bu eser birçok hatalı görüşe ve eksikliklere sahipti. Ancak, bu çalışmanın, bu alanda yapılan ilk toplu deneme olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Türk Tarihinin Ana Hatları'nın özetlenen program ve ana fikre uygun olarak hazırlanan Tarih kitapları ise 1931'de Devlet Basımevi'nde 4 cilt halinde basıldı ve okullarda ders kitabı olarak kullanılmaya başlandı. İtinâlı cilt, yorgunluk vermeyen ve rahat okunabilen güzel bir tipografiye sahipti. Ayrıca, kaliteli kağıt, metin dışı kuşe kağıdına basılmış renkli ve siyah-beyaz resimler ve mükemmel haritalarıyla bu kitaplar, Tarih'i ve yeni tarih anlayışını sevdirecek niteliklere sahipti. Cumhuriyet devrinin en güzel ve başarılı eserlerinden biri olarak baskı ve düzenleme açısından öne çıkan Tarih'in ilk cildinin kısa önsözünde, eserin konusunun genişliği ve zaman kısıtlılığı nedeniyle aceleyle hazırlandığı belirtilmiş ve bu küçük eserin tam ve mükemmel bir şekilde ihtiyacı karşılayamayacağı vurgulanmıştı. 1932 Temmuzunda Ankara'da toplanan Birinci Tarih Kongresi esasen yeni tarih tezinin tenkidi gayesini güdüyordu. Millî Eğitim Bakanı Esad Bey, açılış konuşmasında şunları ifade etmişti. : *"Bugün başladığımız Kongrenin gayesi ve vazifelerine gelince : Bu seneden itibaren mekteplerimizin muhtelif sınıflarında okutulmaya başlanmış olan yeni Tarih kitabımızın bir senelik tecrübe neticesine göre, tenevvür ve tenvir maksadıyla, muhtelif bahisleri ve tedris usul ve kaideleri hakkında konferanslar verilmek ve tenkit ve müzakereler yapılmak ve önümüzdeki seneler için tedriste vahdet tesis edilmek lüzum ve zarureti üzerine bu kongreyi tertip ettik"*⁹³

O dönemlerde Hamdullah Suphi'nin davetiyle Türkiye'yi tercih eden Zeki Velidî, 1927'de İstanbul Darülfünunu'nda Türk Tarihi Müderris Muavinliği'ne atanır.⁹⁴ I. Türk tarih kongresi sırasında gerçekleşen bir durum; 20. yüzyılın başlarında Türkiye'nin çağdaşlaşma ve modernleşme çabaları, Türk entelektüel hayatında önemli dönüşümlere

⁹² Semavi Eyice, *a.g.m.*, s. 509.

⁹³ Semavi Eyice *a.g.m.*, s. 512.

⁹⁴ BCA, 30-11-1-0 Yer bilgisi 30.2.5.

neden oldu. Bu dönem, Türkiye'nin eğitim ve akademik alanda yapılan yeniliklerle dikkat çekerken, Zeki Velidî'nin Türk tarihine katkıları da önem kazanır. Türkiye'de Türk tarihini incelemek üzere kurulan Türk Tarihi Tetkik Heyeti'ne katılan Zeki Velidî, heyetin hazırladığı tarih kitabına eleştirilerde bulunur. Ancak bu eleştiriler, Atatürk'ün onayını almış olan bilgileri içermekteydi. Velidî'nin 1932 Temmuz'unda Türk Tarih Kongresi'nde tekrarladığı eleştiriler, Reşid Galib, M. Şemsettin (Günaltay) ve Sadri Maksudi (Arsal) gibi akademisyenlerin sert tepkilerine neden oldu.⁹⁵ İtirazının merkezi noktası, kongredeki bildirilerde vurgulanan tarihi dönemlerde Orta Asya'da yaşanan kuraklık sorunudur. Togan İddiasını 1926'da Türkiye'ye gelen ve konferanslar sunan Barthold'a dayandırması sebebi ile yadırganmıştır. Çünkü başta Reşid Galip olmak üzere katılımcılar Barthold'un bir Türk düşmanı olduğu görüşüne sahiplerdi.⁹⁶

Atatürk'ün emriyle 1928'de başlayan yeni Türk tarih çalışmaları, 1932'de somut bir sonuca ulaşarak *Türk Tarih Tezi*'ni ortaya koymuştur. Ancak, bu dönemde dahi akademik çevreler arasında bazı fikir uyuşmazlıklarına yol açan bu tez, günümüzde daha fazla eleştiriye maruz kalmakta ve çeşitli değerlendirmelerle anlaşılmaya çalışılmaktadır. Türk tarih tezinin bu tartışmalı hali, onun sadece tarih disiplini içinde değil, aynı zamanda bir takım siyasi anlamlar yüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Akademik çevrelerin ortak görüşü, tezin yurtiçi ve yurtdışındaki siyasi endişelerden doğan bir ihtiyacı karşılamak için üretildiği yönündedir. Bu nedenle, Türk tarih tezi, sadece yargılamalara değil, aynı zamanda daha derin bir anlayışa da ihtiyaç duymaktadır.⁹⁷

Atatürk'ün kültürel değişim sürecinde içinde aldığı ideolojik tavır alması ve T.C'ni Osmanlı'nın mirası dışında bir zemine oturtma çabası, Türk Dil ve Tarih araştırmalarını hızlandırarak ve bu araştırmaların belirli program ve uygulanabilir hedefler doğrultusunda örgütlü bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Bu araştırmalar sadece Türk kültürünün ortaya çıkarılması ve Türk milliyetçiliğinin tanımlanmasıyla kalmamış, aynı zamanda milli mücadelenin amacına ve sonuçlarına dayalı olarak Anadolu, Türkçü, anti-empyralist ve Batıcı bir toplumun fikri zenginliğine katkıda bulunmuştur.⁹⁸ Atatürk'ün öncü rolü, Türk tarihinde dönüşüm ve modernleşme için kritik bir dönüm noktasıdır. Önceki Türk

⁹⁵ Ahmet Şimşek, ‘‘ Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970)’’

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-zeki-velidi-togan-1890-1970/>, [Erişim Tarihi:11.12.2023].

⁹⁶ Yunus Emre Özkul, ‘‘Akademik Literatürde Türk Tarih Tezi Sorunsalı’’, *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt I/1, 20019, s. 47-56.

⁹⁷ Yunus Emre Özkul, *a.g.m.*, s. 38.

⁹⁸ Celal Metin, *a.g.t.*, s. 8.

düşünürlerinden Ziya Gökalp'in fikirlerinden etkilenen Atatürk, hem Doğu hem de Batı kültürlerine karşı net ve kesin bir tutum benimsemiştir. Türk milletinin tarihi inkılaplarını gerçekleştirmek ise onun kaderiydi ve bu süreçte ona ilham veren iki ana etken vardı: İlki, Doğu ve Batı kültürleri arasındaki farklılıklara karşı sağlam bir inanca sahip olması; ikincisi, bu inancı radikal bir yaklaşımla hayata geçirmesiydi. Atatürk, Türk milletinin maddi ve manevi alanda modernleşmesinin kaçınılmaz olduğunu anladı ve bu dönüşümün ancak radikal adımlarla gerçekleştirilebileceğine inandı. Bu nedenle, onun liderliğindeki icraatlar, Türkiye'nin modern bir ulus olarak geleceğe yönelik sağlam bir temel oluşturdu.⁹⁹ Cumhuriyet ideolojisinin topluma benimsetilmeye çalışıldığı dönemde önemli bir yere sahip olan Türk Tarih Tezi, yeni projelerle genişletilmeye ve daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. TTK, bu gelişmelere ayak uydurarak zamanın politikalarına göre çalışma alanlarını genişletmiş ve tezin zenginleştirilmesine katkıda bulunmuştur.¹⁰⁰

3.3. Türk Tarih Kurumunun Kurulması

2.Meşrutiyetten sonra “*Osmanlı Tarih Encümeni*” adı ile kurulan, Cumhuriyet’in ilanından sonra adı “*Türk Tarih Encümeni*” olarak değiştirilen kurum, çıkardığı dergiler ve çalışmaları ile övgüye değerdi ancak yetersizdi, çünkü çalışma alanları sınırlıydı. Gerçek ve geniş anlamdaki tarih çalışmalarının Türk Tarih Kurumu ile başladığını söylemek mümkündür.¹⁰¹ Türk Tarih Encümeni için düzenlenen kadro Kasım 1926’da¹⁰², Türk Tarihi Encümeni Yönetmeliği ise Temmuz 1927’de yürürlüğe girmiştir¹⁰³. I. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu’nda önemli siyasal ve toplumsal değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu dönemde, yeni bir siyasal anlayışa uygun olarak halka milli şuur aşılanması ve vatan sevgisi kazandırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, Osmanlı tarihine dair bir yeniden değerlendirme ve halka tarih bilinci kazandırma çabaları başlatılmıştır. Osmanlı tarihini yeniden ele almak ve "mükemmel" bir Osmanlı tarihinin kaleme alınması için Târîh-i Osmânî Heyeti kurulmuştur. Bu heyet, Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihini bilimsel ölçülere uygun bir şekilde ele almayı amaçlamıştır. Ancak, bu dönemde hala Osmanlı tarihine dair bir konsensüs sağlanamamış ve ilmi ölçülere uygun bir tarih yazılamamıştır. Târîh-i Osmânî Heyeti’nin yanı sıra, halka tarih

⁹⁹ Ekrem Akurgal, “Tarih İlmi ve Atatürk”, *Belleten*, XX, (1956), s. 572.

¹⁰⁰ Celal Metin, *a.g.t.*, s. 44.

¹⁰¹ Celal Metin *a.g.e.*, s. 2.

¹⁰² BCA, 30-18-1-1 Yer bilgisi 21.69.15.

¹⁰³ BCA, 30-18-1-1 Yer bilgisi 25.42.11.

bilgisi ve şuuru ile vatan sevgisi kazandırma amacı da belirtilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde, Osmanlı tarihine dair eserlerin halka ulaştırılması ve tarih bilincinin yaygınlaştırılması için çeşitli çabalar gösterilmiştir. Bu çabalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasıyla bağlarını güçlendirmek isteyen bir toplumun oluşturulması amacını taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya gelişi ve devletin ortaya çıkışı, Türk tarihinde önemli bir dönüm noktasını temsil eder. Bu süreç, Bizanslılar ve Selçuklular arasındaki ilişkilerin yanı sıra Osmanlılar'ın yükselişini de içerir. Osmanlı döneminde, sadrazamlığa bağlı olarak kurulan encümene, Cumhuriyet döneminde Türk Tarih Encümeni adı verilmiştir. Bu encümen, öncelikle Maarif Vekâleti'ne bağlı olarak faaliyet göstermiş, daha sonra Telif ve Tercüme Heyeti Hars Müdürlüğü'ne bağlanmış ve yüksek öğretim kurumlarına entegre edilmiştir. Türk Tarih Encümeni, Türk tarihine dair araştırmaların ve yayınların koordine edilmesi ve teşvik edilmesi amacıyla kurulmuştur. Osmanlı tarihçiliği, genellikle sadece siyasi ve askeri olaylara odaklanarak, sosyal ve ekonomik boyutları ihmal eden bir yaklaşım sergilemiştir. Yusuf Akçura ve Köprülü gibi düşünürler, Osmanlı tarihine dair bu dar bakış açısını eleştirmişlerdir. Osmanlı tarihçiliği, genellikle sadece siyasi, askeri ve idari olaylara odaklanmıştır. Sosyal ve ekonomik boyutlar ise genellikle göz ardı edilmiştir. Bu durum, Osmanlı tarihini anlamak ve değerlendirmek açısından eksikliklere neden olmuştur. Yusuf Akçura ve Köprülü gibi düşünürler, Osmanlı tarihçiliğinin dar bakış açısını eleştirmişlerdir. Akçura, Osmanlı tarihinde hânedan tarihçiliğinin hâlâ etkili olduğunu ve sosyal, ekonomik tarih boyutlarının ihmal edildiğini belirtmiştir. Köprülü ise çağdaş yayım kurallarına uyulmadan kaleme alınan eserlerin Osmanlı tarihçiliğini zayıflattığını ve bazı encümen üyelerinin metodoloji konusunda yetersiz olduğunu ifade etmiştir. 1927 yılında Maarif Vekâleti bünyesinde yeniden teşkilatlanan Türk Tarih Encümeni, Köprülü Mehmed Fuad başkanlığında yeni üyelerle faaliyetlerine başlamıştır. Yeni üyeler arasında Ali Canip (Yöntem), Akçuraoğlu Yusuf, Ahmed Hamid ve Ramazan beyler bulunmaktadır. Encümen, Türk tarihine dair araştırmaları teşvik etmek ve yayımlamak amacıyla çalışmalarına devam etmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin 1927'deki kararıyla Türk Tarih Encümeni, Maarif Vekâleti'ne bağlı olarak İstanbul Dârülfünunu içinde yeniden kurulmuştur. Bu dönemde encümen başkanlığına Edebiyat Fakültesi Reisi M. Fuad Köprülü getirilmiştir. Encümen, Türk tarihine dair önemli çalışmaları yayımlamış ve geniş kitlelere ulaştırmıştır.¹⁰⁴ Atatürk'ün önderliğinde oluşan ‘‘15 Nisan 1931’de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve 1935’de Türk Tarih

¹⁰⁴ Abdülkadir Özcan, ‘‘Târîh-i Osmânî Encümeni’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XX, (2011), s. 83.

Kurumu adını alan''¹⁰⁵ kurumun kurucu üyesi Prof. Dr. Afet İnan'dır.¹⁰⁶ Atatürk'ün tarih çalışmalarının bir süre öncesinde Türk Ocakları, "Hars Heyeti" adında kendi bünyesinde bir çalışma grubu oluşturdu. Bu grup, Türk tarihi, dil ve kültürü üzerine çalışmalar yaptı. Ancak Türk Ocaklarının tarih çalışmaları yeterli görülmedi ve sadece tarihle ilgilenen bir grup oluşturmanın daha uygun olacağı düşünüldü. Bu nedenle, 23 Nisan 1930'daki VI. Kurultayında Afet İnan'ın teklifi üzerine "Türk Tarihi Tetkik Heyeti"nin kurulmasına karar verildi.¹⁰⁷

Atatürk'ün önderliğinde oluşan kurum ''15 Nisan 1931'de *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve 1935'de Türk Tarih Kurumu adını*''¹⁰⁸ almıştır. Kurumun kurucu üyesi Prof. Dr. Afet İnan, 1929/1930 ders döneminde Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde Yurt bilgisi ve Tarih dersleri vermeye başladığı sıralarda, Atatürk'ün Yurt Bilgisi dersi için okutacağı kitabı yetersiz bulduğunu belirtir. Bu konuda çeşitli kitapları Tefvik Bıyıklıoğlu'na araştırtmış ve Almancadan tercümeler yaptırmıştır. Bu tercümelerden istifade eden Atatürk'ün Türk tarihi alanındaki çalışmalarında Fransızcadan okudukları ile birlikte notlarını Afet İnan'a ve Tefvik Bıyıklıoğlu'na tercüme ve dikte ettirmiştir. Afet İnan, Medeni Bilgiler adı verilen Yurt Bilgisi'ne ait belgelerin el yazıları ile oluşan ilk müsveddelerinin kendisine, Atatürk'e ve Bıyıklıoğlu'na ait olduğunu aktarmıştır.¹⁰⁹ Atatürk bu yıllarda Paris'te büyükelçilik yapan Fethi Okyar'a Bıyıklıoğlu tarafından telgraf çektirip, Fransızca ders ve tarih kitapları getirttiğini ve Türk tarihi hakkında yazılan eserlerin gönderimini istediğini biliyoruz.¹¹⁰ Özellikle tarihimizin doğru araştırılması ve çalışılması konusuna büyük emek harcayan Atatürk'ün amacı Türklük kültürünün ve bilincinin oluşmasını sağlayarak kutlu tarihimizin gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarmaya çalışmıştır. Atatürk'ün Nutuk çalışmasına odaklandığı zamanlarda, Afet İnan'ın okuduğu bir kitapta Türk ırkının sarı ırk olduğundan ve barbar olarak nitelendirildiğini belirmesi sonrası son derece hiddetlenmiş ve Türk Tarihi konusundaki çalışmalar yoğunluk kazanmıştır.¹¹¹ Nitekim 28 Nisan 1930 tarihindeki Türk Ocakları Kurultayı'nın son toplantısında Afet İnan'ın konuşmasının ardından verdiği kırk imzalı önerge sonrası Türk

¹⁰⁵ Fahri Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983. s. 218.

¹⁰⁶ Nurer Uğurlu, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁰⁷ Celal Metin, *a.g.t.*, s. 39.

¹⁰⁸ Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 218.

¹⁰⁹ Nurer Uğurlu, *a.g.e.*, s. 11.

¹¹⁰ Sinan Meydan, *a.g.e.*, s. 38.

¹¹¹ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 9.

Tarihini araştırmak üzere 4 Haziran 1930'da ilk toplantısını gerçekleştiren heyetin ilk başkanı olarak Tevfik Bıyıklıoğlu seçilmiştir.¹¹² Bu görevi sırasında Atatürk'ün de çalışma ve araştırmalarına bizzat katıldığı bu heyet tarafından 1930'da Türk tarih tezinin ortaya atıldığı "Türk Tarihi Ana hatları" eseri ve 4 ciltlik Lise ders kitapları hazırlanmıştır. Bu ders kitaplarının Türkiye Cumhuriyeti tarihinin anlatıldığı 4. Cildi Tevfik Bıyıklıoğlu ve reşit Galip tarafından yazılmıştır. Bıyıklıoğlu, 15 Nisan 1931 tarihinde "*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*", 1935'de "*Türk Tarih Kurumu*" olarak değiştirilen¹¹³ kurumun başkanlığı görevini Cumhurbaşkanlığı Başkâtipliği görevi sona erene kadar sürdürmüştür. Atatürk, Türk milletine yeniden şekil verirken, onları müşterek bir inanç kaynağı olan şerefli bir geçmişle övünmeye teşvik etti. Tarihin milli terbiyenin en güçlü bağlarından biri olduğuna inandığı için tarih çalışmalarını teşvik etti ve gelişmesine katkıda bulunmayı amaçladı. Bu doğrultuda, Türk tarih tezini ve onun bilimsel temellerini oluşturmak için "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"ni kurdu.¹¹⁴ 28 Nisan 1930 tarihindeki Türk Ocakları Kurultayı'nın son toplantısında Afet İnan'ın konuşmasının ardından verdiği kırk imzalı önerge sonrası Türk Tarihini araştırmak üzere 4 Haziran 1930'da ilk toplantısını gerçekleştiren heyetin ilk başkanı olarak Tevfik Bıyıklıoğlu seçilmiştir.¹¹⁵ Mustafa Kemal, özellikle Avrupa'daki devletlerin kitaplarında yer alan olumsuz iddialara göre Türkler'in "barbar" tabiri ile nitelendirilmesine ve istilacı toplum olarak tasvir edilmelerine karşılık, böyle olmadığının dünya tarihindeki gerçek yerinin ne olduğunu ve uygarlığa nasıl hizmet ettiğinin araştırılması gerektiğine inanmaktaydı. Bu nedenle, 1930'da, kendisinin bizzat katıldığı Türk Ocakları'nın 6. Kurultayı'nda Afet İnan Mustafa Kemal'in verdiği direktiflerle hazırlanan 40 imzalı bir teklif sunmuştur. "*Türk tarih ve medeniyetini ilmî surette tedkik etmek için hususî ve daimî bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek salahiyetinin Merkez heyetine bırakılmasını teklif ederiz*" denilmiştir.¹¹⁶ TTK'nun çekirdeği olarak ifade edilebilecek bu heyet Türk Ocakları Yasa'nın Türk Tarih ve medeniyeti alanında ilmi araştırmalar yapmak üzere heyet teşkil eder maddesi gereğince kurulmuştur.¹¹⁷ Heyetin adı 15 Nisan 1931 tarihinde "*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*", 1935'de "*Türk Tarih Kurumu*" olarak değiştirilmiştir.¹¹⁸ Öncesinde 16 üye ile "*Türk*

¹¹² Afet İnan, *a.g.e.*, s. 12.

¹¹³ Uluğ İğdemir, *a.g.e.*, s. 5.

¹¹⁴ Ekrem Akurgal, *a.g.e.*, s. 582.

¹¹⁵ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 12.

¹¹⁶ <https://ttk.gov.tr/ttk-tarihce/>, [Erişim Tarihi: 02.06.2022].

¹¹⁷ Uluğ İğdemir, *a.g.e.*, s. 4.

¹¹⁸ Nurer Uğurlu, *a.g.e.*, s. 11.

Tarihi Tetkik Heyeti” oluşturulmuştur. Bu heyet 4 Haziran 1930’de yaptığı ilk toplantısında, Yönetim Kurulunu ve diğer üyeleri seçmiştir. Yönetim Kurulu Başkanı Tevfik Bıyıklıoğlu, Başkan vekilleri Yusuf Akçura ve Samih Rıfat, Genel Sekreteri Dr. Reşit Galip olarak belirlenmiştir. Diğer Üyeleri ise : Afet İnan, Zakir Kadiri, Vâsıf Çınar, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Halil Edhem, Hamid Zübeyir Koşay, Ragıp Hulusi, Sadri Maksudi Arsal, Reşid Safvet Atabinen, Mükrimin Halil Yinanç, ve Yusuf Ziya Özer olmuştur.¹¹⁹ Türk Ocakları’nın 7. Kurultay’ında 29 Mart 1931’de kapatılması yönünde karar alınca, 15 Nisan 1931 tarihinde “*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*” adı ile yeniden örgütlenerek 1930’da kabul edilen temel ilkelere dayanarak faaliyetlerine devam etmiştir. 1935’de kurumun adı “*Türk Tarihi Araştırma Kurumu*” olarak değiştirilerek, sonrasında “Türk Tarih Kurumu”na dönüşmüştür. Bu dönemde kurum 4 cilt olan lise tarih kitapları hazırlanarak ve M.E.B tarafından basılmıştır. Üzerinde TTK değil, Maarif Vekaleti kaydı olan ve 1932’de basılan “*Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Müzakere Zabıtları*” adlı bildiri metinleri kitabı TTK tarafından basılan ilk kitaptır. 1935’de basılan “*Piri Reis Haritası Hakkında İzahname*” adlı kitabın üzerindeki kayıta “*Türk Tarihi Araştırma Kurumu Yayınlarından:No:1*” yazmaktadır.¹²⁰ Atatürk, ömrünün son anına kadar TTK çalışmalarıyla yakinen ilgilenmiş, çok kez çalışma planını bizzat kendisi tasarlayarak toplantılarının çoğuna katılmıştır. Atatürk’ün Türk Tarihine ve bu kuruma verdiği değeri Eylül 1938’de düzenlediği vasiyetnamesinde yer aldığı üzere İş Bankası’nda mevcutta olan hisse gelirin yarisını bağışlamasından anlaşılmaktadır. Bu sebeple olsa gerek ki Atatürk’ten sonraki tüm Cumhurbaşkanları da TTK’nun koruyucu başkanları olmuşlardır. Atatürk’ün önderliğinde oluşan “*15 Nisan 1931’de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve 1935’de Türk Tarih Kurumu adını alan*”¹²¹ TTK ilmi araştırma ve çalışma ve ayrıca yayımların haricinde, 2 - 11 Temmuz 1932’daki ilk toplantısından günümüze kadar uluslararası nitelikte “Türk Tarih Kongreleri” düzenlemeyi sürdürmektedir. TTK’nun çekirdeği olarak ifade edilebilecek bu heyet Türk Ocakları Yasa’nın Türk Tarih ve medeniyeti alanında ilmi araştırmalar yapmak üzere heyet teşkil eder maddesi gereğince kurulmuştur.¹²² TTK’u tarafından çıkarılacak olan “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” adlı eserin araştırma ve çalışmaları titizlikle yürütülmüş, mali olarak sıkıntılı yıllar içinde bulunulsa da tarih araştırmaları sırasında maddi ve manevi fedakârlıklardan

¹¹⁹ Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 1.

¹²⁰ <https://ttk.gov.tr/ttk-tarihce/>, [Erişim Tarihi: 10.06.2022].

¹²¹ Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 218.

¹²² Uluğ İğdemir, *a.g.e.*, s. 4.

kaçınılmamıştır. Bu bağlamda İstanbul müzeleri yardımcı direktörü olan ve aynı zamanda İstanbul Üniversitesinde Eski Zamanlar Tarihi bölümünde Doçentlik görevinde olan Arif Müfiddin bilimsel araştırmalar yapmak üzere, İcra vekilleri heyetince Kıbrıs, Girit ve Yunanistan'a gönderilmiştir.¹²³ Temmuz 1937'de İcra Vekillerince onaylanan karar ile Avusturya, Almanya, Bulgaristan, Belçika, Çekoslovakya, Fransa, Finlandiya, İsveç, İngiltere, İsviçre, Mısır, Macaristan, Polonya, Yunanistan, Romanya, Irak, Yugoslavya'dan gelecek olan, düşünür, bilim adamı ve araştırmacıların Eylül ayında yapılan 2.kongreye katılmaları için kendi ülkelerindeki Türk konsolosluklarına başvurmaları halinde vize ücreti ödemediği ülkelere gelebilmelerini sağlayan davetiyeler dış temsilciliklere gönderilmiştir.¹²⁴ Dolmabahçe'de 20-25 Eylül 1937'de yapılan 2. Kongreye yabancı bilim adamlarının katılması ile uluslararası nitelik kazanmıştır. Bu kongre özellikle Türk tarihinin belgelenecek açıklanması amacıyla olmuş ve ayrıca, tarih öncesinden başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar hem yurdumuzda hem Ortadoğu'da yer alan büyük uygarlıklar grafik ve resimler ile canlandırılmak suretiyle bir sergi düzenlenmiştir. Bu sergi Atatürk'ün vefatına dek Dolmabahçe'de kalmıştır. Ayrıca bu sergi Türk tarihinin en önemli olaylarının ve Türk büyüklerinin hatırlanması amacıyla da gütmektedir. 1931-1950 arasında TTK, çeşitli uluslararası kongre, konferans ve sempozyumlara katılarak uluslararası alanda tanınan bir bilim kuruluşu olmuştur. Kuruluşundan itibaren kütüphanesi, tam anlamı ile ihtisas kütüphanesi özelliğini taşımaktadır. TTK, çeşitli konularda sergi, anma toplantısı, tarihi eserlerin korunması gibi çalışmalar yaparak, Atatürk'ün gözetim ve himayesinde başlayan çalışmalarını günümüzde de sürdürmektedir. TTK, Türkiye'deki tarih çalışmaları konusunda çok önemli bir konuma sahiptir.¹²⁵

3.4. Türk Dil Kurumunun Kurulması

Mustafa Kemal Atatürk Harf devrimini Türk toplumunun çağdaşlaşması için önemli bir araç olarak görmüştür. Türk kültürünü daha geniş kitlelere yayarak geliştirmek ve Türk milletinin eğitim seviyesini yükseltmek amacı ile harf inkılâbını gerçekleştirmiştir. Bu inkılap, aynı zamanda Osmanlı devletinden Türkiye Cumhuriyetine geçişin kültürel bir parçası olmuştur. Atatürk'ün önderliğinde yapılan harf inkılâbı, Arap harfli Osmanlı alfabesinin Latin alfabesine dayalı Türk alfabesiyle değişmesini içermektedir. Bu inkılap

¹²³ BCA, 30-18-1-2 Yer Bilgisi 70.98.2

¹²⁴ BCA, 30-18-1-2 Yer Bilgisi 77.68.4

¹²⁵ <https://ttk.gov.tr/ttk-tarihce/>, [Erişim Tarihi: 10.06.2022].

ile, halkın okuma yazma becerilerinin artması, eğitim seviyesinin yükselmesi ve toplumun çağdaş bilgiye daha kolay erişmesi amaçlanmıştır. Latin alfabesi, Osmanlı alfabesine göre daha bilimsel ve modern bir yapıya sahiptir. Ayrıca harf inkılâbı ile, halk arasında kültür birliği ve beraberliğini sağlamak amacı mevcuttur. Ortak bir alfabenin benimsenmesi, diğer bölgelerden gelen insanların benzer yazı sistemini kullanmalarını ve bu doğrultuda kültürel birlikteliği hedeflemiştir. Türkiye'nin modernleşme sürecinde, eğitim seviyesinin artırılması ve toplumun kültürel birliğinin sağlanması gibi hedeflere yöneliktir. Harf inkılâbı, Atatürk'ün vizyonu sayesinde Türkiye milletinin çağdaşlaşma ve ulusal kimlik oluşturma çabalarının önemli bir parçası olmuştur. Azerbaycan'ın S.S.C.B.'ne katılmasının ardından 1922'de Arap alfabesi ile Latin harflerine esasına dayanan alfabeyi benimsenmiştir. Bu durum, harf inkılâbını gerçekleşmesi için bir örnek teşkil ettiği bilinmektedir. Nitekim 1928'de Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yeni Türk alfabesini benimsenmiştir. Türk dünyasındaki diğer ülkeler de zamanla benzer reformlarla Latin alfabesine geçiş yapmışlardır. Bu durum dil ve kültür birliği konusundaki çabaların yansıması olarak değerlendirilebilir. Türk Dil Kurumu, Türk dilinin korunması, geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi amacıyla T.C'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1932 yılında kurulmuştur. Kurumun kuruluşundan bu yana düzenlediği ilk kurultay, 26 Eylül 1932 tarihinde düzenlenmiştir. Bu tarih, Türkçenin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi amacıyla yapılan bu önemli toplantının ilk günü olarak kabul edilmiş ve ülkemizde "Dil Bayramı" olarak kutlanmaktadır. Dil Bayramı, Türk dilinin önemini vurgulandığı, dilin doğru ve etkin bir şekilde kullanılmasının teşvik edildiği bir etkinlik olarak her yıl kutlanmaktadır. Dil Bayramı, Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarının ve dilbilim alanındaki gelişmelerin kamuoyuna duyurulduğu bir vesile olmanın ötesinde, Türkçenin zenginliği ve çeşitliliğinin kutlandığı bir gün olarak da önem taşır. Dilin korunması ve doğru kullanımının önemi vurgulanırken, dildeki güncel değişimler ve dönüşümler de ele alınarak dilin yaşayan bir yapı olduğu vurgulanır.¹²⁶

Güneş-Dil Teorisi, 1930'lu yıllarda Türkiye'de geliştirilmiş olan ve Türk dilinin kökenini açıklamaya çalışan bir teoridir. Tüm dillerin kökeninin Türkçe olduğunu ve bu dillerin Türkçeden türediğini savunur. Teori, dillerin kökenini güneş ve ışıqla ilişkilendirir. İlk insanların doğanın en önemli unsurlarından biri olan güneşi tanımlamak için sesler kullandığını ve bu seslerin zamanla çeşitli kelimelere dönüşerek farklı dillerin oluşumuna

¹²⁶ <https://tdk.gov.tr/icerik/duyurular/x-uluslararası-türk-dili-kurultayı/> [Erişim Tarihi: 29.04.2024].

zemin hazırladığını öne sürer. Türk dilinin önemini ve tarihî köklerini vurgulamak amacıyla geliştirilmiş bir teoridir. Türkçe, dünya dilleri arasında köklü ve zengin bir dil olarak öne çıkar. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında dilde yapılan reformlar, Türkçenin sadeleştirilmesi ve Latin alfabesine geçilmesi, Türkçenin modern dünyada da güçlü bir şekilde var olmasını sağlamıştır. Güneş-Dil Teorisi, ortaya atıldığı dönemde büyük ilgi görmüş, ancak bilimsel çevrelerde geniş kabul görmemiştir. Dilbilimciler, teorinin bilimsel temellere dayanmadığını ve tarihsel dilbilim yöntemleriyle uyummadığını belirtmişlerdir. Teori, daha çok ideolojik ve kültürel bir çaba olarak değerlendirilmiştir. Ancak, teorinin Türk dilinin tarihî ve kültürel önemini vurgulama açısından önemli bir rol oynadığı da kabul edilmektedir. Atatürk'ün Türk diline verdiği önem, Türk milletinin dilini ve kültürünü koruma ve geliştirme çabalarının bir göstergesi ve Türk dilinin tarihî ve kültürel değerine dikkat çekmek açısından önemli bir girişimdir.¹²⁷ Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte T.C, modern ve millî bir toplum değişimi yolunda çok çeşitli alanlarda köklü değişimlere sahne olmuştur. Bu değişimlerin en önemli unsurlarından biri ise dil ile ilgili çalışmalar olmuştur. Yeni kurulan T.C'nin reform hedeflerinden en başı, dilde sadeleşmek ve Türkçe'nin bilim, sanat ve edebiyat dili olarak gelişimini sağlama olmuştur. Bu anlamda, dilde reform hareketlerini yönlendirerek ve dilin milli kimlik kazanmasına öncülük edebilecek kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu ihtiyaçlar doğrultusunda, ilk adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olan Türk Dil Kurumu (TDK) kurulmuştur. TDTC, 1932 yılında 26 Eylül - 4 Ekim tarihleri arasında I. Türk Dili Kurultayı'nı gerçekleştirmiştir. Kurultay'ın amaçları arasında, Türk dilini millî kültürün tamamlayıcı bir ifade aracı haline getirmek ve çağdaş medeniyetin gereksinimlerini karşılayacak bir mükemmelliğe ulaştırmak bulunmaktadır. Bu hedefler doğrultusunda, Türk Dil Kurumu öncelikle halk dilinde ve tarihî metinlerde bulunan Türkçe kökenli kelimeleri derlemeyi ve Türkçede kelime türetme yöntemlerini geliştirmeyi planlamıştır. Ayrıca yazı dilinde kullanılan alıntı kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarının konulmasını ve bunların yaygınlaştırılmasını sağlamak için çalışmalar yürütmüştür. Bu çerçevede, halk ağzında var olan dil materyalini araştırarak kapsamlı bir derleme çalışması gerçekleştirmeyi ve Türk lehçelerini içeren bir Türk Lûgati oluşturmayı planlamıştır. Bu hedefleri duyuru yoluyla ilan eden Türk Dil Kurumu, dilin zenginliğini ve çeşitliliğini koruyarak millî bir dilin gelişimine katkı sağlamayı amaçlamıştır. 21 Kasım 1932 tarihinde onaylanan 13507 sayılı *‘‘Söz Derleme Talimatnamesi’’* ve 1933 yılının başlarında yayınlanan genelgelerle birlikte Dil Devrimi

¹²⁷ *Ulus*, 28 Kasım 1935, s. 1.

çalışmalarına başlamıştır. Bu anlamda 1920'li yıllarda söz derleme faaliyetleri olarak nitelendirilebilecek ilk çalışma o yıllarda Maarif Vekilliği'nin Hars Müdürlüğü görevinde olan Besim Atalay denetiminde başlatılmıştı. Harf Devrimi sonrası 1928'de kurulan Dil Encümeni ise 1929 - 1930 yıllarında derleme faaliyetinin önemini anlayarak Ragıp Hulusi Özdem'i görevlendirmiştir. Bu çalışmaların sonucunda ışığında oluşan veriler, Hamit Zübeyir ile İshak Refet tarafından sözlük haline getirilmiş ve 1932'de "*Ana Dilden Derlemeler*" adıyla yayınlanmıştır. Bu eserin devamı niteliğinde olan 1952'de yılında yine Hamit Zübeyir ile Orhan Acıpayamlı tarafından hazırlanan "*Ana Dilden Derlemeler II*" adlı eser, TDK tarafından basılmıştır. Bu söz derleme çabası Kurultay'dan sonra, "*Derleme Kolu*" tarafından yürütülmüştür. Fakat bu çaba, Kurum ve Derleme Kolu'nun altından kalkabileceği bir durum değildi. Dönemin Maarif Vekili Dr.Reşit Galip'in hazırladığı tüzük ile söz derleme çalışmalarının devlet yardımıyla devam edebilmesi için her ilde görev valilerin ve ilçelerdeki kaymakamların başkanlığında "*Derleme Heyeti*" kuruldu. Bu aşamada tüm okullar derleme faaliyetlerinin yürütüldüğü birer merkez gibi görev yaptı. Genel Merkez Kurulu'nca söz derleme çalışmalarının verimli bir şekilde yürütülebilmesi için derleyicilerin işlerini kolaylaştıracak "*Söz Derleme Kılavuzu*" adı ile bir kitap ve derlenen kelimelerin ise standart bir şekilde yazılabilmesini sağlayabilecek derleme fiş defterleri bastırıldı. Bu şekilde toparlana 153bin adet fişten yararlanılarak 1933 - 1934 yıllarında "*Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*" ortaya çıkarıldı. Bu dergi, 1939 - 1951 yılları arasında önce IV cilt, daha sonra V ve VI. ciltler eklenerek yayınlandı. Derlenen her bir nereden derlendiğini, kelimenin anlamını ve gramerdeki yerini ayrıca gerektiğinde bu kelimelerin halk ağzından alınmış cümle örneklerini içeren 450 sayfalık "*Ana Dilden Derlemeler*" adlı sözlük basılarak toplam 9bin sözcüğe yer verildi. I. Türk Dil Kurultayı'nda ise alınan kararlar arasında, öncelikle yazı dilinde kullanılan alıntı kelimelerin yerine Türkçe karşılıklar bulmak ve Türk dilinin kaybolmuş kelimelerini yeniden kazanmaya çalışmak gibi hedefler vardı. Bu nedenle, tüm ülkede bir dil seferberliği başlatılarak, yazılı ve sözlü iletişimde kullanılan Arapça kökenli kelimelerin hızlı ve etkili bir şekilde Türkçe karşılıklarının bulunabilmesi için anketler hazırlandı. Şemsettin Sami'nin eseri olan "*Kamus-ı Türki*" deki Arapça ve Farsça kelimeler tarandı ve bunlara Türkçe karşılıklar bulunması için listeler hazırlandı. Bu listeler günlük olarak ajanslar, radyo ve gazetelerde duyuruldu. Yazılı iletişimde yer alan yabancı kökenli kelimelere Türkçe karşılıklar bulma çabaları, *Büyük Dil Anketi*'nin düzenlenmesiyle desteklendi ve bir karşılıklar kılavuzunun oluşturulması hedeflendi. Bulunan karşılıklar

gazete ve dergilerde yayımlandı ve bu nüshalar 3'er adet Cemiyet'e yollandı. Bu çalışmaların yönetimini illerde kurulmuş olan Dil Heyetleri üstlendi. 12 Mart 1933 tarihinde başlatılan dilimize yerleşmiş yabancı kelimelere karşılık bulunma çalışması sonucu kabul edilip onaylanan 640 kelimeye ulaşılmıştı. Ancak, anket sonuçlarındaki veriler tam yeterli görülmedi ve amaçlanan kılavuzun istenen düzeyde çıkarılamayacağı düşüncesi ortaya çıktı. *Derleme Sözlüğü*, derleme faaliyetlerinden elde edilen yaklaşık 600bin fiş ile birlikte, o dönemde *Derleme Sözlüğü'* nde yer almayan Anadolu'dan çeşitli yöntemlerle derlenmiş olan dil malzemesi ile *Ana Dilden Derlemeler* adlı sözlüğün birleşmesiyle meydana gelmiştir. Anketin dışında kalan dil malzemelerinin depolandığı kaynaklardan yararlanılamamış olması, özellikle bazı Arapça ve/veya Farsça kelimeler için Türkçe karşılıkların belirlenememesi büyük bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, 1933 Ağustos'una kadar derleme faaliyetleri sonucunda elde edilen 125.988 derleme fişi taranarak ve Osmanlı Türkçesinde kullanılmakta olan alıntı kelimelere karşılık gelebilecek kelimeler belirlenmiştir. Ek olarak, dilciler tarafından yabancı kelimelere karşılıklar bulmak amacıyla yaklaşık 150 eser taranmış ve *Tarama Dergisi'*nin verileri ortaya çıkmıştır. *Tarama Dergisi'*nin tahsisinde oluşturulan fişlerin $\frac{3}{4}$ 'ü taramalardan oluşurken $\frac{1}{4}$ 'ü derleme kaynaklıdır. Bu çalışmaların neticesinde 1934'de "*Osmanlıca'dan Türkçe'ye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*" yayımlanır. Bu çalışmaların neticesinde, Millî bir dilin oluşturulmasında, yazı dilimizdeki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarının kullanılması suretiyle yeni kelimelerin türetilmesi noktasında önemli bir adım atılmıştır.¹²⁸ Türk Dil Kurumu'nun yürüttüğü çalışmalar, Türkçenin bilimsel ve kültürel anlamda gelişimine katkı sağlamaktadır. Dil Bayramı ise bu çalışmaların ve dilin öneminin toplum nezdinde daha fazla vurgulanmasını sağlayarak, Türkçenin geleceği için önemli bir farkındalık oluşturur. Dil Bayramı, Türk milletinin ortak kültürel mirası olan dilin önemini ve değerini hatırlatırken, Türk Dil Kurumu'nun kuruluşundan bu yana yürüttüğü çalışmaları ve dil biliminin gelişimine katkılarını da ön plana çıkarır. Bu vesileyle, Türkçenin zenginliği ve çeşitliliğiyle gurur duyulur ve dilin korunması ve geliştirilmesi için daha fazla çaba harcanması gerektiği vurgulanır.¹²⁹

¹²⁸ Muzaffer Uzun, "Dil Seferberliği Kapsamında Birinci Derleme Çalışması: Rize Örneği", *Kid Dergisi*, IX/22, 2017, s. 110-113.

¹²⁹ <https://tdk.gov.tr/icerik/duyurular/x-uluslararası-türk-dili-kurultayı/>, [Erişim Tarihi: 29.04.2024].

3.5. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi

T.C'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, Türk kültürünün korunması ve geliştirilmesi amacıyla atılan adımlardan biri, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi 'nin kuruluşudur. 28.03.1935'de Ankara'da Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi kurulmasına karar verilmiştir.¹³⁰ 20.05.1935'de alınan Ankara Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi kurulması hakkında kanun¹³¹ 14 Haziran 1935 tarihinde T.B.M.M 'nde kabul edilen yasa ile resmiyet kazanan fakülte, Türkiye'nin benimsediği yüksek uygarlık ideali doğrultusunda önemli bir adımdır. Eylül 1935'de Fakültede çalışacak profesör kadrosu aynı tarihteki kararname ile İcra vekilleri heyetince onaylanmıştır.¹³² Fakültenin kuruluş gerekçesi, Türk kültürünün bilimsel temellerle işlenmesi ve araştırma yapılması ihtiyacı olarak belirtilmiştir. Dil ve tarih alanlarında uzmanlaşmış öğretmenlerin yetiştirilmesi ve mevcut öğretmenlerin bilgilerinin güncellenmesi gerekliliği, fakültenin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Ankara Üniversitesi' nin ilk akademik birimi olarak kurulan Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, ünlü mimar Alman Bruno J.F. Taut tarafından tasarlanmış ve 1940 yılında öğretime başlamıştır.¹³³ Fakülte şimdiki binası tamamlanıncaya kadar tarihe kadar günümüzde Küçük Tiyatro olarak hizmet veren zamanın Evkaf apartmanında çalışmalarına başlamıştır.¹³⁴ Başlangıçta M.E.B'na bağlı olarak faaliyet gösteren fakülte, 1946 yılında çıkarılan bir kanunla Ankara Üniversitesi'nin bir parçası haline gelmiştir. Bugün, köklü bir geçmişe sahip olan fakülte, geleneksel bilimsel değerlerini koruyarak aynı zamanda akademik dünyadaki değişen koşullara uyum sağlamayı hedeflemektedir. Öğrenci odaklı bir yaklaşım benimseyen fakülte, akademik alanda seçkin bir konuma gelmeyi ve uluslararası standartlara ulaşmayı amaçlamaktadır. Fakültenin misyonu, öğrencilerini çok yönlü ve eleştirel düşünebilen bireyler olarak yetiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda kamuoyunun kültürel değerlerini güçlendirerek düşünme gücüne katkıda bulunmak amacı ile evrensel boyutlarda düşünce ve bilgi üretmeyi içermektedir. Bu doğrultuda, fakülte öğrencilerine bilimsel, sanatsal ve kültürel donanımlarla donatırken, aynı zamanda kamu hizmetinde, özel sektörde ve akademik kurumlarda etik değerlere bağlı bir şekilde görev almalarını teşvik etmektedir. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, T.C'nin kültürel mirasının korunarak ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için önemli bir rol oynamaktadır. Atatürk'ün

¹³⁰ BCA, 30-18-1-2 Yer bilgisi 53-22-4.

¹³¹ BCA, 30-18-1-2 Yer bilgisi 54 -40-15.

¹³² BCA, 30-18-1-2 Yer bilgisi 54-40-15.

¹³³ <http://www.dtcf.ankara.edu.tr/kurumsal/tarihce-3/>, [Erişim tarihi: 21.12.2023].

¹³⁴ Eylül 2022 Akademik Araştırma ve Gözlem Notlarımdan Alınmış Olup, Bina Fotoğrafları Ekler Bölümünde Yer almaktadır.

yüksek dehasından doğan ve Cumhuriyet'in değerlerini taşıyan fakülte, Türk kültürünün ve tarihinin aydınlatılmasında ve geleceğe taşınmasında kritik bir rol üstlenmektedir.¹³⁵ Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşuyla birlikte önemli bir dönemeç yaşanmış ve fakültenin açılışı büyük bir törenle gerçekleştirilmiştir. Bu tarihi olay, Mustafa Kemal Atatürk'ün de katılımıyla 9 Ocak 1936 tarihinde Halkevinin Konferans Salonu'nda gerçekleşmiştir. Açılış töreninde, hükümet yetkilileri ile milletvekilleri, profesörler ve öğrenciler de hazır bulunmuştur. Açılış konuşmasını dönemin Maarif Vekili olan Saffet Arıkan yaparken, fakültenin ilk dersini ise Afet İnan "Tarihe Giriş" adıyla vermiştir. Fakültenin öğrencilerine sunulan eğitim programı oldukça geniş kapsamlıydı ve çeşitli alanlarda temel bilgiler sunmaktaydı. Tarih, sinoloji, coğrafya, Sümeroloji, Türk dil ve edebiyatı, Hindoloji, felsefe, Hititoloji, arkeoloji, antropoloji, etnoloji gibi disiplinler öğrencilerin öğrenim gördüğü temel alanlar arasındaydı. Fakültenin öğretime başlamasıyla eş zamanlı, dersler için araç ve gereçlerin sağlanması için büyük bir çaba harcanmıştır. Özellikle arkeoloji, antropoloji ve etnoloji gibi alanlarda çalışmalar yapılabilmesi için gerekli malzemeler temin edilmiş ve donanımlı bir kütüphane oluşturulmuştur. 10.417'si yazma'si olan ve Toplamda 21.670 ciltten oluşan bu değerli kütüphane, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin akademik çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır. 1939-1940'da Aralarında Osman Turan, Muhaddere Özerdim ve Halil Bozkurt (İnalcık)'ın da bulunduğu 4 yıllık eğitimlerini tamamlayarak mezun olan öğrenci sayısı 210'du. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi'nin ilk mezunları arasında yer alan öğrenciler, kürsülerde doktora yapmak üzere ilmi yardımcı olarak görev almıştır. Bu ilk mezunlar, fakültenin akademik kadrosunu oluşturarak gelecek nesillere eğitim vermeye devam etmişlerdir. Aynı zamanda, fakültenin sunduğu eğitim ve öğretim programı sayesinde, birçok öğrenci nitelikli bir eğitim alarak diploma almaya hak kazanmıştır. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşu ve faaliyete geçişi, Türk eğitim sisteminin ve sosyal bilimlerin gelişimi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. T.C'nin kurucu Mustafa Kemal Atatürk, ve eğitim alanındaki önemli bir vizyonerin öncüsü olan Atatürk, ülkenin kültürel ve akademik gelişimine büyük önem vermiştir. Bu vizyon doğrultusunda, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi gibi önemli bir akademik kurumun kuruluşu, Türk eğitim sisteminin ve sosyal bilimlerin geleceği açısından dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. 1935 yılında, Atatürk'ün bizzat katıldığı bir törenle öğretime başlayan Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Türkiye'nin yükseköğretim alanındaki önemli atılımlarından biridir. Atatürk'ün özel

¹³⁵ <http://www.dtcf.ankara.edu.tr/kurumsal/tarihce-3/>, [Erişim tarihi: 21.12.2023].

gayretleri ve Cumhuriyet'in eğitim vizyonu doğrultusunda kurulan bu fakültenin kuruluş amacı, Türk kültürünü bilimsel metotlarla işleyerek araştırma yapmak ve öğretmenler yetiştirmek olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin dört bir yanından seçkin akademisyenler fakülte bünyesinde görev almıştır. Ayrıca, Nazi tehdidi sebebi ile ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan yabancı akademisyenler de fakültenin kadrosuna katılarak uluslararası bir akademik ortamın oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Fakülte'ye atanan ilk Türk akademisyenler Melahat Özgü, Bekir Sıtkı Baykal, İbrahim Danyal Bediz, Şevket Aziz Kansu, Hamit Dereli ve Şükrü Akkaya olurken; Fakülte'nin ilk yabancı öğretim üyeleri Herbert Louis, Hans Gustav Güterbock, Walter Ruben, Georg Rohde, Benno Landsberger, Karl Steuerwald, Rasonyi Laszlo gibi akademisyenler olmuşlardır. Ayrıca dönemin milletvekillerinden Prof. Dr. Hikmet Bayur, Prof. Dr. Fuat Köprülü, Prof. Şemsettin Günaltay, Prof. Dr. Saim Ali Dilemre ve daha birçok isim ders vermek üzere görevlendirilmişlerdir.¹³⁶ Ancak tespitimize göre, Karl Steuerwald Mart 1940'da Türkiye'ye gelmesine ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Türkiyat enstitüsünde çalışmasına karar verilmiştir.¹³⁷ Fakültenin ders programı, geniş bir yelpazede sosyal bilimler alanlarını kapsamaktadır. Dil, tarih, coğrafya, edebiyat, felsefe gibi alanlarda temel bilgilerin yanı sıra, arkeoloji, antropoloji, etnoloji gibi disiplinler de öğrencilere sunulmaktadır. Böylelikle, öğrenciler farklı alanlarda uzmanlaşma fırsatı bulmakta ve Türk kültür ve tarihine derinlemesine bir bakış açısı kazanmaktadır. Geniş bir kütüphane koleksiyonu oluşturulmuş ve çeşitli ders araç ve gereçleri temin edilmiştir. Bu sayede, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin bilimsel araştırmalar yapması ve akademik çalışmalarını sürdürmesi desteklenmiştir. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, kuruluşundan bu yana ülkenin kültürel ve akademik hayatına önemli katkılarda bulunmuş ve Atatürk'ün eğitim vizyonunun bir yansıması olmuştur. Bugün de, binlerce öğrenci ve akademisyenle faaliyetlerini sürdüren fakülte, Türk kültürünün ve tarihinin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Atatürk'ün mirasını yaşatan ve geleceğe taşıyan bu fakülte, Türkiye'nin sosyal bilimler alanındaki ilerleyişinde öncü bir konuma sahiptir.

¹³⁶ Bekir Koç, “ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935-1946)”

<https://ataturkansklopedisi.gov.tr/bilgi/dil-ve-tarih-cografya-fakultesi-1935-1946/>,
30.09.2023].

¹³⁷ BCA, 30-18-1-2 Yer Bilgisi 90.26.20.

SONUÇ

Dünyanın en eski milletlerinden olan Türkler, tarihin akışını değiştirdiği gibi dünya tarihinde derin izler bırakmayı başarmış bir ulustur. Dünyanın en eski milletlerinden biri olan Türkler, tarihin akışını değiştirdikleri gibi dünya tarihinde derin izler bırakmayı başarmışlardır. Orta Asya'dan başlayarak geniş bir coğrafyaya yayılan Türkler, hem askeri hem de kültürel açıdan büyük etkiler yaratmışlardır. Orta Asya'dan başlayan tarihi akışları bugüne kadar devam etmiş hala günümüzde bile tüm kıtalarda farklı nam ve devletler altında yaşamaya devam eden bir millettir. Bu çalışmanın araştırma süreçlerinde elde ettiğimiz bilgilere göre, farklı kaynaklarda birbiri ile çelişen bir takım bilgilerin olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda duygusallığa yer vermeden akademik verilerden beslenerek bilim ışığı altında doğrulardan sapmadan tarih araştırmacılığı ve yazılı yapmak gerektiğine gönülden inanmak gerektiğini düşünmeliyiz. Bu çalışmamızda hem kadim Türk tarihine değinmeye çalışırken ülkemizin kurucusu Atatürk'ün Türk tarihine olan inancı ve nesillere aktarmak üzere yaptırdığı çalışmaları ortaya koymaya çalıştık. Atatürk, Türk tarihine büyük önem vermiş ve bu mirasın genç nesillere aktarılması için birçok çalışma başlatmıştır. Bu doğrultuda, tarihçilerin ve araştırmacıların çalışmalarını desteklemiş, Türk tarihinin doğru ve kapsamlı bir şekilde belgelenmesini sağlamıştır. Atatürk'ün Türk tarihine olan ilgisi ve bu alanda yaptığı çalışmalar, genç Cumhuriyet'in ulusal kimliğinin ve bilincinin oluşmasında önemli bir rol oynadığı gibi, Türk milletinin köklü ve zengin bir geçmişe sahip olduğunun vurgulanması, ulusal gurur ve birlik duygusunu pekiştirmiştir. Atatürk'ün Türk coğrafyasındaki çeşitli ulus ve topluluklar üzerinde bıraktığı derin izleri, liderlik özellikleri, reformları ve Türk milletine olan inancı, tüm Türk dünyasında ilham kaynağı oluşturan ve verdiği önemi destekleyen ilişki ve faaliyetler bu değerın göstergesi niteliğindedir. Cumhuriyet dönemi tarih anlayışının Batılı emperyalist devletlerin tutumu ile Osmanlı'dan miras kalan İslamcı tarih anlayışına karşı bütünsel ve bilimsel tarih anlayışı benimsendiğini ifade etmek mümkündür. Atatürk ve silah arkadaşlarının fedakârca mücadeleleri sayesinde halen Türkiye Cumhuriyeti topraklarında özgürce yaşayabilmekteyiz. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti dışında günümüzde çok geniş coğrafya da Bağımsız, Özerk ve azınlık konumunda milyonlarca Türk yaşamaya devam etmektedir. Kadim Türk tarihi yazılmış ve nesilden nesile yaşamaya ve yazılmaya devam edeceği inancındayız.

EKLER

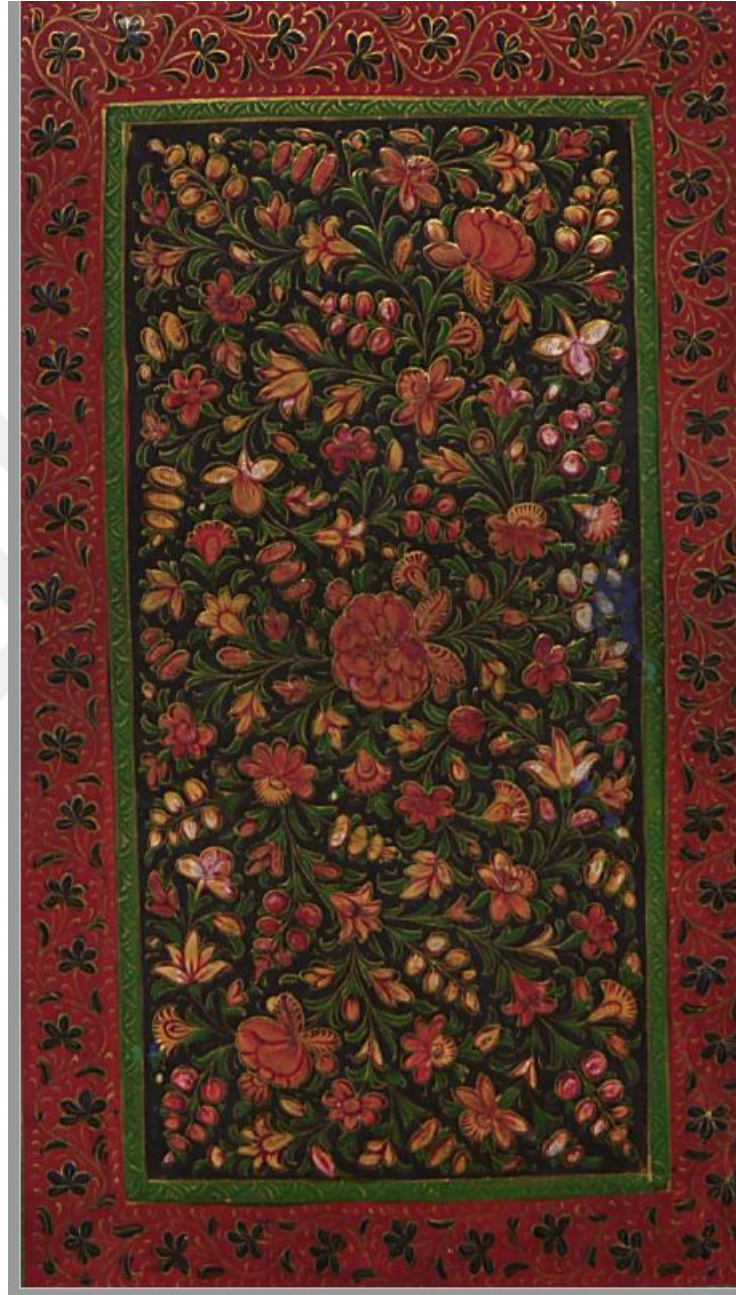
Ek 1: Buhara'dan gelen heyetin hediyesi olan İsmet İnönü'ye ait olan kılıç

Milli Mücadele sırasında "Buhara Cumhuriyeti"nce gönderilen 3 kılıç dan İsmet Paşa'ya hediye edilen kılıç.

Kaynak: İnönü Vakfı Arşivinden yararlanılmıştır.(Eylül 2022 ziyaretin sonrası depodan çıkartılarak İnönü Vakfı Özel Kalem Müdürü Gönül Balcı tarafından fotoğrafı mail olarak tarafıma gönderilmiştir.)

Ek 2: Buhara'dan gelen heyetin hediyesi olan el yazması Kur'an Kerim'in 1.sayfası

Kaynak: Eylül 2022'de TBMM kütüphanesi ziyaret edilerek fiziki görüntüleme talep edilmiş ancak nadir eser olması nedeni ile tarafımdan 796 sayfalık dijital kopyası temin edilebilmiştir.

https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=293629&query_desc=kw%2Cwrdl%3A%20buhara%20kur%27an, [Erişim Tarihi: 16.11.2023].

Ek 3: Buhara'dan gelen heyetin hediyesi olan el yazması Kur'an Kerim'in 2.sayfası

Kaynak: Eylül 2022'de TBMM kütüphanesi ziyaret edilerek fiziki görüntüleme talep edilmiş ancak nadir eser olması nedeni ile tarafımdan 796 sayfalık dijital kopyası temin edilebilmiştir.

https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=293629&query_desc=kw%2Cwrdl%3A%20buhara%20kur%27an, [Erişim Tarihi: 16.11.2023].

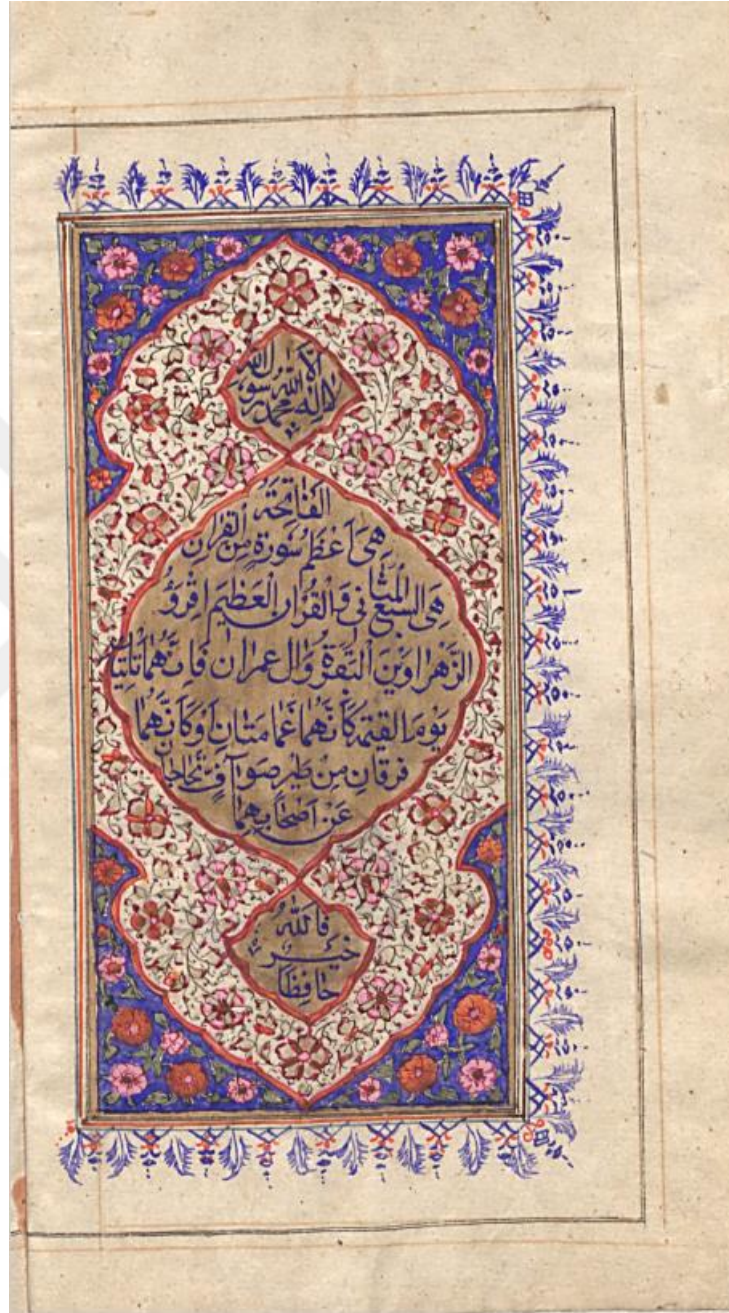
Ek 4: Buhara'dan gelen heyetin hediyesi olan el yazması Kur'an Kerim'in 3.sayfası

Kaynak: Eylül 2022'de TBMM kütüphanesi ziyaret edilerek fiziki görüntüleme talep edilmiş ancak nadir eser olması nedeni ile tarafınca 796 sayfalık dijital kopyası temin edilebilmiştir.

https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=293629&query_desc=kw%2Cwrdl%3A%20buhara%20kur%27an, [Erişim Tarihi: 16.11.2023].

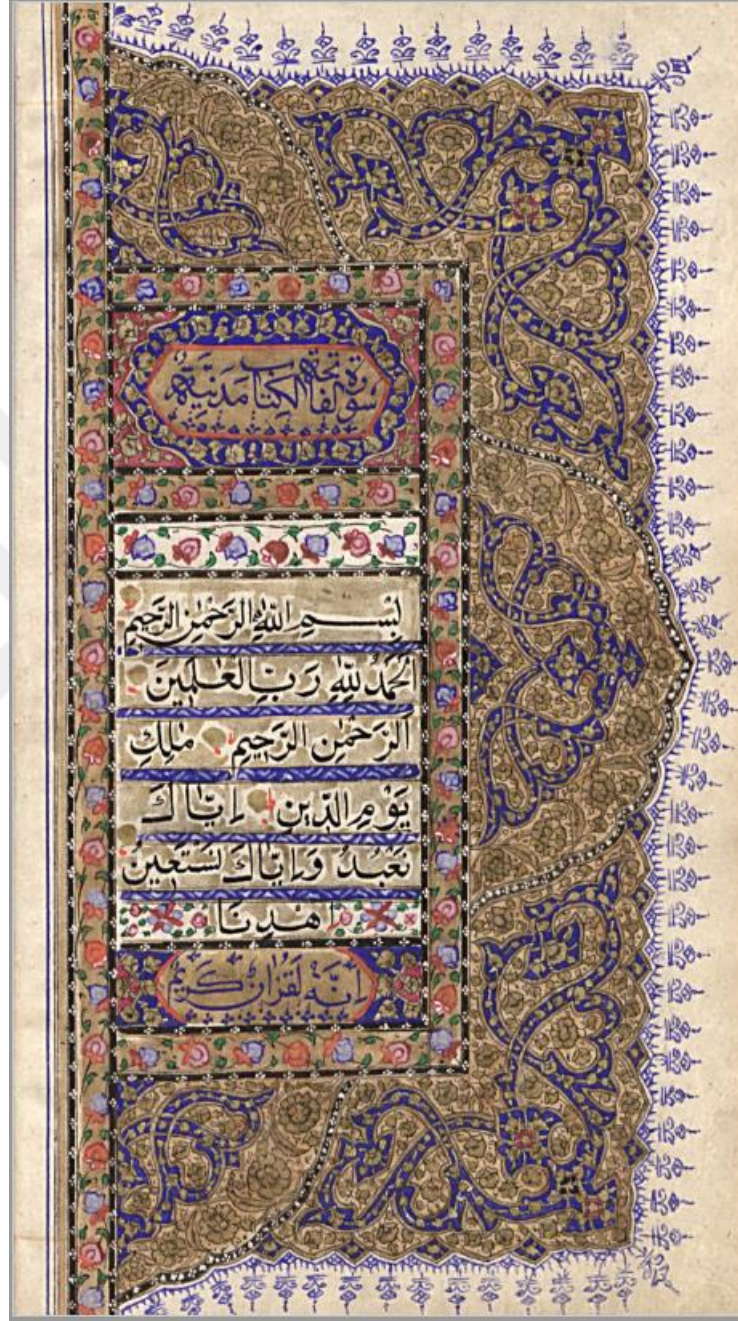
Ek 5: Buhara'dan gelen heyetin hediyesi olan el yazması Kur'an Kerim'in 6.sayfası

Kaynak: Eylül 2022'de TBMM kütüphanesi ziyaret edilerek fiziki görüntüleme talep edilmiş ancak nadir eser olması nedeni ile tarafımda 796 sayfalık dijital kopyası temin edilebilmiştir.

https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=293629&query_desc=kw%2Cwrdl%3A%20buhara%20kur%27an, [Erişim Tarihi: 16.11.2023].

Ek 6: Buhara'dan gelen heyetin hediyesi olan el yazması Kur'an Kerim'in 10.sayfası

Kaynak: Eylül 2022'de TBMM kütüphanesi ziyaret edilerek fiziki görüntüleme talep edilmiş ancak nadir eser olması nedeni ile tarafımdan 796 sayfalık dijital kopyası temin edilebilmiştir.
https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=293629&query_desc=kw%2Cwrdl%3A%20buhara%20kur%27an, [Erişim Tarihi: 16.11.2023].

Ek 7: Buhara'dan gelen heyetin hediyesi olan el yazması Kur'an Kerim'in 790.sayfası

Kaynak: Eylül 2022'de TBMM kütüphanesi ziyaret edilerek fiziki görüntüleme talep edilmiş ancak nadir eser olması nedeni ile tarafımda 796 sayfalık digital kopyası temin edilebilmiştir.

https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=293629&query_desc=kw%2Cwrdl%3A%20buhara%20kur%27an, [Erişim Tarihi: 16.11.2023].

Ek 8: Buhara'dan gelen heyetin hediyesi olan el yazması Kur'an Kerim'in 796.sayfası

Kaynak: Eylül 2022'de TBMM kütüphanesi ziyaret edilerek fiziki görüntüleme talep edilmiş ancak nadir eser olması nedeni ile tarafımdan 796 sayfalık digital kopyası temin edilebilmiştir. https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=293629&query_desc=kw%2Cwrdl%3A%20buhara%20kur%27an, [Erişim Tarihi: 16.11.2023].

Ek 9: İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne mülhak Türkiyat Enstitüsü için düzenlenen yönetmeliğin kabulü.

Türkiye Cumhuriyeti
Başvekâlet
Kalem-i Mahsûs Müdiriyyeti
Adet
1111

Kararnâme

İstanbul Darülfünunu Edebiyyat Fakültesine mülhak " Türkiyat Enstitüsü" için Maarif Vekâlet-i Celîlesince tanzim olunan bâlâda muharrer Talimatnâme Hey'eti Vekîlenin 12.11.340 tarihli ictimâında kabul edilmiştir. 12.11.340

Türkiye Reis-i cumhûru
Gazi M. Kemâl

Başvekîl ve Hâriciyye Vekîli İsmet	Müdâfâa-i Milliyye Vekîli Kâzım	Adliyye Vekîli Mustafa Necâti
Dâhiliyye Vekîli Receb	Mâliyye Vekîli Mustafa Abdülhalik	Maarif Vekîli Vasıf
Nâfia Vekîli Süleyman Sırrı	Ziraat Vekîli Şükrü Kaya	Ticâret Vekîli (Bulunmadığı)
Sıhhiyye ve Muâvenet-i İctimâiyye Vekîli Doktor Refik	Mübadele, İmâr ve İskân Vekâleti Vekîli Receb	

030 18 01 01 011 55 4

Kaynak: BCA, 30-18-1-1 Yer bilgisi 11.55.4.

Ek 10: Türkiyat Enstitüsü'nün ilk binası

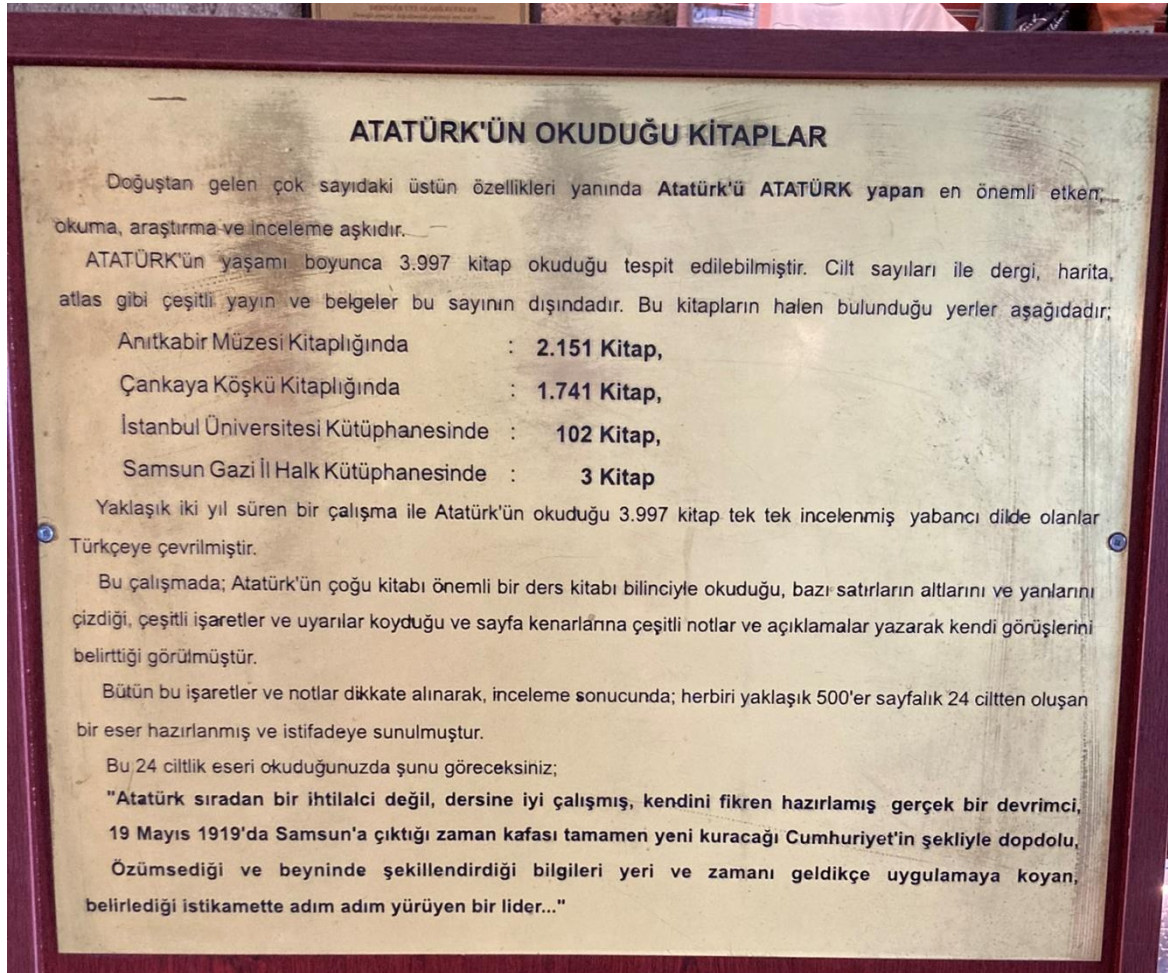
Kaynak: <https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/profesorler-evinde-bir-ogle-yemegi-45002D007200690050006D003400760035007500440039007900700046006200610041004F003200370077003200>, [Erişim Tarihi: 24.04.2023]

Ek 11: Kuruluşunun 100. Yılına bu yıl bu yıl kutlanacak olan Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünün Logosu

Kaynak: <https://turkiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/enstitumuz/misyon---vizyon>, [Erişim Tarihi: 24.04.2023]

Ek 12: Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar tablosu-Anıtkabir Müzesi

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımdan çekilmiştir.

Ek 13: Mustafa Kemal ve İsmet Bey Iğın'da-Pembe Köşk

Kaynak: Kasım 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımda çekilmiştir. Buhara'dan gelen kılıçları kuşanarak Nisan 1922'de Iğın manevraları esnasında

Ek 17: Türk Dil Kurumu Anket örneği

Ek 19: İstanbul'da kurulu Türk Tarih Encümeni için düzenlenen kadronun yürürlüğe konulması.

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞ.VI		
Türkiye Cumhuriyeti		
Başvekalât		
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti		
Aded 4332	Kararnâme	
İstanbul'da müteşekkil Türk Tarih Encümeni için tanzim ve tevdi' edilmiş olan merbut Kadronun mer'iyete vaz'ı, Ma'arif Vekâletinin 10 Teşrinisani 926 tarih ve 3544/1108 num-rolu tezkiresiyle vuku'bulan teklifi üzerine, İcra Vekîlle-ri Hey'etinin 14 Teşrinisani 926 tarihli icimâında tasvib ve kabul olunmuştur. 14 Teşrinisani 926		
		Reis-i cumhur Gazi M. Kemâl
Başvekâl İsmet	Adliye Vek. M. Esat	M. Milliye Vek. Recep
Bahriye Vek. İhsan	Dahiliye Vek. M. Cemil	Hariciye Vek. Dr. T. Rüşdü
Maliye Vek. M. Abdülhalik	Maarif Vek. M. Necati	Nafia Vek. Behiç
Ziraat Vek. M. Sabri	Ticaret Vek. M. Rahmi	Sih. ve Mus. İct. V. Dr. Refik

Kaynak: BCA, 30-18-1-1 Yer bilgisi 21.69.15.

Ek 20: Türk Tarihi Encümeni Yönetmeliği'nin yürürlüğe konulması.

 T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ		
Türkiye Cumhuriyeti Başvekkâlet Kalem-i Mahsûs Mûdiriyyeti		
Aded 5419		Kararnâme
Türk tarihi encümeni hakkında Ma'ârif Vekâlet-i Celilesince tanzim ve bera-yı tasdik tevdi idilmiş olan merbut ta'limatnâmenin mer'iiyyete vas'ı, Vekâlet-i müşâvîr-iileyhanın 6 Temmuz 927 tarih ve 1666/1 numarolu teskiresiyle vukû'bulan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Hey'etinin 6 Temmuz 927 tarihli ictimâ'ında tasvib ve kabûl olunmuşdur.		
		6 Temmuz 927
		Reisicumhur Gazi M. Kemâl
Başvekkil İsmet	Adliyye Vekfli M. Esad İmzada bulunmadı	Müdâfî'a-i Milliyye Vekfli Receb
Bahriyye Vekfli İhsan	Dahiliyye Vekfli M. Cemil İmzada bulunmadı	Hariciyye Vekfli Dr. T. Müşdi İmzada bulunmadı
Maliyye Vekfli M. Abdülhalik	Ma'ârif Vekfli M. Necati	Nafî'a Vekfli Behic
Zirâ'at Vekfli M. Sabri	Ticaret Vekfli M. Rahmi İmzada bulunmadı	Sih. ve Muav. İct. Vekfli Dr. Refik İmzada bulunmadı

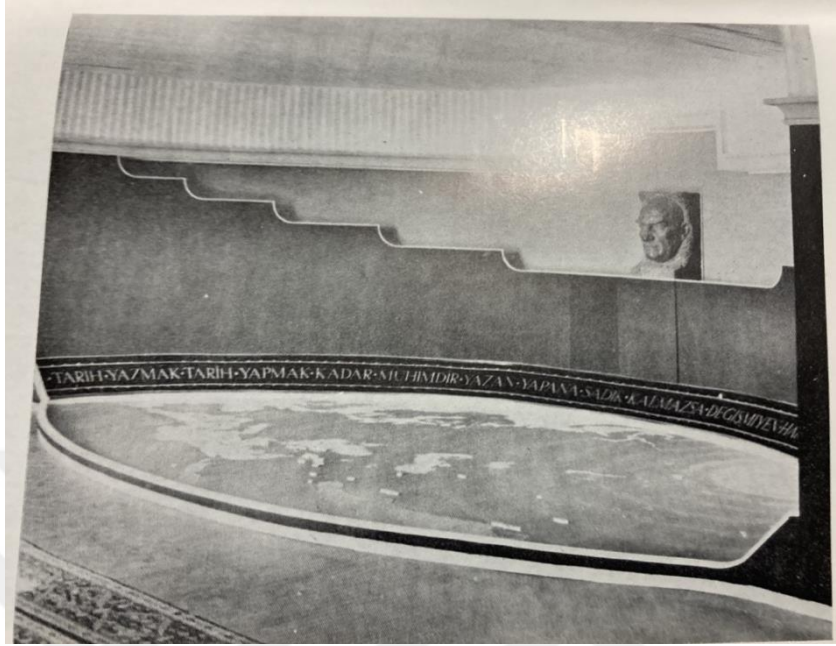
Kaynak: BCA, 30-18-1-1 Yer bilgisi 25.42.11.

Ek 21: TTK tarafından çıkarılacak olan Türk Tarihinin Ana Hatları eserinde Ege Medeniyeti bahsini yazacak Dr. Arif Müfid'in Yunanistan, Kıbrıs ve Girit'e gönderilmesi.

T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ		Kararname	
Kısayazma 2			
5465			
Türk Tarih Kurumu tarafından çıkarılacak olan "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinde "Ege Medeniyeti" bahsini yazacak olan İstanbul Üniversitesi Eski Zamanlar Tarihi Doçenti ve İstanbul Müzeleri Yöneticisi Dr. Arif Müfid'in ilmi tetkikatta bulunmak üzere Yunanistan, Kıbrıs ve Girit'e gönderilmesi ve tahakkuk edecek harcırah ve yevmiyelerinden Yunanistana isabet edecek kısmının kliring yolu ile ve Kıbrıs ve Girit'e ait kısmının da 1937 takvim yılı itibarıyla tanzim olunacak döviz cevvellerinde ecnebi memleketler harcırahı namile Maarif Vekâleti hesabına konulacak tahsisattan tediyesi; Maarif Vekillığının 19/II/1936 tarih ve 1466 sayılı teskeresi ve Maliye Vekillığının 26/II/1936 tarih ve 111149/5156 sayılı mütaleanamesi üzerine İrsâ Vekilleri Heyetince 29/II/1936 da onanmıştır.			
29/II/1936			
REİSİCUMHUR K. Atatürk			
B. V. Y. İsmi	Ad. V. S. S. S.	M. M. V. K. Ö. Ö.	Da. V. S. Kaya
Ha. V. V. S. S. S.	Ma. V. A. A. A.	Mi. V. T. T. T.	Na. V. A. C. C.
İk. V. C. C. C.	S. I. M. V. S. P. P.	G. I. V. K. K. K.	Zr. V. M. M. M.
50 18 01 02 70 98 2			

Kaynak: BCA, 30-18-1-2 Yer bilgisi 70.98.2

Ek 22: Türk Tarih Kongresi Serginin Giriş

Kaynak: İĞDEMİR, Uluğ, *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Basımevi, Ankara 1973

Ek 23: Atatürk I. Türk Tarih Kongresi'ni İzlerken

Kaynak: İĞDEMİR, Uluğ, *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Basımevi, Ankara 1973

Ek 24: Atatürk ve I. Türk Tarih Kongresi Üyeleri

Kaynak: İĞDEMİR, Uluğ, *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Basımevi, Ankara 1973

Ek 25: Atatürk ve I. Türk Tarih Kongresi dolayısı ile Thomas Whittemore ile

Kaynak: İĞDEMİR, Uluğ, *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Basımevi, Ankara 1973

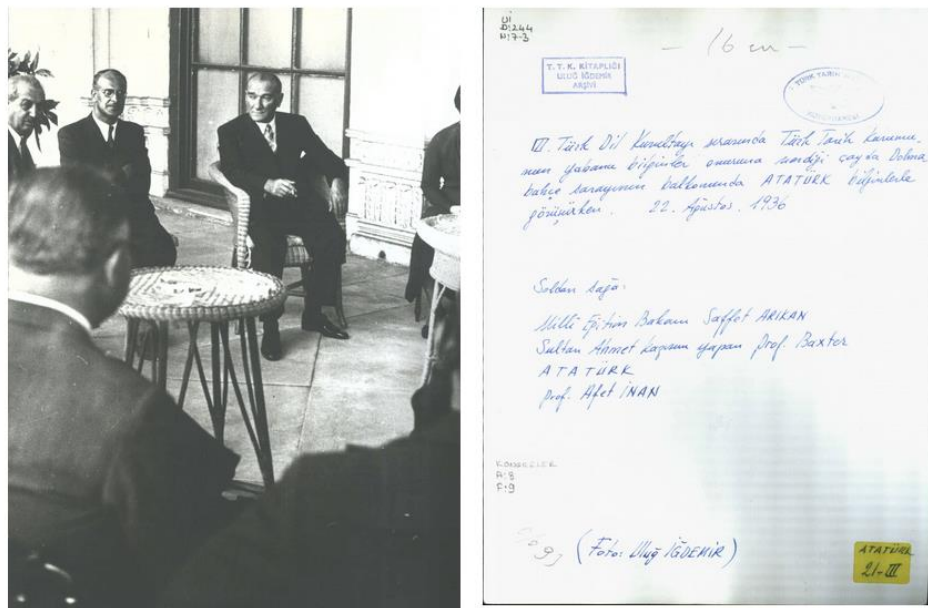
Ek 26: Türk Tarih Çalışma Toplantısı

Türk Tarih Kurumu'nun 19 Temmuz 1931'de Ankara Halkevinin Doğu Salonunda Atatürk'ün başkanlığında yapılan toplantısı. Soldan sağa: Albay Baki Bey (Rahmetli Korgeneral Baki Vandemir), İhsan (Sungu), İ. H. (Uzunçarşılı), Şemsettin (Günaltay), Samih Rifat Bey, Reşit Saffet (Atabinen), Milli Eğitim Bakanı Esat (Sagay), Kurum Başkanı Tefik (Biyıklıoğlu), Atatürk, Âfet Hanım (Prof. Dr. A. İnan), Sadri Maksudi (Arsal), Hasan Cemil (Çambel), Prof. Yusuf Ziya (Özer), Prof. Yusuf Akçura, Etnografya Müzesi Uzmanı Mesaroş, Harita Albayı Şemsettin Bey, Dr. Reşit Galip Bey

Kaynak: İĞDEMİR, Uluğ, *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Basımevi, Ankara 1973

Ek 27:: Türk Tarih Çalışma Toplantısı

16 cm -

T.T.K. KİTAPLARI
ULUS KÜTÜPHANESİ
ARŞİVİ

III. Türk Dil Kurultayı sırasında Türk Tarih Kurumu
nün yubama birpınar onuruna anıdaki sayın Dolma
kalede karayınca ballonunda ATATÜRK bizzatla
görünürken. 22. Ağustos. 1936

Solankı Kağıt:

Milli Eğitim Bakanı Saffet ARİKAN
Saltan Ahmet kağıtını yapan Prof. Baktar
ATA TÜRK
Prof. Âfet İNAN

ENGELER
B-5
P-9

29, (Foto: Uluğ İĞDEMİR)

ATATÜRK
21-III

Kaynak: <https://www.ttk.gov.tr/arsiv/ulug-igdemir-koleksiyonu/>, [Erişim Tarihi: 09.06.2022]

Ek 28: 2. Türk Tarih Kongresi'ne davet edilenlerden vize için müracaat edenlere parasız vize verilmesi

T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ Karar sayı 2 4153		Kararname	T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI
--	--	-----------	---

Eylülde Dolmabahçe Sarayında toplanan ikinci Türk Tarih Kongresine Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Irak, İsveç, İsviçre, Macaristan, Mısır, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan memleketlerinden Kurumun misafiri olmak üzere davet edilen alimlere, bulundukları memleketlerdeki Türk konsoloslukları tarafından davetiyelerini ibraz ile müracaatları halinde mecburî vize verilmesi; Hariciye Vekillığının 22/7/1937 tarih ve 16058/458 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İrs Vekilleri Heyetince 23/7/1937 tarihinde onanmıştır.

23/7/1937

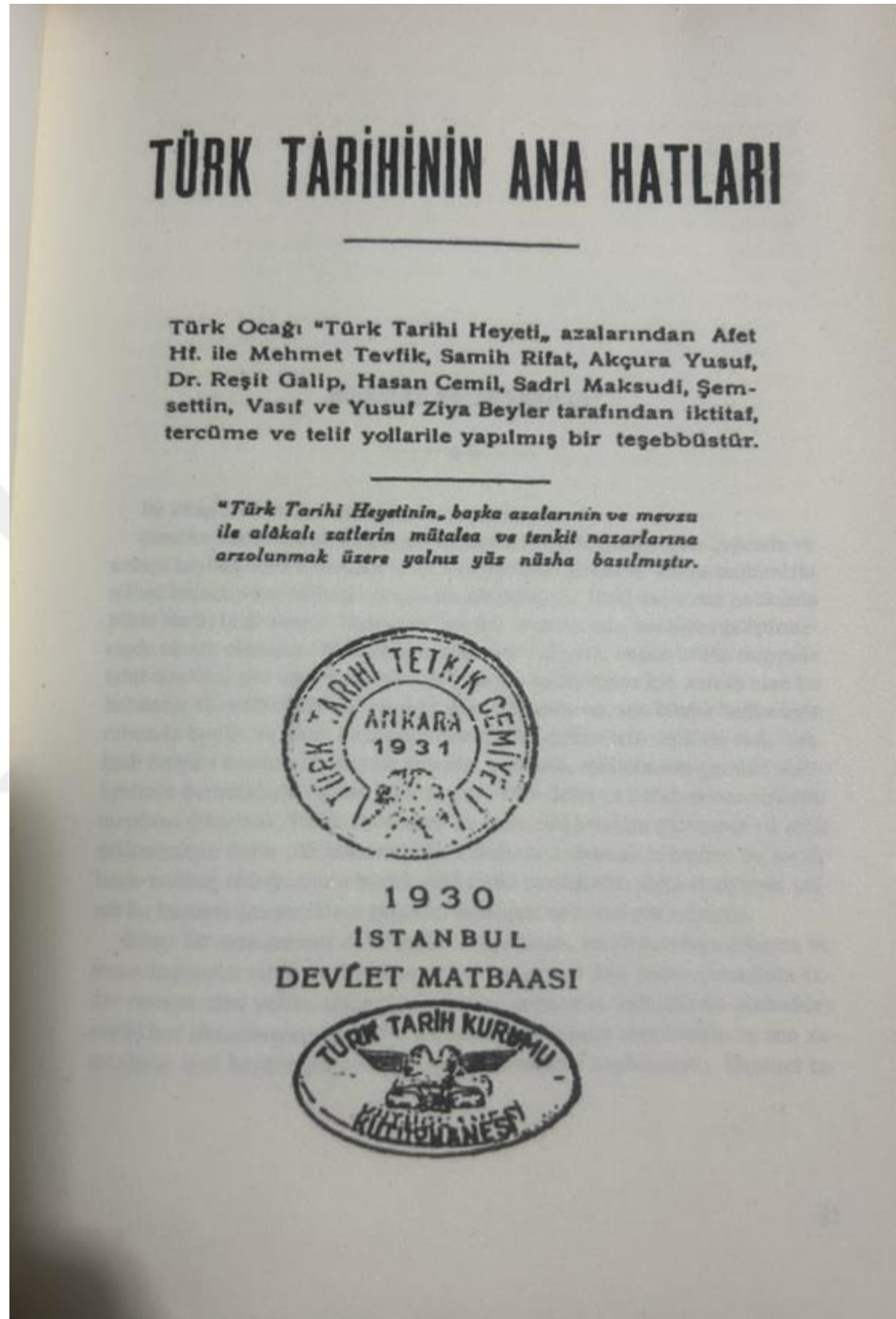
REİSİCUMHUR
K. Atatürk

Bş. V. [Signature]	Ad. V. [Signature]	M. M. V. [Signature]	Da. V. [Signature]
Ha. V. [Signature]	Ma. V. V. [Signature]	Mi. V. [Signature]	Na. V. V. [Signature]
İk. V. [Signature]	S. İ. M. V. V. [Signature]	G. İ. V. [Signature]	Zr. V. [Signature]

030	18	01	02	77	68	4
-----	----	----	----	----	----	---

Kaynak: BCA, 30-18-1-2 Yer bilgisi 77.68.4

Ek 29: Türk Tarihinin Ana hatları adlı eserin giriş sayfası

Kaynak: Güran,Kurtuluş (Haz.), *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2019

Ek 30: Doktor Kvergiç'in Sümerler ve Türk dili üzerine yaptığı çalışma

Vienne, le 8 Janvier 1936

A la Présidence
de la Société de recherches linguistiques Turques
A n k a r a

Messieurs,

J'ai l'honneur de vous accuser reçue de l'envoi que vous aviez bien voulu m'adresser. Je suis en train d'étudier à fond les études publiées qui m'intéressent vivement.

Je vous remercie pour l'aimable communication de ces études.

J'ai l'honneur de vous faire savoir que je viens de remettre la première partie de mes études Türk-Sumer à S.Exc. Monsieur le Ministre de Turquie à Vienne. La suite de ces études terminées sous peu, a subi des changements à la suite de données de la Güneş-Dil-Teorisi.

Ce qui concerne les racines des langues turques, il faut se rendre compte que l'ensemble de toutes les racines des langues turques s'élève à quelque 4.000 vis à vis de l'ensemble de racines du groupe indo européen avec quelques 1200, c'est assez volumineux de sorte qu'il me faudra plusieurs mois pour rassembler tout sans défaut.

Je serai obligé de passer quelque temps aux bibliothèques de Budapest pour y recueillir ce qui me manque à Vienne.

Pour être complet un tel recueil de racines turques devra comprendre les racines des langues : proprement dites turques, en suite de Sumer /en tant que publiés/, du Mongol,

30.11.2021 tarih ve 33568711 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Kaynak: TDA, 506, Yer bilgisi 42803 - 193029 - 124

Ek 31: Doktor Kvergiç'in Sümerler ve Türk dili üzerine yaptığı çalışma

Mancu, des parlers Tunguz, des mots empruntés en Koréen provenant du Turk-Mancu, ceux du Japonais; en seconde ligne, les racines du groupe fino-ougrien entier, pour approfondir la connaissance des anciens rapports intimes entre le groupe turk et finno-ougrien, ensuite une liste des mots turcs entrés préhistoriquement dans les langues slaves, surtout le russe et l'ukrainien, une liste des mots-racines en ancien iranien, suspects d'être des très anciens emprunts du turk. Il me semble que un traitement pareil pourra éclaircir beaucoup les rapports préhistoriques entre des peuples turks et non-turks. Je fais allusions à ces rapports dans l'élément -K- de mon étude présentée.

Dans l'espérance de pouvoir servir ainsi la grande cause de la Nouvelle Turquie Kémaliste, veuillez agréer, Messieurs, l'expression de mes respects très distingués.

Dr. Kvergiç

30.11.2021 tarih ve 33568711 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Ek 32: Türk Dilinden yabancı kelimelerin atılması

18 MART 1933

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü
U. No. 30350
H. No. 50
Lef. 1

*Lisanımıza giren ecza-
bi kelimelerin çıkarılması
hak.*

Lisanımıza girmiş olan yabancı sözlerin çıkarılması
ve yerlerine karşılığı olan türkçe sözlerin bulunup kullanıl-
ması işine Hükümet idarelerince yardım edilmesi için Vekiller
Heyetinin aldığı karara dair Başvekaletten gelen tezkere ör-
neği bitişiktir, o yolda gelişilmesi gerektir, Efendim.

Hariciye Vekili n.

[Signature]

Kayıt No. 213
Tarih. 12 AVR 1933
Dosyası 7.

30.11.2021 tarih ve 33568711 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Ek 33: Hindistan`da açılan Türk dili dersanesi

Rapt numarası		afgan azid					
Kaydettim							
Hariciye Vekâleti		III D. II Ş.		Müdürlüğü			
Evrakın umumî numarası	Müstenit olduğu evrakın numarası	Şubenin kayıt numarası	Mübeyyiz	Müsevvit	Mümeyyiz	Müdür	Umum Müdür
15077	Kâbil B. Elç. 17/7/936	735/126					
249	3918/24	11.8.936		II/8/936			
Evrakın tarihi	13 Ağustos 1936						
Hulâsa		Lahor`da açılan hususî bir mekteb H.					
Lef: I		Kültür Bakanlığına					
hazır/dır		Hindistan`ın Lahor sehrinde Zafer Ali hanın idaresinde Türkçe dersler vermeğe mahsus bir mekteb açıldığına dair Kâbil Büyük Elçiliği- mizden alınan 17/7/936 tarihli yazının örneği ilişik olarak sunulmuştur.					
19.10.2021 tarih ve 33363798 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.							

Ek 34: Profesör Arthur Plege`in hazırladığı Hitit-Sümer lugat kitabı için Türkiye`den ilim adamlarıyla görüşmek isteği.

T. C.
Hariciye Vekâleti
Harici Matbuat ve Tercüme Şubesi
Sayı :

Ankara/...../ 193

Anadoluda 1922 denberi yapılan arkeoloji taharriyatını takip etmektedir. 1930 senesinde Pariste teşekkül eden "Hititlere dair tetkikat cemiyeti" ni himayesini Gazi Hazretlerinin deruhte etmeleri üzerine kendisinin 1910 ve 1932 senelerinde intişar eden iki kısım "Hitit tetkikatı" adlı eserinin derhal gönderilmesini havale etmiş.

Şimdi Alman âlimlerinden Frank, Meriggi ve Bossert'in yardımları ile bir Hitit-Sümer lûgat kitabı tertip eylemek istiyor

Bu tegebbüsün malî cihetinin en ziyade alâkadar devletlerden Türkiye, Macaristan ve Sovyetler İttihadı tarafından temini icap ediyor.

Bu tegebbüs hakkında memleketimiz âlimlerinin kendisi-le görüşmeğe memur edilmelerini rica ediyor.

Adres :

Prof. Mag.
Arthur Plege
Mitau
Akademiestr. 44, W.5.
(Lettland)

Kaynak: TDA, 550, Yer bilgisi 19975 - 16525 - 2

Ek 35: Polonya Edebiyat Akademisinin TDTC ile temasa geçmesi.

Polonya
A. H. de I
10-4-16-2

Rapt numarası							
Kaydettim							

Hariciye Vekâleti D III Ş I Müdürlüğü

Evrakın umumî numarası	müstenit olduğu evrakın numarası	Şubenin kayıt numarası	mübeyyiz	müservit	mümeyyiz	müdür n.	Umum müdür
58387							
Evrakın hususî numarası							
107							
Evrakın tarihi							
15-4-34							
Hulâsa							

Maarif Vekaletine

Lehistan'da (Edebiyat akademisi) ^{min} Türkiye'de
münasip bir müessise
Edebiyat akademisi ile temasa geçmek arzusunda
bulunduğu cihetle bu hususta muktazasının yapıl-
ması Lehistan Büyük Elçiligidinden, şifâhen rica
edilmiştir.

Memleketimizde henüz bir Edebiyat aka-
demisi mevcut bulunmaması hasebilen mezkur aka-
deminin hangi makam veya müessise ile hali 14
temasa geçmesinin münasip olacağını iş'ar bu-
yurulmasını rica ederim Efendim.

11.12.2020 tarih ve 32084017 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Ek 36: Gagauz Türkleri hakkında yapılan etnografik araştırmaya ait iki rapor.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Daire Umum Müdürlüğü
II. Şube
7510
8.19
Lef: 2

Ankara 11.4.1938
Hukuk Gagavuz Türkleri hakkındaki
iki tahrirat suretinin irsali
hakkında.

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başvekâlete

Bir sureti 20/2/1932 tarihli ve 3319/114 numaralı
tezkereye leffen takdim kılınmış olan Bükreş Elçiliğimizin
18/1/1932 tarihli raporunda mevzuubahs "Gagavuz Türkleri"
hakkında, mukaddeme Köstence Konsolosluğumuzdan yazılmış
olan 14/10/1930 tarihli ve 1228/189 numaralı raporla, ahirer
sebkeden iş'ara Varna Konsolosluğumuzdan verilen cevabın bi-
rer, sureti husulü malûmat zımında leffen yüksek huzurla-
rına arz ve takdim kılındı efendim Hazretleri .

Hariciye Vekili
S. Kaya

Takdim
12.4.1932

Hfz
25.4.1932

-29- 030 10 246 666 30

Cevabı muharrerata hangi daire ve şube ifadenile yazıldığına ve umumî ve hususî numaralarının dersi mureduur.

Kaynak: BCA, 30-10-0-0 Yer bilgisi 246 - 666 - 30

Ek 37: Ural Altay ırkının menşei ve göçleri hakkında araştırma yapmak üzere Tokyo'da çeşitli kuruluşlardaki çalışmalara katılmak için, masrafları Japon kuruluşlarına ait olmak üzere bir kişinin gönderilmesi.

T. C. BAŞVEKALET Yazı İşleri Müdürlüğü Şube :		5315 <u>138</u> 40	Dosya işaretleri X
Görsel		Maarif Bakanlığı 26.2.1938 tarihli ve 2/261 4-3-1938 6/859 9-7-38 sayılı tezkere cevabıdır. Ural Altay ırkının menşei ve muhacereti hakkında tedkikler yapmak üzere Tokyo'da kurulmuş olan Arkeoloji Cemiyeti ile temas ve arka taja hakkında arkeolojik, antropolojik ve diğer branşlardaki araştırmalarına iştirak etmek ve kim memleketi hakkında mütalaka. Bina iştirakına üye üniversitemizde tahsilini bitirmiş bir gencin, yol masrafı bizi ve 1000 Lira ve tahsil masrafları onlara ait olmak üzere Japonya'ya	
Ertelene			
Mücevver			
Devri tarihi			
Mühür			
Talep tarihi			
Mühürle onaylar			
Sadım			
Re.			
Mühür			
Mühür		-6-	
Mühür		030 10 13 12 1	

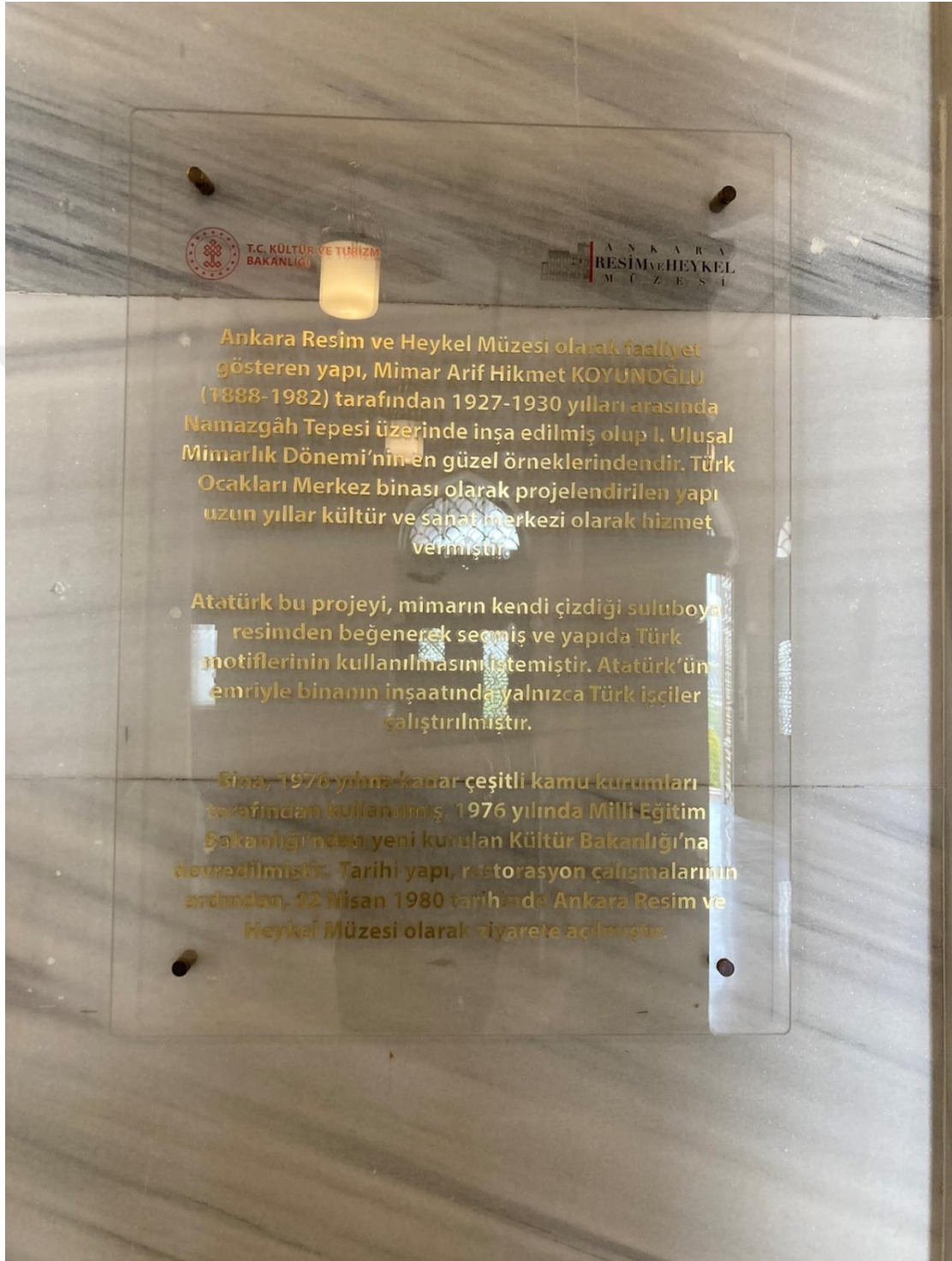
Kaynak: BCA, 30-10-0-0Yer bilgisi 142 - 13 - 12

Ek 38: Günümüzde Ankara Resim ve Heykel Müzesi olan Eski Türk Ocağı Bina girişi

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımca çekilmiştir.

Ek 39: Günümüzde Ankara Resim ve Heykel Müzesi olan Eski Türk Ocağı Bina girişi

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımdan çekilmiştir.

Ek 40: Günümüzde Ankara Resim ve Heykel Müzesi olan Eski Türk Ocağı Bina salonu

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımcı çekilmiştir.

Ek 41: TTK bina girişi

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımca çekilmiştir.

Ek 42: TTK bina girişini yan duvarı

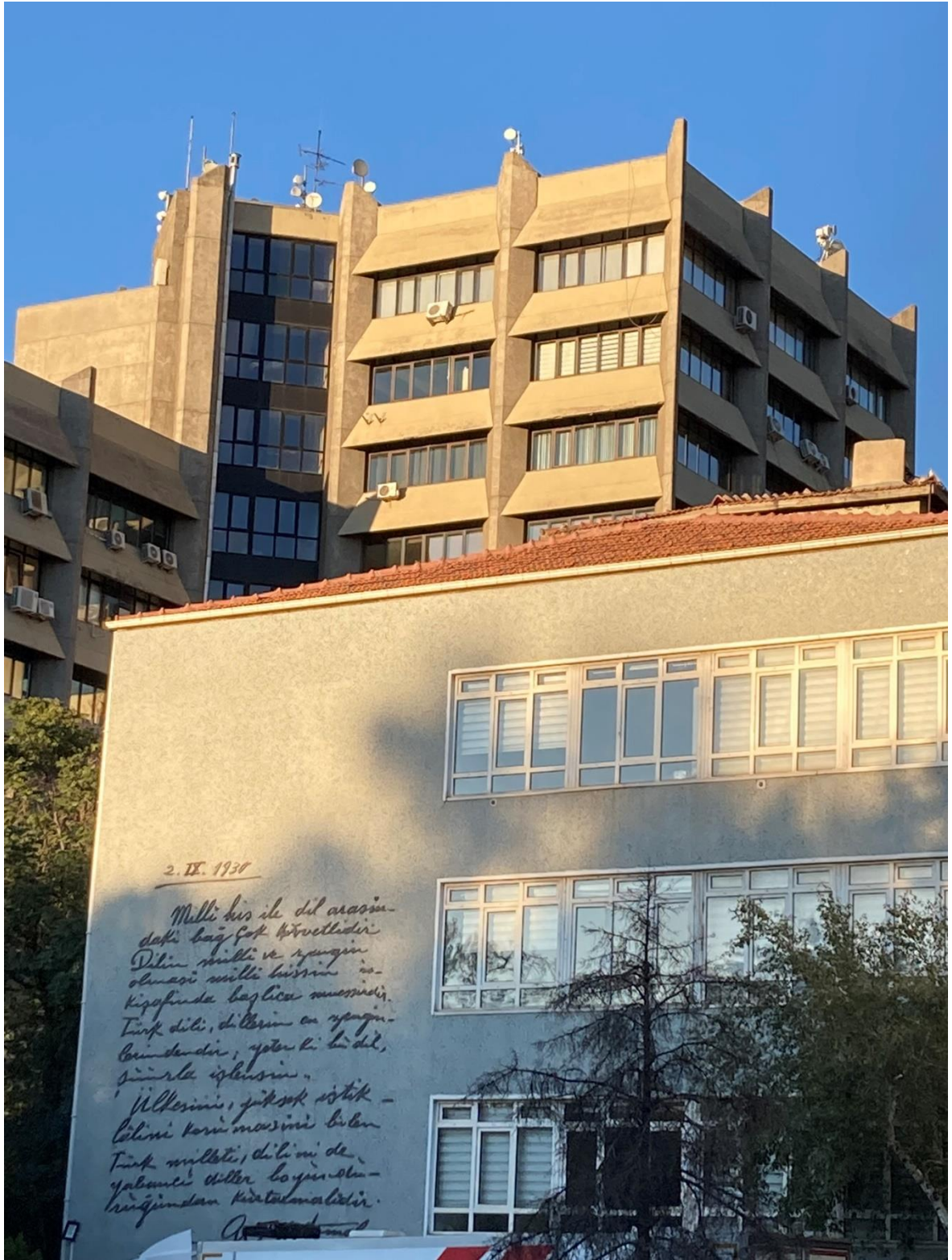
Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımca çekilmiştir.

Ek 43: TTK bina girişinin yan duvarı

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımda çekilmiştir.

Ek 44: Türk Dil Kurumu, dıştan yan duvar

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımca çekilmiştir.

Ek 45: Türk Dil Kurumu Binası

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımcı çekilmiştir.

Ek 46: Ankara'da kurulacak Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi'ne dair kanun

T. C. BAŞVEKÂLET MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ Şube: <u>2</u> Sayı: <u>2228</u>		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ				
KARARNAME						
Ankara'da Kurulacak Tarih ve Coğrafya Fakültesi - - - 28-3-1935						
Bş.V.	Ad.V.	M.M.V.	Da.V.			
Ha.V.	Ma.V.	Me.V.	Na.V.			
İk.V.	S.İ.M.V.	G.İ.V.	Zr.V.			
080	18	01	02	53	22	4

Kaynak: BCA, 30-18-1-2 Yer bilgisi 53 - 22 - 4

Ek 47: Ankara Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi kurulması hakkında kanun

T. C. BAŞVEKÂLET MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	
Şube : Sayı : 2 2599		KABARNAME	
Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Kurulması H. K. Kan. - - - -			
20 - 5 - 1925			
Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.
Ma. V. V.	Ma. V.	Mi. V.	Na. V.
B. V.	S. İ. M. V.	G. İ. V.	Zr. V.
030 18 01 02 54 40 13			

Kaynak: BCA, 30-18-1-2 Yer bilgisi 54 - 40 - 15.

Ek 48: Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi’nde çalıştırılacak profesörlere ait kadronun tasdiki.

T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ		Kararname	
Karar sayısı 2			
3286			
Ücretleri Maarif Vekâleti bütçesinin sonunda açılan hususî fasıldan verilmek üzere Ankarada açılacak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde çalışdırılacak profesörlere ait ilişik kadronun 2795 sayılı kanunun 2 inci maddesine göre tasdiki; Maarif Vekillığının 17/9/935 tarih ve 10051 sayılı tezkeresiyle yapılan tekliri ve Maliye Vekillığının 23/9/935 tarih ve 25447/835 sayılı mutaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 24/9/935 de onanmıştır.			
24/9/935			
REİSİCUMHUR <i>K. Atatürk</i>			
Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.
<i>J. İmiz</i>	<i>S. Sami</i>	<i>K. Özalp</i>	<i>S. Kara</i>
Ha. V. V.	Ma. V.	Mf. V.	Na. V.
<i>S. Kara</i>	<i>T. C. Gialh</i>	<i>S. Arman</i>	<i>A. Çetinkaya</i>
İk. V.	S. İ. M. V.	G. İ. V.	Zr. V.
<i>C. Bayez</i>	<i>S. P. Çayolom</i>	<i>Rana Carkau</i>	<i>miniyat</i>
080 18 01 2 58 35 2			

Kaynak: BCA, 30-18-1-2 Yer bilgisi 54 - 40 - 15.

Ek 49: Dil, Tarih Coğrafya Fakültesinin ilk Binası-Giriş/Dış

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımca çekilmiştir.

Ek 50: Dil, Tarih Coğrafya Fakültesinin ilk Binası-Giriş/İç

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımca çekilmiştir.

Ek 51: Dil, Tarih Coğrafya Fakültesinin şimdiki binası giriş duvarı

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımda çekilmiştir.

Ek 52: Dil, Tarih Coğrafya Fakültesinin şimdiki binası - Giriş

Kaynak: Eylül 2022 akademik araştırma ve gözlemlerim esnasında tarafımca çekilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi.

Kitaplar

Arı, Kemal, *Üçüncü Kılıç İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin*, Zeus Kitabevi, İzmir 2012.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi Birinci Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979.

Çoker, Fahri, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.

Doster, Barış, *Atatürk, Türk Dünyası ve Mazlum Milletler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2004.

Güran, Kurtuluş (Haz.), *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2019.

İğdemir, Uluğ, *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973.

İnan, Afet, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

İnan, Arı (Haz.), *Prof. Dr. Afet İnan*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

İnan, Arı, *Düşünceleriyle Atatürk*, TTK Yayınları, Ankara 2018.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.

Kafesoğlu, İbrahim, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülahazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.

Karakoç, Ercan, *Atatürk'ün Dış Türkler Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge-Kültür Sanat, İstanbul 2019.

Meydan, Sinan, *Atatürk ve Türklerin Saklı Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2019.

Parlak, Murat Alper, (Haz.), *Kurtuluş Ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri 26-28 Eylül 2012*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1971.

Saray, Mehmet, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

Saray, Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.

Sevim Ali, Öztoprak İzzet ve Tural Mehmet Akif (Derl), *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

Şimşir, N. Bilal, *İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.

Taşagıl, Ahmet, *Bilge Türk Tonyukuk*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.

Taşagıl, Ahmet, *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslamiyet Öncesi Türk Tarihi)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2019.

Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.

Turan, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar* Türk tarih Kurumu, Ankara 2019.

Uğurlu, Nurer (Haz.), *Medeni Bilgiler (Uygarlık Bilgileri)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2017.

Makaleler

Akurgal, Ekrem, "Tarih İlmi ve Atatürk", *Belleten*, XX, (1956).

Bıyıklı, Mustafa, "Kaynakçalı ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 22, Cilt XX, 2015.

Dağıstan, Adil, "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 54, Cilt XI, 2002.

Duman, Bilgay, "Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik Nsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Sayı 13, Cilt XII, 2012.

Emecen, Feridun, "Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IX, (2007).

Eyice, Semavi, "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", *Belleten*, XII, (1968).

Güleç, İsmail, "Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, (2012).

Koca, Salim, “Türk-İslam Devletleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II, (2012).

Koca, Salim, “Türklerin Soy Kütüğü”, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı*, Sayı 6, Cilt XI, 2013.

Özaydın, Abdülkerim, “Türklerin İslamiyeti Kabulü” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X, (2012).

Özbey, Ramazan, “Tarihte Türk Devletleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 7, Cilt XX, 2013.

Özcan, Abdülkadir, “Târîh-i Osmânî Encümeni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XX, (2011).

Özkan, Mustafa “Kuruluşunun 70. Yılında Türkiyat Enstitüsü”, *Türkiyat Mecmuası*, 2010.

Özkul, Yunus Emre, “Akademik Literatürde Türk Tarih Tezi Sorunsalı”, *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, Cilt I, 2019.

Taşagıl, Ahmet, “Türk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, (2012).

Tekerek, Meltem, “Kurtuluş Savaşı’nda Azerbaycan ve Rusya’nın Türkiye’ye Maddi Yardımları”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Sayı 2, Cilt XI, 2021.

Uzun, Muzaffer, “Dil Seferberliği Kapsamında Birinci Derleme Çalışması: Rize Örneği”, *Kid Dergisi*, Sayı 22, Cilt IX, 2017.

Tezler

Başaran, Gökçen, *Türk Ulusal Kimliğinin İnşası ve Medyada Popüler Tarih Söylemi: Tefrika Tarihi Romanlar (1928-1938)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004.

Korkmaz, Asım, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Besarabya’da Gagauz Türklerinin Tarihi ve Kimliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2021.

Memmedova, Samire, *Milli Mücadele Döneminde Büyük Millet Meclisi’nin Sovyet Rusya Ve Azerbaycan İle Münasebetleri (1920-1922) (Sovyet Rusya Ve Azerbaycan Belgelerine Göre)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2016.

Metin, Celal, *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1923-1960)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1998.

Mikayılov, Elnur, *Atatürk Dönemi Türkiye Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

İnternet Kaynakları

Ahmet Şimşek, ‘‘ Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970)’’
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-zeki-velidi-togan-1890-1970/>, [Erişim Tarihi:11.12.2023].

Ahmet Şimşek, ‘‘ Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970)’’
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-zeki-velidi-togan-1890-1970/>, [Erişim Tarihi: 15.03.2024].

Bekir Koç, ‘‘ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935-1946)’’
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dil-ve-tarih-cografya-fakultesi-1935-1946/>, [Erişim Tarihi: 30.09.2023].

<http://www.dtcf.ankara.edu.tr/kurumsal/tarihce-3/>, [Erişim tarihi: 21.12.2023].

Hüseyin Fazla, ‘‘Türk Dünyası ve Türkistan’’ <https://strasam.org/tarih/turk-tarihi/turk-dunyasi-ve-turkistan-194> , [Erişim Tarihi: 11.06.2022].

<https://www.harita.gov.tr/urun/bagimsiz-turk-cumhuriyetleri-siyasi-haritasi/203>, [Erişim Tarihi: 19.01.2024].

İsmail Güleç, ‘‘Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü’’
<https://islamansiklopedisi.org.tr/turkiyat-arastirmalari-enstitusu>, [Erişim Tarihi: 14.01.2024].

<https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/profesörler-evinde-bir-ögle-yemeği-45002D007200690050006D003400760035007500440039007900700046006200610041004F003200370077003200>, [Erişim Tarihi: 24.04.2023]

https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=293629&query_desc=kw%2Cwrdl%3A%20buhara%20kur%27an, [Erişim Tarihi: 16.11.2023].

<https://tdk.gov.tr/icerik/duyurular/x-uluslararasi-turk-dili-kurultayı/>, [Erişim Tarihi: 29.04.2024].

<https://ttk.gov.tr/ttk-tarihce/>, [Erişim Tarihi: 02.06.2022].

<https://www.ttk.gov.tr/arsiv/ulug-igdemir-koleksiyonu/>, [Erişim Tarihi: 09.06.2022].

<https://ttk.gov.tr/ttk-tarihce/>, [Erişim Tarihi: 10.06.2022].

<https://turkiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/enstitumuz/enstitu-mudurleri>, [Erişim Tarihi: 11.06.2022].

<https://turkiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/enstitumuz/misyon---vizyon>, [Erişim Tarihi: 24.04.2023]

<https://turkiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/enstitumuz/tarihce>, [Erişim Tarihi: 24.02.2024].

ÖZGEÇMİŞ